

Mementá prvej svetovej vojny

DIEL I.

CINTORÍNY V OKRESOCH HUMENNÉ A MEDZILABORCE

Martin DROBŇÁK Matúš KORBA Radoslav TURIK

MEMENTÁ PRVEJ SVETOVEJ VOJNY DIEL I .

Cintoríny v okresoch Humenné a Medzilaborce

**Martin Drobňák
Matúš Korba
Radoslav Turik**

© R E D O S

2008

MEMENTÁ PRVEJ SVETOVEJ VOJNY

Diel I .

Cintoríny v okresoch Humenné a Medzilaborce

Publikácia bola vydaná s príspevím
Ministerstva obrany Slovenskej republiky

Klub vojenskej histórie Beskydy ďakuje
za spoluprácu a podporu nasledujúcim osobám:

Peter Kralčák (Vojenský historický archív v Bratislava)

Vasíľ Fedič (Vihorlatské múzeum Humenné)

Peter Mandzák

Ivan Mjachky

Miroslav Porada

Ján Kovačič

Marián Ilek

Karol Korba

Antónia Cibulášová

Aneta Lipčáková

Zuzana Tokárová Ondrušova

Zbigniew Mikesz

**Vydal: Jana Fedičová – REDOS ,
Hrnčiarska 7, 066 01 Humenné
pre Klub vojenskej histórie
BESKYDY Humenné
2008**

ISBN: 978 - 80 - 969233 - 8 - 0

ÚVOD

Publikácia ktorú práve držíte v rukách je pokračovaním snahy Klubu vojenskej histórie Beskydy o zviditeľňovanie problematiky vojenských cintorínov z obdobia prvej svetovej vojny, v radoch širokej verejnosti. Pozitívny ohlas, ktorý vyvolalo vydanie našej prvej publikácie Cintoríny prvej svetovej vojny v Karpatoch nás len utvrdil v tom, že je potrebné sa aj naďalej venovať výskumu tejto časti našich dejín.

Predkladaná publikácia je prvou z pripravovanej trojdielnej edície, ktorá bude komplexne mapovať históriu, stav bádania, ale aj súčasť stav vojenských cintorínov prvej svetovej vojny na severe východného Slovenska. Táto úvodná z plánovanej trojice publikácii sa venuje vojenským cintorínom na území dnešných okresov Humenne a Medzilaborce.

Naším zámerom je čitateľovi priblížiť nielen 49 vojenských cintorínov v dnešných okresoch Humenné a Medzilaborce, ale v úvodnej časti publikácie tiež oboznámiť čitateľa s bojovými operáciami, ktoré na území týchto dvoch okresov prebiehali s prestávkami od novembra 1914 do mája 1915, a ktorých priamym dôsledkom je aj existencia spomínaných 49 vojenských cintorínov.

V záujme prehľadnosti, pri spracovávaní profilov jednotlivých vojenských cintorínov sme postupovali tak, aby každý profil vojenského cintorína mal jednotnú štruktúru. Súčasťou každého profilu tak je najprv krátky popis miesta, kde sa vojenský cintorín nachádza, prípadne určenie prístupovej cesty k nemu. Nasleduje analýza archívnych dokumentov dostupných vo Vojenskom historickom archíve Vojenského historického ústavu v Bratislave. Treba podotknúť, že mnohokrát sme narážali na rozporuplnosť údajov získaných z týchto archívnych prameňov a tak ani konkrétny profil vojenského cintorína nemôže byť braný ako konečná bodka vo veci výskumu konkrétneho vojenského cintorína. Našou primárnou snahou bolo spracovať základné dostupné archívne materiály a zároveň upozorniť na prípadné nezrovnalosti, na ktoré môže bádateľ pri ich štúdiu naraziť.

Publikácia je určená najmä širokej laickej verejnosti a dúfame, že si nájde cestu aj k starostom a primátorom obcí v ktorých sa vojenské cintoríny z obdobia prvej svetovej vojny nachádzajú. Aj preto sme sa rozhodli doplniť každý z profilov o zhodnotenie súčasného stavu v akom sa konkrétny vojenský cintorín nachádza a stručné odporúčania o ktorých si myslíme, že dopomôžu k tomu, aby sa vojenské cintoríny sa stali dôstojným miestom odpočinku pre padlých vojakov. Činíme tak vo viere, že spoločným úsilím miestnej samosprávy, štátnej správy a tretieho sektora sa nakoniec podarí docieľiť stav, kedy bude vojenským cintorínom prvej svetovej vojny v Karpatoch venovaná taká pozornosť, akú si zasluhujú. Prínosom tomu má byť aj táto publikácia.

Touto cestou zároveň vyjadrujeme poďakovanie najmä Vojenskému historickému archívu Vojenského historického ústavu v Bratislave, za všestrannú pomoc pri získavaní archívnych materiálov potrebných k napísaniu tejto publikácie. V neposlednom rade naše poďakovanie patrí Ministerstvu obrany Slovenskej republiky, bez ktorého finančnej podpory by táto publikácia nevznikla.

BOJOVÉ OPERÁCIE V OKOLÍ HUMENNÉHO A MEDZILABORIEC

Prvá svetová vojna predstavuje veľmi slabo zmapované miesto vojenskej histórie Slovenska. Týka sa to nielen frontového nasadenia vojakov, ktorí pochádzali z územia súčasnej Slovenskej republiky¹, ale aj samotných bojov, ktoré zasiahli severovýchodné Slovensko v rokoch 1914 – 1915. Následkom týchto bojov padlo alebo v dôsledku zranení zomrelo 37.400 vojakov rakúsko-uhorskej, ruskej a nemeckej armády a ďalších, približne 250.000 vojakov bolo na našom území ranených alebo zajatých. Mlčiacim mementom týchto tragických vojnových obetí je 236 vojenských cintorínov, z ktorých väčšina je polozabudnutá a nachádza sa v neutešenom stave.

Územie súčasného humenského a medzilaboreckého okresu nadobudlo veľký operačný význam už na začiatku Prvej svetovej vojny. Od augusta 1914 sa mestá Humenné a Medzilaborce stali dôležitými vojenskými dopravnými uzlami, ktorými prechádzali vlakové transporty z vnútrozemia Rakúsko-Uhorska na front v Haliči. Údolím rieky Laborec viedla strategická železničná trať, ktorá smerovala cez Lupkovský priesmyk na severnú stranu Karpát. Vojenský význam oboch miest potvrdili aj boje na prelome novembra a decembra 1914, keď sa ich okolie stalo dejiskom prvého ruského pokusu o prielom karpatského frontu.

V polovici novembra 1914 jednotky ruskej 8. armády generála jazdecktva Alekseja Aleksejeviča Brusilova postúpili ku karpatským priesmykom, ktoré bránili jednotky rakúsko-uhorskej 3. armády generála pechoty Svetozara Boroeviča. Na ľavom krídle ruskej 8. armády pôsobil XXIV. armádny zbor generálporučika Afanasia Andrejeviča Curikova, ktorý dostal rozkaz prekročiť hlavný karpatský hrebeň a preniknúť do vtedajšieho Uhorska. Tento zbor disponoval dvoma pechotnými divíziami, jazdeckou divíziou, streleckou brigádou a menšími útvarmi bojovej podpory a bojového zabezpečenia. Úlohou 48. pechotnej divízie a 2. zmiešanej kozáckej divízie bolo zaútočiť z priesmyku Ruské sedlo a postupovať údolím rieky Cirocha v smere na Sninu a Humenné.

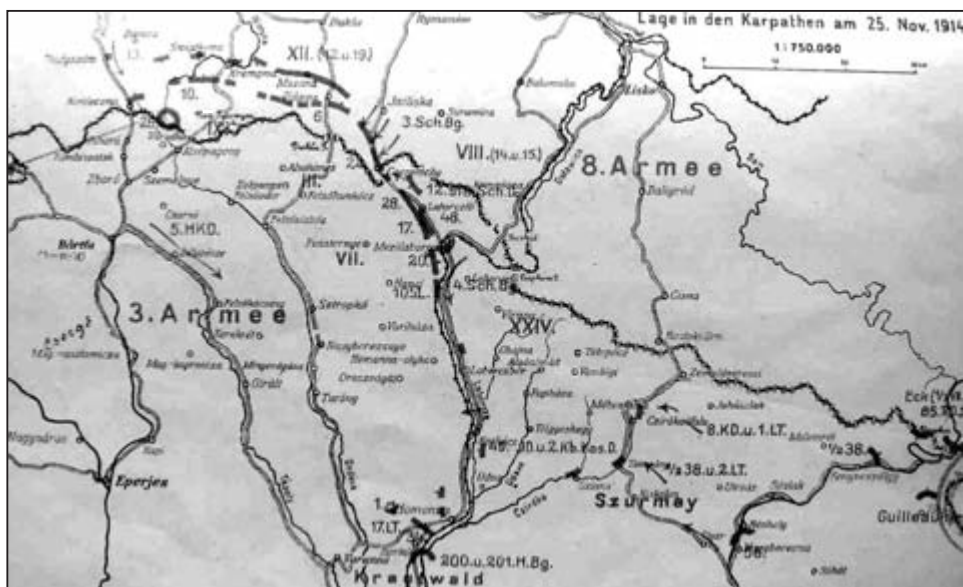
Úlohou 49. pechotnej **Ruský divízny štáb na karpatskom priesmyku. Jeseň 1914.**

¹ Prvá svetová vojna bola najväčším ozbrojeným konfliktom v slovenských dejinách. V období rokov 1914 – 1918 bolo z územia súčasnej Slovenskej republiky zmobilizovaných približne 400.000 vojakov, z ktorých 69.000 padlo, zomrelo v dôsledku zranení, zahynulo v zajatí alebo ostalo trvalo nezvestných. Rozsah mobilizácie ľudských zdrojov a počet strát na životoch počas Prvej svetovej vojny trojnásobne až štvornásobne prevyšoval rovnaké ukazovatele za obdobie Druhej svetovej vojny.

divízie bolo zaútočiť cez Karpaty v priestore obcí Vyšná Jablonka – Svetlice – Výrava a postupovať údolím riek Udava a Výrava k rieke Laborec. Úlohou 4. streleckej brigády bolo dobiť Lupkovský priesmyk a postupovať na Medzilaborce.

Na relatívne malom území severovýchodného Slovenska sa pri tejto operácii preťali osudy troch významných ruských generálov. Vtedajší veliteľ 8. armády generál Brusilov sa neskôr v júni 1916 zaslúžil o prielom rakúsko-uhorského frontu vo východnej Haliči a na Volyni a v máji 1917 bol vymenovaný za vrchného veliteľa ruských vojsk. Vtedajší veliteľ 48. pechotnej divízie generálmajor Lavr Georgijevič Kornilov nahradil generála Brusilova v tejto funkcii v júli 1917. Boľševický prevrat v novembri 1917 ich postavil na opačné strany barikády a zatiaľ čo generál Brusilov sa pridal na stranu Leninovho režimu, generál Kornilov patril k organizátorom bielogvardejského hnutia. Treťou významnou osobnosťou zapojenou do operácie v slovenských Karpatoch bol generálmajor Anton Ivanovič Denikin, ktorý v novembri 1914 velil 4. streleckej brigáde. Po februárovej revolúcii 1917 bol vymenovaný za náčelníka štábu pri vrchnom veliteľstve ruských vojsk a slúžil ako pod generálom Brusilovom, tak aj pod generálom Kornilovom. Po boľševickom novembrovom prevrate 1917 sa pridal na stranu opozície a v apríli 1918 sa stal veliteľom bielogvardejskej dobrovoľníckej armády na juhu Ruska.

Útok ruských vojsk na severovýchode Slovenska začal 20. novembra 1914 a spočiatku sa vyvíjal veľmi úspešne. Za štyri dni bojov jednotky XXIV. armádneho zboru prekonali hlavný karpatský hrebeň a dosiahli všetky stanovené ciele. Dňa 23. novembra 1914 boli obsadené mestá Humenné a Medzilaborce a reálne hrozil ruský prielom do vnútrozemia Habsburskej monarchie. Rakúsko-uhorské velenie bolo nútené improvizovať a do boja nasadilo všetky dostupné zálohy. Zároveň oslabilo susedné úseky karpatského frontu a stiahlo odtiaľ jednotky, ktoré vrhlo do protiútokov na Sninu a Humenné.

Operačná situácia v Karpatoch dňa 25. novembra 1914 na úseku rakúsko-uhorskej 3. armády a ruskej 8. armády. Prienik ruského XXIV. armádneho zboru do trojuholníku Snina (Szinná) – Humenné (Homonna) – Medzilaborce (Mezolaborcz).

O veľkom význame týchto bojov svedčil aj príchod generálporučíka Šándora Szurmaya, ktorý dovtedy pôsobil ako štátny tajomník uhorského kráľovského ministerstva vojny. Dňa 25. novembra 1914 prevzal od generálporučíka Johanna Karga velenie nad všetkými rakúsko-uhorskými jednotkami v oblasti medzi Sninou a Užockým priesmykom. Vznikla operačná skupina „Szurmay“², ktorej sa podarilo oslobodiť Sninu a stabilizovať front na tomto úseku Karpát. Do protiútok sa zapojila aj operačná skupina „Krautwald“³ pod velením generálporučíka Josefa Krautwalda, ktorej sa podarilo oslobodiť Humenné. Tieto úspechy boli dosiahnuté 28. novembra 1914 a rakúsko-uhorské jednotky začali prenasledovať ustupujúce divízie ruského XXIV. armádneho zboru, ktoré sa sťahovali k Medzilaborciam. Toto mesto bolo oslobodené 11. decembra 1914 a posledné ruské jednotky sa stiahli na severnú stranu Karpát. Boje v trojuholníku Snina – Humenné – Medzilaborce tak skončili dôležitým rakúsko-uhorským víťazstvom a vojskám Habsburskej monarchie sa podarilo prekonať prvú kritickú situáciu v začínajúcej epopeji karpatských bitiek.

Podľa svedectva generála Denikina práve počas tejto operácie na severovýchode Slovenska došlo k vzniku antipatie medzi generálmi Brusilovom a Kornilovom. Generál Brusilov totiž zodpovednosť za porážku zvalil na generála Kornilova. Vo svojich povojnových memoároch Brusilov napísal: „*Veliteľovi XXIV. armádneho zboru som vydal rozkaz, aby po obsadení priesmyku Ruské sedlo zaujal obranu a nepokračoval v ďalšom postupe. Avšak vtedy sa prejavili negatívne črty generála Kornilova, ktorý ignoroval rozkaz veliteľa svojho zboru. Jeho nepokojný temperament a túžba vyniknúť priviedli Kornilova k tomu, že bez súhlasu svojich veliteľov postúpil na južnú stranu Karpát a prenikol do Humenného. Tam sa stretol s 2. zmiešanou kozáckou divíziou, ktorá mala za úlohu uskutočniť nájazd do uhorskej nížiny, vyvolať paniku a rýchlo sa vrátiť. Zdá sa, že Kornilov si sám stanovil pre svoju divíziu rovnakú úlohu. Za svoju svojvôľu bol patrične potrestaný. Nepriateľská pechotná divízia Honvédu, ktorá sa presúvala od Užhorodu k Turke, zmenila smer na Stakčín a udrela do tylu divízie generála Kornilova. V dôsledku toho bol Kornilov odrezaný od svojich ústupových ciest. Pokúšal sa preraziť naspäť, ale nepodarilo sa mu to. Jeho divízia bola nútená zanechať na nepriateľskom území batériu horských diel, zásoby delostreleckých granátov, časť svojho vozatajstva a niekoľko stoviek zajatcov. Generál Kornilov so zvyškami svojej kádrovej divízie potom ustúpil cez Karpaty po horských cestičkách a chodníkoch.*

Za opakované porušenie rozkazov som sa rozhodol postaviť Kornilova pred poľný súd. Avšak veliteľ jeho zboru generál Curikov sa na mňa obrátil s nekončnými prosbami o omilostenie. Tvrdil, že sa jedná o impulzívneho hrdinu a že on sám ako veliteľ zboru nesie časť zodpovednosti, pretože poznal Kornilovov charakter a bol povinný ho držať nakrátko. To aj robil, ale v tomto konkrétnom prípade sa mu Kornilov úplne neočakávane vymkol spod kontroly. Curikov ma prosil, aby som Kornilova netrestal za statočnosť, ktorá sa v konečnom dôsledku ukázala ako nerozumná. Sľuboval, že v budúcnosti si dá väčší po-

² Operačná skupina „Szurmay“ na konci novembra 1914 disponovala 38. pechotnou divíziou Honvédu generálmajora Paula von Nagy a 8. jazdeckou divíziou generálmajora Georga von Lehmana.

³ Operačná skupina „Krautwald“ na konci novembra 1914 disponovala 34. pechotnou divíziou pod velením samotného generálporučíka Josefa Krautwalda, 56. pechotnou divíziou generálmajora Wilhelma grófa Attems-Petzenstein a 1. jazdeckou divíziou generálmajora Artura Peteani.

zor a takýto prípad sa už nebude opakovať. Celú záležitosť som nakoniec uzatvoril iba tým, že v armádnom rozkaze som generálov Curikova a Kornilova napomenul a podrobil kritike“.

Na tieto vyjadrenia, ktoré boli zverejnené v memoároch Brusilova, samotný Kornilov reagovať nemohol, pretože v apríli 1918 padol v bojoch proti bolševikom. Viac svetla do celej kauzy vnášajú spomienky generála Denikina, ktorý bol v novembri a decembri 1914 nasadený pri Medzilaborciach v rámci toho istého XXIV. armádneho zboru generála Curikova. Vo svojich povojnových memoároch Denikin napísal: *„Zodpovednosť za porážku niesol výhradne veliteľ 8. armády generál Brusilov. Ten sa však zaujímal iba o vlastnú slávu a preto vo svojich memoároch vinu zvalil na generála Kornilova. Všetci mu uverili, pretože meno Kornilova vyvolávalo medzi bolševikmi nenávisť... Operácia nášho zboru začala skvele, ale skončila sa neúspechom. Útvary 48. a 49. pechotnej divízie museli v ťažkých bojoch ustupovať ku karpatským priesmykom. Moja 4. strelecká brigáda až do 30. novembra 1914 dokázala pomaly postupovať vpred, ale potom bola vystriedaná sibíorskymi streleckými jednotkami. Následne sme boli zaradení do zálohy veliteľa armády. Za vínnika neúspechu celej operácie bol označený generál Kornilov“.*

Vďaka memoárom Brusilova a Denikina má dnešný čitateľ pred sebou dve diaľtrálne odlišné hodnotenia priebehu bojov v trojuholníku Snina – Humenné – Medzilaborce. Autori týchto spomienok stáli počas ruskej občianskej vojny na opačných stranách barikády, takže ich výpovede môžu byť skreslené. Zatiaľ čo Brusilov podporoval Leninov režim, tak Denikin (rovnako ako Kornilov) proti tomuto režimu bojovali. Neobjektívnosť týchto hodnotení môže byť spôsobená aj osobnými sympatiami a antipatiami. Je všeobecne známe, že to bol Kornilov, kto v júli 1917 vystriedal Brusilova vo funkcii vrchného veliteľa ruských vojsk. Denikin zasa v hodnosti náčelníka štábu vrchného veliteľstva slúžil v roku 1917 pod oboma týmito generálmi. Aká je teda historická pravda? Kto spôsobil porážku XXIV. armádneho zboru ruskej 8. armády na severovýchode Slovenska?

Odpovede na tieto otázky sa nachádzajú v dokumentoch Ruského štátneho vojensko-historického archívu (RGVIA) v Moskve. V záznamoch štábu XXIV. armádneho zboru (Fond 2226, Opis 1) sa dochoval originál hlásenia veliteľa tohto zboru generála Curikova (Delo 110, listy 1 - 31). Dokument je označený ako *„Krátky prehľad o bojovom nasadení XXIV. armádneho zboru od 20. októbra do konca novembra 1914“*. Vzhľadom na to, že reč je o dobových hláseniach vypracovaných v decembri 1914, všetky dátumy sú uvedené podľa juliánskeho kalendára. (Podľa súčasného gregoriánskeho kalendára ide o obdobie od 1. novembra do 13. decembra 1914).

Generál Curikov vo svojom hlásení uvádza nasledujúce skutočnosti: *„Dňa 4. novembra (17.11) veliteľ armády (generál Brusilov) vydal rozkaz k útoku, ktorý mal začať 7. novembra (20.11). Jeho cieľom bolo odrezať protivníkovi, ktorý držal hlavný karpatský hrebeň, ústupové cesty na juh. XXIV. armádný zbor mal za úlohu uskutočniť čo najhlbší obchvat nepriateľa. 48. pechotná divízia (generál Kornilov) dostala rozkaz zaútočiť po ceste z priesmyku Ruské sedlo na Humenné. Ďalšie jednotky zboru – 49. pechotná divízia a 4. strelecká brigáda (generál Denikin) dostali rozkaz zaútočiť na Medzilaborce a Krásny Brod.*

....Večer 9. novembra (22.11) útvary 48. pechotnej divízie obsadili Sninu a jeden predsunutý prápor prenikol k obci Belá nad Cirochou.⁴ Útvary 49. pe-

chotnej divízie obsadili obce Výrava a Papín a dve predsunuté rotý prenikli k obci Koškovce a prerušili železničnú trať a telegrafné spojenie medzi Humenným a Medzilaborcami. Útvary 4. streleckej brigády na hlavnom karpatskom hrebeni postúpili na líniu medzi kótami 766 – 698. (Priestor Lupkovského priesmyku medzi výšinou Szczolb a Sivákovskou dolinou.)

....V noci z 9. na 10. novembra (z 22.11 na 23.11) bol doručený nový rozkaz veliteľa armády.... Potom, ako generál Brusilov obdržal moje hlásenie o postupe celého XXIV. armádneho zboru, svoj pôvodný rozkaz zrušil. Namiesto toho veliteľ armády nariadil, aby 48. pechotná divízia konala podľa situácie – buď ostala v Snine, alebo postúpila do Humenného“. Dobové hlásenie generála Curikova dokazuje, že generál Kornilov konal v súlade s rozkazom generála Brusilova. Dokonca aj prienik 48. pechotnej divízie zo Sniny do Humenného bol generálom Brusilovom po krátkom váhaní schválený. V tejto otázke teda Brusilov čitateľov svojich povelových memoárov jednoznačne zavádzal keď tvrdil, že Kornilov konal svojvoľne.

Archívny dokument odhaľuje aj ďalšie fakty, ktoré sa nezhodujú s verziou Brusilova a potvrdzujú hodnotenie Denikina. V hlásení generála Curikova sa totiž uvádza: „Dňa 14. novembra (27.11) som od veliteľa armády obdržal telegram nasledujúceho znenia – „Presun na sever sa môže uskutočniť iba vtedy, keď pred Vami stojaci nepriateľ bude porazený. Nesmiete pripustiť, aby náš presun na sever vyvolal dojem, že sme utrpeli neúspech a ustupujeme. Z tohto dôvodu požadujem, aby sa generál Kornilov ďalej pokúšal prebojovať si spiatočnú cestu zo Sniny k priesmyku Ruské sedlo...“ Avšak požiadavka generála Brusilova už nezodpovedala celkovej situácii, ktorá vznikla 27. novembra 1914. Protiútok rakúsko-uhorskej operačnej skupiny „Szurmay“ blokoval 48. pechotnú divíziu pri Snine a protiútok operačnej skupiny „Krautwald“ zasa pútal 49. pechotnú divíziu a 2. zmiešanú kozácku divíziu pri Humennom.⁵

V týchto podmienkach veliteľ ruského XXIV. armádneho zboru generál Curikov požadoval okamžitý ústup na sever s cieľom vyhnúť sa obklúčeniu a zbytočným stratám.

Generálovi Brusilovovi však väčšmi záležalo na jeho veliteľskej prestíži a odmietal si priznať porážku celej operácie. Nechcel vyvolať dojem neúspechu a preto trval na opakovaní útokov divízie generála Kornilova. Realita na bojisku však bola podľa svedectva generála Curikova už úplne iná: „....V plukoch 48. pechotnej divízie ostala iba minimálna zásoba delostreleckej a pechotnej munície. Generál Kornilov preto rozhodol, že v noci zo 14. na 15. novembra (z 27.11 na 28.11) ustúpi v smere na obec Pčoliné. Čoskoro však obdržal správu, že protivník od obce Jalová preniká k Pčolinému a od obce Belá nad Cirochou preniká už priamo k Snine. Tieto skutočnosti prinútili veliteľa 48. pechotnej divízie, aby hneď podvečer zahájil ústup v jedinom voľnom smere na obce Pichne a Papín“. Tento manéver zachránil divíziu generála Kornilova pred zničením. Ak by jej útvary ostali v okolí Sniny a pokúšali sa ďalej plniť rozkaz generála Bru-

⁴ V originály hlásenia je uvedená ruská transkripcia dobového názvu tejto obce – Širokobela. V rámci Rakúsko-Uhorska niesla obec Belá nad Cirochou úradný názov Czirákabéla. Rovnakým spôsobom sú v ruských štábných dokumentoch označené aj ďalšie obce a mestá severovýchodného Slovenska. Kvôli prehľadnosti a čitateľnosti textu sú však použité iba ich súčasné názvy.

⁵ Veliteľom 49. pechotnej divízie bol generálporučík Michail Andrejevič Prjaslov a veliteľom 2. zmiešanej kozáckej divízie bol generálmajor Aleksander Aleksandrovič Pavlov.

silova, došlo by k ich obklúčeniu a rozbitiu. Brusilovovi to však nezabránilo, aby v povojnových memoároch svoju veliteľskú zodpovednosť za neúspech operácie na severovýchode Slovenska presunul na Kornilova a označil ho za vínnika porážky...

Boje v trojuholníku Snina – Medzilaborce – Humenné skončili v prvej dekáde decembra 1914 stiahnutím ruských vojsk na severnú stranu Karpát. Po odrazení tohto útoku sa frontová línia dočasne stabilizovala na území súčasného Poľska. Nastala niekoľkotýždňová operačná pauza, ktorú znepriatelené strany využili na reorganizáciu svojich jednotiek a prisunutie posíl a zásob. Pokoj zasnežených a mrazivých karpatských vrchov však netrval dlho. Dňa 23. januára 1915 rakúsko-uhorská 3. armáda generála Borooviča prešla do ofenzívy s cieľom deblokovať obklúčený fortifikačný komplex Przemysl. Vojskám monarchie sa však ruskú obranu prelomiť nepodarilo. Následne 27. januára 1915 zahájili jednotky 8. armády generála Brusilova vlastnú ofenzívu a opäť sa chopili strategickej iniciatívy.

Smerom na Medzilaborce postupovali divízie VIII. armádneho zboru pod velením generálporučíka Vladimira Michajloviča Dragomirova. Proti nim stál rakúsko-uhorský X. armádny zbor pod velením generálporučíka Josefa Krautwalda. Ťažiskom najväčších bojov sa stal priesmyk Čertížské sedlo medzi poľskou obcou Czeremcha a slovenskou obcou Čertižné. Ruské vojská si v tomto priestore prebojovali cestu cez hlavný karpatský hrebeň a prenikli do údolia rieky Laborec.

Zachovali sa spomienky očitého svedka, ktorý sa osobne zúčastnil týchto bojov. Poručík Pál Molnár v zime 1915 velil 5. rote 5. samostatného ženijného práporu, ktorý mal doplňovací obvod v Prešporku (Bratislava). Vo svojich memoároch napísal: „Ofenzíva rakúsko-uhorských vojsk, ktorej cieľom bolo oslobodiť pevnosť Przemysl, skončila neúspechom. Ruské vojská zahájili svoju vlastnú ofenzívu a naša 2. pechotná divízia bola zatlačená hlbšie do Karpát.⁶

Stáli sme na uhorských hraniciach a držali obranu na línii Kalinov – Habura – výšina Stredná hora. (Kóta 488,8) Naša divízia v intenzívnych a krvavých bojoch v januári 1915 utrpela ťažké straty. Na začiatku februára 1915 jej štyri pechotné pluky disponovali iba 600 bojaschopnými vojakmi. Jednalo sa o poľské, ukrajinské a bosniansko-hercegovinské pluky, ktoré boli v predchádzajúcich bojoch citel'ne oslabené a poriadne preriedené. Najlepšia situácia bola v 5. rote 5. samostatného ženijného práporu, ktorá si zachovávala dostatočnú bojaschopnosť. Moji ženisti boli nasadení vždy v prvej línii spolu s pechotnými plukmi a svojimi technickými prostriedkami sa im snažili uľahčiť plnenie náročných bojových

Obete boja o karpatskú výšinu. Jeseň 1914.

⁶ Vo februári 1915 tejto divízii velil generálmajor Karl von Langer.

úloh. Mnohokrát prekonávali hranice ľudských možností a v mrazivej zime po pás v snehu pomáhali opevňovať postavenia pechoty. Robili všetko preto, aby prispeli k zlepšeniu stále sa zhoršujúcej situácie našej divízie.

Popoludní 3. februára 1915 o 14:00 veliteľstvo 2. pechotnej divízie vydalo mojej 5. ženijnej rote rozkaz na stiahnutie sa z prvej línie k Medzilaborciam. Našou úlohou bolo vybudovať a opevniť zákopy na výšine Kýčera, ktorá sa nachádzala na sever od mestečka. Z tejto výšiny bolo možné paľbou kontrolovať dve cestné komunikácie so spevneným povrchom vedúce do Medzilaboriec, ktoré mali veľký operačno-taktický význam. Rozkaz na vybudovanie tejto druhej obrannej línie bol prezieravý, pretože veliteľstvo našej divízie vedelo o kriticknej situácii na fronte a poznalo morálny stav vojakov v zdecimovaných pechotných plukoch. Medzi tým útvary našej divízie už ustúpili na čiaru Kalinov – Borov – kóta 683 (výšina Brúsy) a hrozilo, že nepriateľ ich bude tlačiť ďalej na juh. V tomto prípade moja ženijná rota mala za úlohu udržať postavenia na výšine Kýčera a kryť ústup našej divízie.

Ženisti pristúpili k vytváraniu druhej obrannej línie ešte v ten istý deň a v práci pokračovali aj 4. februára 1915. Po celý čas sme sa nachádzali pod paľbou ruských delostreleckých batérií, ktoré stáli pri obci Habura, vôbec sa nemasčkovali a boli dobre viditeľné. Po vybudovaní a opevnení zákopov na Kýčere sme tieto postavenia bojovo obsadili. Následne sme boli popoludní o 16:00 vystriedaní jedným práporom 40. pechotného pluku. Z veliteľstva našej divízie sme dostali rozkaz presunúť sa do Medzilaboriec a pripraviť mestečko na obranu pred nepriateľským útokom. Zároveň sme mali časť ženistov vyslať na kótu 533, ktorá sa nachádzala na západ od mestečka. Ich úlohou bolo vybudovať a opevniť zákopy pre jednu rotu pechoty.

Práce boli zahájené ešte podvečer toho istého dňa. Už sa stmievalo, keď tri čaty ženistov začali v medzilaboreckých domoch vysekávať strielne tak, aby sa skupiny budov mohli navzájom kryť paľbou. V priestore medzi pravým brehom riečky Vydranka a ľavým brehom rieky Laborec boli vybudované zákopy a palebné postavenia pre guľomety. Táto obranná línia bola zabezpečená drôtenými zátarasami a prekážkami. Na uliciach boli postavené barikády a najväčšie budovy boli prispôbené na kruhovú obranu. Tieto oporné body som obsadil najodvážnejšími ženistami, na ktorých som sa mohol spoľahnúť, že neustúpia.

Štvrtá čata mojej roty sa medzitým presunula na kótu 533, kde vytvorila obranné postavenie. Neskôr o 21:00 ju vystriedala pechotná rota, ktorá na tejto kóte zaujala

na tejto kóte zaujala Rakúsko-uhorská zásobovacia kolóna v Karpatoch. Zima 1915.

obranu. V týchto neskorých večerných hodinách 4. februára 1915 sa štáb X. armádneho zboru aj veliteľstvo 2. pechotnej divízie ešte stále nachádzali v Medzilaborciach.

Okolo 23:00 sa pozície mojich ženistov v mestečku dostali pod paľbu pechotných zbraní, ktorá prichádzala z výšiny Kýčera. Onedlho sme uvideli, ako sa po ceste smerom od obce Vydraň približujú roztrúsené skupinky rakúsko-uhorských vojakov. Popri nich sa mihali siluety poľných kuchýň, ktoré ťahali cválajúce kone. Ustupujúci vojaci patrili k 40. pechotnému pluku a 4. bosniansko-hercegovinskému pechotnému pluku našej divízie. Moji ženisti ich zastavili a dozvedeli sa, že krátko predtým sa pozície oboch plukov stali cieľom nočného útoku, pri ktorom Rusi vtrhli do ich zákopov. Aj keď sme neverili všetkému, čo vzrušeným hlasom rozprávali, znepokojovala nás skutočnosť, že Rusi prenikli až k výšine Kýčera. Okamžite sme prijali nutné protiopatrenia. Vydal som rozkaz, aby vojaci 1. a 3. čaty mojej ženijnej roty prerušili opevňovacie práce a zaujali obranu. Ich postavenia boli posilnené vojakmi ustupujúcich plukov. Vojaci 4. čaty zatiaľ pokračovali v ženijných prácach v mestečku. Vojakov 2. čaty, ktorí sa vrátili z kóty 537, som si ponechal v zálohe.

V našich postaveniach sa objavovalo čím ďalej tým viac neorganizovane ustupujúcich vojakov. Pred barikádou na jednej z medzilaboreckých ulíc som stretol veliteľa 4. bosniansko-hercegovinského pechotného pluku majora Kuchinku, ktorý priviedol skupinu vojakov s dvoma guľometmi. Potvrdil správy, ktoré sme sa dozvedeli od ustupujúcich – Rusi prelomili našu prvú obrannú líniu a postupovali vpred. Spojenie medzi plukmi a prápormi našej divízie bolo prerušené a pechota ustupovala na juh. Vojaci sa sťahovali cez lesy po výšinách, ktoré sa nachádzali na západ a na východ od Medzilaboriec. V dôsledku toho sa na komunikáciách vedúcich do Medzilaboriec nenachádzali žiadne naše sily a nepriateľovi už nič nestálo v ceste. Ak by mestečko nebolo mojimi ženistami pripravené na obranu, tak situácia by bola úplne kritická. Major Kuchinka prevzal velenie nad všetkými útvarmi, ktoré sa sústredili v Medzilaborciach a 5. ženijná rota sa stala jeho oporou. Disponibilné guľomety pridelil mojim ženistom. Umiestnili sme ich na barikádach tak, aby jeden ostreľoval cestu vedúcu z Vydrane a druhý ostreľoval cestu vedúcu z Borova. Vykonanie týchto obranných opatrení major Kuchinka nahlásil na veliteľstve 2. pechotnej divízie, ktoré sa ešte stále nachádzalo v mestečku.

V noci zo 4. februára na 5. februára 1915 bola relatívne dobrá viditeľnosť. Jednalo sa o krásnu zimnú mesačnú noc a terén v snehom pokrytej bielej krajine bolo možné pozorovať do veľkej vzdialenosti. Čoskoro sme uvideli Rusov, ktorí systematicky postupovali k Medzilaborciam. Vojakom 4. čaty som nariadil okamžite prerušiť opevňovacie práce a zaujať obranu. Moje tri ženijné čaty držali pozície od brehu rieky Laborec až po cestu z Vydrane. Na ľavo od nás sa rozmiestnili vojaci 40. pechotného pluku, ktorí držali pozície až po breh riečky Vydranka. Do tých budov, ktoré boli premenené na oporné body našej obrany, som vyslal vojakov 2. čaty. Väčšina tejto čaty však naďalej ostávala v zálohe.

Okolo polnoci ruskí vojaci zaútočili na Medzilaborce. Medzi kostolom a riekou Laborec sa im podarilo vniknúť do mestečka a došlo k boju zblízka. Tento krvavý boj muža proti mužovi vyústil do vzájomného zabíjania sa. Do pro-

tiútoku som vyslal 2. čatu, ktorej sa podarilo nepriateľa vytlačiť z Medzilaboriec. Ruské útvary za sebou zanechali množstvo mŕtvych, ranených a zajatých. Na ostatných úsekoch obrany sa protivníkovi nepodarilo preniknúť do mestečka a jeho útoky boli odrazené. Rusí vojaci sa následne stiahli za výšinu Kýčera.⁷

Počas tohto nočného boja Medzilaborce opustil štáb X. armádneho zboru ako aj veliteľstvo 2. pechotnej divízie. Pred svitaním 5. februára 1915 o 04:00 nám bol doručený rozkaz nariaďujúci ústup z mestečka.

Nasadenie 5. roty 5. samostatného ženijného práporu v rozhodujúcej miere prispelo k ubráneniu Medzilaboriec a odrazeniu ruského nočného útoku. Pomohli sme tak pribrzdiť nepriateľský postupu na Humenné a taktiež sme zachránili pred zajatím štáby, ktoré sa ešte nachádzali v Medzilaborciach. Vybudované obranné postavenia a bojaschopnosť ženistov zmarila ruský plán na prekvapivé obsadenie mestečka z chodu. Protivník bol odrazený a prinútený rozvinúť svoje sily. Rusi po našom ústupe z Medzilaboriec postupovali ďalej iba opatrne a vpred vysielali už len prieskumné hliadky. V dôsledku toho naša 2. pechotná divízia získala čas na reorganizáciu, preskupenie a zachytenie sa na obrannej línii južne od Medzilaboriec“.

Po ťažkých bojoch v hornatom zasneženom teréne a po veľkých stratách na oboch stranách sa inercia ruského útoku vyčerpala a rakúsko-uhorské jednotky zastavili postup protivníka na línii obcí Sukov – Krásny Brod – Čabalovce – Sterkovce - Výrava. V období od polovice februára do polovice marca 1915 bol frontový úsek na juh od Medzilaboriec relatívne stabilný a tamojšia situácia nadobudla charakter zákopovej vojny. Bojová činnosť bola vedená najmä delostrelectvom a menšími pechotnými útvarmi, ktoré realizovali prieskum bojom a prepady nepriateľských postavení.

Príležitostne dochádzalo k väčším útokom, ktoré však mali len obmedzené taktické ciele a ich úlohou bolo pútať a vyčerpávať protivníkovu silu. Vtedajšiu situáciu v údolí Laborca ilustrujú spomienky ďalšieho veterána, ktorý sa na bojisko tentoraz díval z ruskej strany frontovej línie.

Hovoríme o svedectve Nikandra Andrejeviča Grigorjeva⁸, ktorého vojnový osud zavial

Pohľad z rakúsko-uhorského zákopu na ruské postavenia. Karpaty, zima 1915.

⁷ S týmto miestom je osudovo spojený aj životný príbeh ruského vojaka a neskoršieho sovietskeho dôstojníka Ivančina. Počas druhej svetovej vojny v novembri 1944 bojom o Medzilaborce velil sovietsky generál V. F. Gladkov a podplukovník Ivankin bol jeho zástupcom. Generál Gladkov vo svojich spomienkach uviedol, že Ivankin padol počas prudkých bojov o výšinu Kýčera: „Zahynul náš vojnový kamarát, veterán divízie, človek s krásnou dušou, obľúbenec vojakov. Zahynul na tom istom mieste, kde pred 30 rokmi bojoval počas Prvej svetovej vojny ako radový vojak a kde bol vtedy ranený do nohy“.

na územie severovýchodného Slovenska: „Mobilizovaný som bol 1. januára 1915 v meste Novochoopersk. Zaradili ma do 11. roty 7. záložného práporu a slúžil som tam ako pisár až do 16. februára. Následne som bol odvelený na rakúsky front a dorazil som do obce Krásny Brod pri mestečku Medzilaborce. Vymenovali ma za veliteľa družstva v počte 12 vojakov. Všetci moji muži boli „krstňatá“, tak sme nazývali zmobilizovaných záložníkov, ktorí pochádzali z rovnamej oblasti.

Do Krásneho Brodu sme sa presunuli v noci za tmy, pretože frontová línia viedla neďaleko obce. Hneď po príchode ma poverili, aby som spolu s piatimi „krstňatami“ odišiel hliadkovať pred našu prvú líniu. Poslušne sme sa odovzdali vôli Božej a pripravovali sme sa vyraziť, aj keď všade naokolo bola tma a terén sme nepoznali. „Čo budeme robiť? Kadiaľ pôjdeme?“ – pošepky sa zhovárali moji kamaráti. Strach z neznámeho mal veľké oči. Považoval som za potrebné ich povzbudiť a povedal som – „Bratci, prisahali sme nášmu Cárovi, že vo viere a pravde vydržíme všetky vojnové trápenia, zimu aj hlad. Sme predsa obrancovia vlasti a musíme svedomito plniť rozkazy našich dôstojníkov. Odvážne vyrazíme na hliadku a potom sa uvidí, čo ďalej.

Najedli sme sa, vzali opasky aj s nábojovými sumkami, na chrbát si hodili vojenské batohy a do rúč sme chytili naše staré prehrdzavené pušky. Takto vystrojení sme sa vybrali do priestoru pred našou prvou líniou. Bol už neskorý večer okolo desiatej hodiny a panovalo zlé počasie. Sneh zmiešaný z dažďom sa nám lepil na oči. Po neznámom teréne sme sa pohybovali ako slepí. Cieľ premočení sme došli do úžľabiny a začali sa radiť. „Íst' ďalej? Ktorým smerom?“ Počuli sme zriedkavé výstrely z pušiek a guľky s hvízdaním prelietavali nad našimi hlavami. „Ostaneme v úžľabine“ – povedal som kamarátom. Posadali sme si tesne jeden vedľa druhého a začali fajčiť. Robili sme to opatrne, aby nepriateľ nemohol uvidieť svetlo. Čím viac sa ochladzovalo, tým viac sme sa tlačili jeden k druhému a vzájomne sa zohrievali.

Nakoniec studená a mokrá noc prešla a pomaly začalo sviatať. Uvideli sme, že sa nachádzame iba sto metrov od línie nepriateľských zákopov. Po úžľabine sme sa vrátili k našej línii a dôstojníkovi som ohlásil, že počas hliadky sa nič zvláštneho nestalo. Veliteľ našej čaty bol spokojný a poslal nás naspäť do Krásneho Brodu, kde sa nachádzala poľná kuchyňa. Povedal mi – „Tam sa naraňajujete a pôjdete do domu číslo 124. Chalupa sa nachádza vpravo od kuchyne. Oddýchnite si tam a vysušte svoje uniformy“. Keď sme došli ku kuchyni, tak sme žartovali a prehlasovali, že šiesti cudáci z nočnej hliadky sa chcú poriadne najesť. Dostali sme to, čo obvykle – polievku s kúskom mäsa. Zahnali sme hlad a odobrali sa do určenej chalupy. Vnútri bolo teplo a útulne ako doma, tak sme si ľahli pospať.

Onedlho nás prebudil veliteľ roty, ktorý spolu s veliteľom čaty vošli do chalupy. Vyhlásili nám pohotovosť a oznámili, že nepriateľ vedie silnú delostreleckú paľbu a naše jednotky ustúpili z prvej línie. Keď odišli, tak som svojim chlapom povedal – „Bratci, musíme byť pripravení! Bud' nás pošlú dopredu, alebo nám nariadia stiahnuť sa. Oddychovať budeme po skončení vojny“. Avšak Nelko ma poslal do čerta a povedal, že sa chce po nočnej hliadke vyspať.

⁸ N. A. Grigorjev sa narodil 19. novembra 1882 v obci Trojicke v Novochoperskom újazde Voronežskej gubernie a do armády bol povolovaný ako 32-ročný.

Zvalil sa na podlahu a pod hlavu si položil kôpku slamy. Černouchov sa zasmial a ľahol si vedľa neho. Zajcev a Rybakov sa pozreli na mňa ako budem reagovať. Tiež sa im chcelo spať, ale báli sa ľahnúť bez môjho súhlasu. Jedine Strachov ostal po mojom boku a začal sa modliť. Pripojil som sa k jeho modlitbe. To isté spravil ešte jeden kamarát, ostatní traja zaspali.

Predpoludním okolo deviatej hodiny delostrelecká paľba utíchla. Počul som, ako si Strachov šepká – „Bože náš, my sme ľudia Tvoji, spas nás a vyslyš modlitby naše“. Díval som sa na neho a pomyslel som si, že toto je skutočný veriaci hrdina ruskej armády. Do očí sa mi tlačili slzy a mal som pocit, že nás čaká osud námorníkov z krížniku Varjag. Čaká nás smrť pod vlnami – nie však pod vlnami japonského mora ako v roku 1904, ale pod „vlnami“ Karpát v roku 1915. Tento deň mi utkvel v pamäti - bolo 2. marca 1915. (Podľa súčasného gregoriánskeho kalendára 15.3.)

Prebudil som spiacich kamarátov, ktorí boli takí unavení, že nepočuli ani duzenie delostreleckej paľby. Vyzerali oddýchnutí a dúfali, že dostaneme rozkaz k ústupu. Do chalupy zašiel rotmajster Varjuchin a spýtal sa, ako sa máme. Porozprával som mu o našej nočnej hliadke. On sa iba zasmial a povedal – „Nečakal som od vás, že to takto prakticky vyriešite. Priznám sa, prekvapili ste ma. Vojna je vojna. Keby si Ty, Grigorjev, vedel, čo všetko som už zažil na fronte. Všetky tie útoky a ústupy, k tomu dve zranenia...“ Potom sa pozrel na hodinky a povedal – „Už prešlo poludnie, je pol druhej, a obed sa ešte nerozdával. Postarám sa o to. Vy zatiaľ oddychujte, pretože situácia sa momentálne upokojila. Ale nedá sa vylúčiť, že večer pôjdeme do útoku.“

Po tomto rozhovore sme si všetci ľahli spať. Na vojne je spánok najdôležitejší a vo sne človek zabúda na všetko trápenie. Snívalo sa mi, že som v chráme a vidím svojho zosnulého otca Andreja Petroviča. Poprosil som ho, aby nechal odsľúžiť omšu za Aleksandra... Zobudili sme sa až na druhý deň ráno, dali sa do poriadku a podišli sme k poľnej kuchyni. Spravili sme si horúci čaj a naraňajkovali sa. Komu už došla zásoba chleba, s tým sme sa podelili. Potom sme fajčili machorku a žartovali. Rybakov sa díval do prázdnej misky a hovoril – „Palacinky moje, palacinky milé, kde že ste sa skryli?“ Všetci sa smiali, keď v tom sme začuli explóziu. Delostrelecký granát dopadol neďaleko našej chalupy, sklenené tabuľky na oknách sa zatriasli. Náš smiech sa zmenil na modlitbu a ja som povedal –

„Rodáci moji, zahynieme pod vlnami karpatského mora“. Počuli sme letieť druhý delostrelecký granát, ktorý o chvíľu explodoval neďaleko miesta, ktoré zasiahol predchádzajúci granát. Vtedy sa prestal smiať už aj Rybakov a začal sa modliť. Tretí delostrelecký granát zasiahol poľnú kuchyňu, ktorá zača-

Rusí vojaci pri výstavbe zákopov na karpatskej výšine. Zima 1915.

la horieť. Objavili sa zdravotníci s nosidlami a začali zbierať ranených. Ďalšie granáty už neprileteli, ale my sme ostali radšej ležať pritisnutí k stene našej chalupy. V plnej výstroji sme čakali na ďalšie rozkazy.

Podišiel veliteľ čaty a nariadil – „Grigorjev, dnes ide Tvoje družstvo do prvej línie. V zákopoch bude rotácia“. Na základe jeho rozkazu som zhromaždil svojich 12 mužov, ktorí boli bez pušiek. Ironicky som to komentoval – „Nemusíte sa báť, proti Rakúšanom pôjdeme so zovretými päsťami“. Dôstojník však veci uviedol na pravú mieru – „Pušky dostanete od vojakov, ktorých vystriedate v zákopoch“. Do večera sme mali voľno a potom si po nás prišiel veliteľ čaty, aby nás odviezol do prvej línie. Kráčal vpredu, ja som šiel druhý a „krstňatá“ išli za nami. Naokolo bola nočná temnota, ktorá v nás vyvolávala strach. Za chladnej a mokrej noci sme dorazili do prvej línie. Zákopy boli plné vody a blata. Posadali sme si do nich a čakali. Po chvíli sa k nám po bruchu priplazil rotmajster a spýtal sa – „Ako sa máte, chlapi?“ Neňka mu odvrkol – „Sedíme vo vode, je nám zima a sme úplne premočení“. Nemohli sme nikam ísť, nikomu sme sa nemohli postážovať a museli sme to jednoducho vydržať. Táto noc bola veľmi ťažká a nekonečne dlhá. Čas strávený v mokrých zákopoch si zapamätám do konca života...“ Na tomto mieste sa vojnové zápisky v denníku N. A. Grigorjeva končia. Na línii frontu pri Krásnom Brode južne od Medzilaboriec strávil iba niekoľko dní a ešte v marci 1915 padol do rakúsko-uhorského zajatia. Prešiel niekoľkými zajateckými tábormi a denníkový záznam o svojich vojnových zážitkoch napísal v nemocnici v Komárne ešte v roku 1915. (Podľa niektorých indícií sa po skončení vojny domov nevrátil a ostal žiť v tomto meste).

K oživeniu bojovej činnosti v údolí Laborca došlo v druhej polovici marca 1915. Intenzívne boje na tomto úseku karpatského frontu boli zapríčinené významnou zmenou operačno-strategickej situácie. V dôsledku kapitulácie rakúsko-uhorského fortifikačného komplexu okolo Przemyslu 22. marca 1915 došlo k uvoľneniu ruských vojsk, ktoré túto pevnosť obliehali už od novembra 1914. Veliteľ Juhozápadného frontu, generál delostrelectva Nikolaj Iudovič Ivanov, presvedčil ruské Vrchné veliteľstvo (Stavku) využiť tieto sily pri jeho pokuse o prelomenie rakúsko-uhorskej obrany v Karpatoch. Táto ofenzíva bola koncipovaná veľmi ambiciózne a jej cieľom bol nielen prienik do nížin karpatskej kotliny, ale aj celkové vyradenie Rakúsko-Uhorska z vojny. Na jar 1915 rakúsko-uhorská armáda pociťovala akútny nedostatok vycvičených záloh a od začiatku vojny utrpela veľmi citeľné straty, takže nová ruská ofenzíva predstavovala pre Habsburskú monarchiu akútnu hrozbu. Závažnosť tejto hrozby bola o to väčšia, že nemecký spojenc nespĺnil svoje predvojnové sľuby a nedokázal za 7 týždňov vyradiť z vojny Francúzsko a presunúť svoje sily proti Rusku. Rakúsko-Uhorsko tak namiesto pôvodne plánovaných 7 týždňov čelilo ruským vojskám už 7 mesiacov a odolnosť jeho armády bola na jar 1915 vystavená zaťažkávacej skúške.

Rozhodujúca ruská ofenzíva na karpatskom fronte začala postupne od 19. marca 1915. Na frontovom úseku na východ od údolia Laborca začali boje 24. marca 1915 a v tomto priestore útočili jednotky XXI. armádneho zboru, ktorému velil generála pechoty Jakov Fjodorovič Škinskij. Ruský XXI. armádny zbor podliehal 3. armáde generála pechoty Radko Dmitrieva. Velenie zboru určilo priestor medzi obcami Výrava a Svetlice ako jedno z miest prielomu rakúsko-uhorského frontu. Na tomto mieste útočili pluky 44. pechotnej divízie generálporučika Sergeja Fjo-

doroviča Dobrotina. Obranu na tomto úseku držala 34. pechotná divízia generál-majora Juliusa von Birkenhain, ktorá podliehala XIX. armádnemu zboru generál-poručika Ignaza von Trollmann. Tento armádný zbor sa nachádzal na ľavom krídle rakúsko-uhorskej 2. armády, ktorej velil generál jazdectva Eduard von Böhm-Ermolli. Útvary 34. pechotnej divízie zaisťovali spojenie s jednotkami 3. armády generála pechoty Svetozara Borojeviča a ruské útoky medzi Výravou a Svetlicami tak smeroval proti veľmi citlivému miestu na styku dvoch rakúsko-uhorských armád.

Napriek tomu, že ruská armáda na jar 1915 už pociťovala vážny nedostatok delostreleckej munície a domáca výroba nestačila plniť požiadavky frontu, tak na rozhodujúcu ruskú ofenzívu v Karpatoch boli vyčlenené všetky disponibilné rezervy. Pociťili to aj rakúsko-uhorskí obrancovia na líniiach v okolí Výravy a Svetlice, ktorí sa každodenne stávali cieľom intenzívnej delostreleckej paľby. Pod jej krytím ruská pechota opakovane postupovala k ich postaveniam a keď sa priblížila do dostatočnej blízkosti, prechádzala do masových útokov na bodáky. Zatiaľ čo Rakúsko-Uhorsko v tejto fáze vojny už pociťovalo nedostatok vojakov, Rusko s tým zatiaľ nemalo žiadne problémy a z ľudských zdrojov impéria Romanovcov boli pravidelne dopĺňané všetky bojujúce jednotky ruských vojsk. Posledný ruský pokus o prelomenie karpatského frontu vyústil do krvavých bojov, ktoré si na oboch stranách vyžiadali obrovské straty na životoch. Len v okolí Výravy padlo 2.680 rakúsko-uhorských, ruských a nemeckých vojakov, ktorí boli pochovaní na vojenskom cintoríne pod výšinou Kudrovec. Ďalších 124 vojakov bolo pochovaných na dvoch vojenských cintorínoch v katastri Svetlice. Približne 9.000 – 10.000 vojakov utrpelo v okolí týchto obcí zranenia alebo bolo zajatých.

Styk krídel dvoch rakúsko-uhorských armád bol na tomto mieste vystavený enormnému ruskému tlaku a prielom frontu medzi Výravou a Svetlicami by mal pre vojská Habsburskej monarchie kritické dôsledky. O veľkom operačnom význame tohto priestoru svedčia vysoké ocenenia dôstojníkov a vojakov, ktorí sa vyznamenali v bojoch na prelome marca a apríla 1915. Medzi nich patrila aj nadporučík Zol-

Rakúsko-uhorská pechota vyráža do útoku. Karpaty, zima 1915.

tán Laczhegyi zo 101. pechotného pluku, ktorému za bojové nasadenie pri obci Výrava bol udelený Rytiersky kríž vojenského Rádu Márie Terézie. Nadporučík Z. Laczhegyi sa tak stal jedným z veľmi malého počtu nositeľov tohto najvyššieho rakúsko-uhorského vojenského vyznamenania. (Z celkového počtu 8 miliónov príslušníkov ozbrojených síl Habsburskej monarchie toto vyznamenanie počas Prvej svetovej vojny získalo iba 110 dôstojníkov.)

Predstavu o bojoch v okolí Výravy a Svetlíc si môžeme vytvoriť na základe novej kroniky rakúsko-uhorského 101. pechotného pluku, ktorá bola po skončení vojny publikovaná v knižnej podobe: „*Od 24. marca sme pociťovali silnejúci tlak Rusov. Tušili sme, že je to dôsledok pádu pevnosti Przemysl. Nepriateľ totiž začal prisúvať na front nové sily. Naše velenie nám túto informáciu oznámilo až s oneskorením a tušenie sa premenilo na neblahú skutočnosť. Dobitie Przemyslu sme prežívali s veľkým zármutkom a ľútosťou. Mnohí z nás spomínali na svojich kamarátov a spolubojovníkov, ktorí bránili obklúčenú pevnosť. Uvedomovali sme si, že ruské vojská viazané obliehaním Przemyslu sa uvoľnili a budú použité na prelomenie karpatského frontu a vpád do Uhorska. Všetci príslušníci pluku sa začali dôkladne pripravovať na ťažké boje, o ktorých vedeli, že čoskoro vypuknú.*

Nášmu 101. pechotnému pluku velil podplukovník Ferenc Pabst. Boli sme súčasťou 67. pechotnej brigády generálmajora Lauingena, ktorá patrila do 34. pechotnej divízie generálmajora von Birkenhain. Od 27. marca sa sústreďovanie ruských posíl pred naším úsekom frontu už nedalo skryť a velenie rozhodlo o stiahnutí celej divízie za hlavný karpatský hrebeň. Z postavení pri obci Zubeňsko v Haliči (južne od mestečka Lupkóv) sme sa presunuli do novej obrannej línie medzi obcami Výrava a Svetlice, ktoré už ležali na uhorskej strane hranice. Pozície na kóte 580 „Gušina“ zaujal I. prápor a ostatné dva prápory sa sústredili v Svetliciach. Z tejto obce sa IV. prápor následne presunul do pozícií na kóte 716 „Parilov vrch“. Náš pluk zároveň prešiel pod velenie 57. pechotnej brigády plukovníka Wöllnera.⁹

Blížili sa Veľkonočné sviatky a všetci dúfali, že ich v pokoji oslávime. Rusi však mali iné plány. Veľký piatok pripadol na 2. apríla a v tento deň nepriateľ zaútočil na postavenia pluku, ktorý bol naším pravým susedom. Moskali prelomili jeho obranu a za našim chrbtom sa začali objavovať ich hliadky. Kapitán Pichler aj s 15. rotou boli poverení vytlačením ruských hliadok z nášho priestoru. V tento deň sme sa dozvedeli aj potešujúcu správu – v našom tyle sa rozvinujú jednotky „Beskiden Korps“, ktoré poslalo spojenecké Nemecko. Do našich postavení dorazili nemeckí delostreleckí pozorovatelia, ktorí robili obhliadku terénu a rekognoskáciu frontovej línie.

Nasledujúci deň 3. apríla na Veľkú sobotu sa cieľom ruského útoku stala kóta 523 „Casciki“ (hrebeň Čiastky). Nepriateľ už v ranných hodinách prenikol do zákopov 94. pechotného pluku a začal ohrozovať aj naše pozície. Podplukovník Dörfler, ktorý velil bojovej skupine brániacej tento úsek, vyslal do protiútoku tri roty nášho 101. pechotného pluku. Nasledoval odvážny bodákový útok, ktorý získal späť dobité postavenia a jeho výsledkom bolo sto zajatých Rusov. Utrpeli sme však značné straty a v tomto boji padol kapitán Hugo

⁹ Jednalo sa o dočasné prevelenie k 29. pechotnej divízií, ktorá na prelome marca a apríla 1915 bola pravým susedom materskej 34. pechotnej divízie.

Scharl¹⁰ a dôstojnícky čakateľ Gyarakí. Ďalší dvaja dôstojníci utrpeli zranenia - György Kraszkó a Általános Békésmegeyi.

Veľkonočnú nedeľu 4. apríla ruské delostrelectvo zahájilo sústredenú paľbu na kótu 580 „Gušina“ a najsilnejšie ostreľovalo jej západnú stranu. Táto paľba trvala nepretržite do 16:00. Po jej prerušení zahájili ostreľovanie našich pozícií ruské guľomety a krátko na to sa ozval mohutný pokrik útočiacich Moskalov. Do zákopov sme okamžite poslali zálohy a paľba našich pechotných zbraní ruský útok odrazila. Po jeho skončení sme mali pocit, že sa jednalo iba o prieskum bojom. Keď sa nepriateľská pechota stiahla, tak ruské delostrelectvo obnovilo ťažké ostreľovanie našich pozícií, ktoré pokračovalo až do zotmenia. Počas noci protivník viedol rušivú delostreleckú paľbu salvami, ktorú smeroval nielen na naše zákopy, ale aj do hĺbky našich postavení, kde predpokladal umiestnenie záloh.

Veľkonočný pondelok 5. apríla opäť začal ruskou delostreleckou paľbou. Nepriateľ od 10:00 ostreľoval kótu 580 „Gušina“ a sústredil sa na jej vrchol, ktorým sa zo severu na juh tiahli naše zákopy. V niektorých momentoch získavala táto paľba väčšiu intenzitu a o 13:00 sa zmenila na bubnovú paľbu, ktorá trvala do 14:00. Posledných 15 minút sa k ostreľovaniu našich pozícií pridalo aj 10 až 12 ruských guľometov. Pod krytím tohto palebného koncertu sa k našim postaveniam začala približovať veľká skupina nepriateľských vojakov. V prvom zákope sa nachádzali štyri roty 94. pechotného pluku a jedna rota nášho 101. pechotného pluku, ktoré tento útok nedokázali odraziť. Rusi prenikli do ich postavení a obsadili časť zákopov. Nepriateľské delostrelectvo okamžite prenieslo paľbu do hĺbky našich pozícií na okraj lesa s cieľom znemožniť zálohám organizovať protiútok.

Naši vojaci pod tlakom päťnásobnej ruskej početnej prevahy ustupovali a krok za krokom sa sťahovali naspäť. Popri tom však kládli zúrivý odpor a protivník bol nútený zapojiť do boja ďalšie sily, čím sa jeho prevaha ešte zväčšila. V tomto momente začali do prednej línie konečne prichádzať aj naše zálohy a jednotlivé roty sa postupne zapájali do boja. Nastupovali do protiútokov, ktoré sa končili v ťažkých a krvavých bojoch na bodáky. V tejto kritickej situácii sa obzvlášť vyznamenal nadporučík Laczhegyi, ktorý nečakal na rozkazy a iniciatívu prevzal do vlastných rúk. Zastával funkciu zástupcu veliteľa práporu a na vlastnú zodpovednosť vyrazil do rozhodujúceho protiútku, ktorý definitívne vytlačil Rusov z našich pozícií. Vo veľkej miere tak prispel k nášmu víťazstvu a bol vyznamenaný Rytierskym krížom vojenského Rádu Márie Terézie.

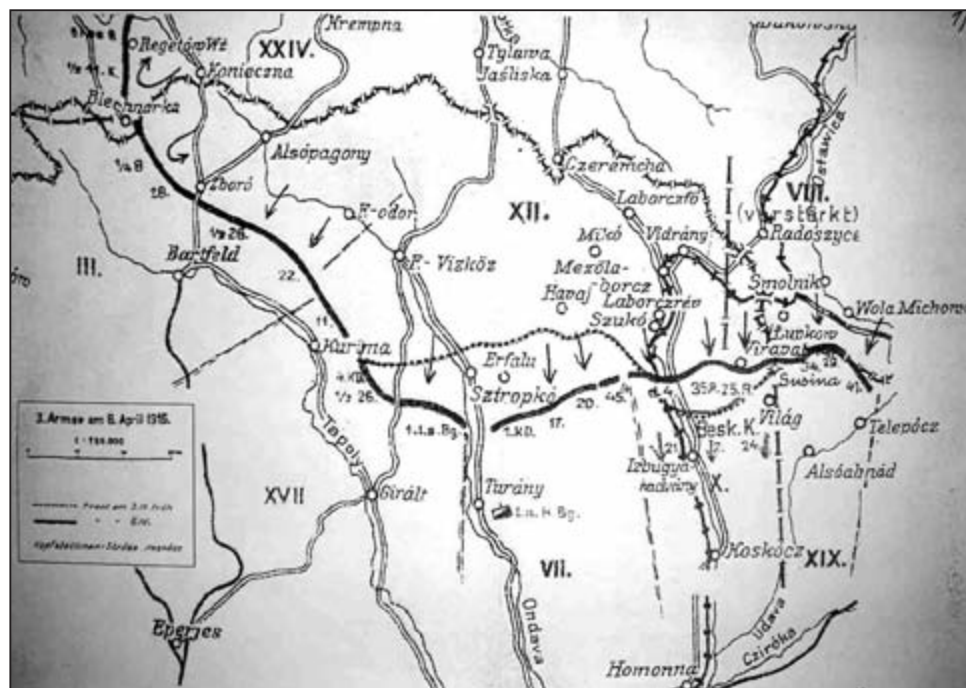
Nepriateľ utrpel ťažké straty a množstvo jeho vojakov ostalo ležať pred našou obrannou líniou a v našich zákopoch. Na bojisku sme pozbierali viac ako 1.200 pušiek, ktoré sme ukoristili Rusom, a do tylu sme odvedli okolo 600 zajatcov. Naše straty dosiahli 33 padlých, 175 ranených a 600 nezvestných, ktorí skončili v ruskom zajatí. Najviac sa vyznamenali dôstojníci a vojaci 1., 2., 10., 11. a 12. roty, ktorí sa nebojácne bok po boku bili s nepriateľom a v strašnom dvojhodinovom boji z blízka udržali svoje pozície. Náš 101. pechotný pluk tak po-

¹⁰ Tento dôstojník bol pochovaný na vojenskom cintorine Svetlice I, ktorý je súčasťou obecného cintorína. Potvrzuje to archívny dokument s náčrtom cintorína a zoznamom vojakov pochovaných v tejto lokalite. Dokument vypracoval príslušník československého četníctva strážmajster Jilek 15. mája 1924. Tento vojenský cintorín navštívil deväť rokov po skončení bojov, zakreslil rozmiestnenie hrobov a z krížov opísal údaje o pochovaných obetiach vojny. Vo svojom dobovom zázname uviedol: „kapit. Hugo Šarl – p.pl.č.101“.

mohol ubrániť tento dôležitý úsek na krídle 2. armády. Po odrazení tohto ruského útoku sa aktivita nepriateľa výrazne znížila a na našom úseku frontu zavládol relatívny pokoj. Rusi vo svojich pokusoch o prienik do vnútrozemia Uhorska už nepokračovali. Velenie 2. armády vysoko ocenilo hrdinstvo nášho pluku a jeho statočná obrana bola spomenutá v celoarmádnom rozkaze.

Po krvavej Veľkonočnej bitke v Karpatoch nastala operačná prestávka, ktorú sme využívali na posilňovanie obranných postavení na kóte 580 „Gušina“. Naše zákopy boli poničené a vyžadovali si opravu a rekonštrukciu. Predpokladali sme, že tento kľúčový bod obrany sa stane cieľom ďalších ruských útokov. Tieto očakávania sa však nenaplnili a nepriateľ udrel v susedstve. Dňa 11. apríla Rusi zaútočili na kótu 716 „Parilov vrch“, ktorá sa nachádzala vpravo od výšiny „Gušina“. Túto výšinu bránil IV. prápor nášho pluku pod velením majora Erlacha. Moskali sa pred svitaním priplazili do blízkosti zákopov a potom vo viacerých vlnách zaútočili. Naši vojaci boli týmto útokom prekvapení a IV. prápor bol čiastočne obklúčený. Napriek statočnej obrane veľa jeho príslušníkov padlo do ruského zajatia.

Protivník sa pokúšal rozšíriť prielom v obrane, čomu okamžite čelili naše zálohy. Kapitán Pichler aj s 15. rotou sa presunuli z výšiny „Gušina“ a spolu so zálohou 94. pechotného pluku sa pripravovali k protiútoku na výšinu „Parilov vrch“. Kapitán Pichler vyslal na prieskum hliadky, ktoré mu po návrate oznámili veľmi cenné informácie. Po vyhodnotení situácie zvolil najvhodnejší smer úderu a zahájil protiútok. Rusi sa urputne bránili a neustále prisúvali posily, takže naši vojaci postupovali iba krok za krokom. Boj rozhodol hromadný útok na

Operačná situácia v Karpatoch dňa 6. apríla 1915 na úseku rakúsko-uhorskej 3. armády a ruskej 3. armády. Posledná fáza „Veľkonočnej bitky“ – línia frontu po zastavení ruskej ofenzívy. Výšina „Gušina“ (Susina) medzi obcami Svetlice (Világ) a Vyrava (Virava).

bodáky, ktorý skončil našim víťazstvom. Do zajatia padlo 400 Rusov, pričom naša 15. rota zajala 150 z nich. Tento počet prevyšoval početný stav vojakov v samotnejrote! My sme stratili 9 padlých a 20 zranených vojakov.

Po tomto boji zavládol na úseku nášho pluku opäť pokoj, ktorý trval viac ako týždeň. Tento čas sme využili na rotáciu našich vojakov medzi prvou líniou a blízky m tylom, kde sa príslušníci pluku podrobili zdravotným prehliadkam a hygienickej očiste. V prvom rade boli zaočkovaní proti týfusu. Vďaka novým odvšivovacím zariadeniam sa nám podarilo skoncovať aj s týmto problémom. Taktiež sa výrazne zlepšilo naše zásobovanie a dodávky chleba sa stali pravidelnými. Poľné kuchyne prichádzali až do blízkosti našich postavení a zabezpečovali teplú stravu. Úspešné odrazenie nepriateľských útokov a nasledujúca operačná pauza a pokojná frontová situácia viedli k zvýšeniu disciplíny a zlepšeniu morálky našich vojakov.

Na konci apríla 1915 sa našim ľavým susedom stali nemecké útvary a my sme si veľmi cenili šikovnosť ich delostrelcov, ktorí sa rýchlo a presne zastreľovali na nepriateľské ciele. Ich prítomnosť nám dávala pocit istoty a povzbudila bojový elán našich vojakov, pretože Nemci boli pre náš pluk rovnocennými partnermi, na ktorých bolo spoľahnutie. Veľkonočná bitka v Karpatoch priniesla nášmu 101. pechotnému pluku dobré meno v celej armáde, ako aj slávu a uznanie. Za veľkých obetí sme nepriateľovi zabránili preniknúť na svätú zem rodného Uhorska“.¹¹

Ruské vojská zaznamenali na prelome marca a apríla 1915 neúspechy aj na ostatných úsekoch karpatského frontu a táto útočná operácia vyčerpala ich ofenzívny potenciál. Rozhodujúci pokus ruských vojsk o prekonanie Karpát a vyradenie Rakúsko-Uhorska z vojny zlyhal.

Na pozadí týchto dramatických udalostí sa odohrávali individuálne príbehy jednotlivých ľudí. Tak, ako to býva v každej vojne, tragické chvíle a traumatizujúce zážitky boli iba vrcholom ľadovca ľudského utrpenia. Pod „hladinou“ sa skrýval každodenný únavný stereotyp frontového nasadenia. Vojaci bojujúcich armád len s vypätím všetkých síl zvládali náročné vojnové podmienky. Vyčerpávajúca fyzická námaha pri opevňovaní zákopov, udržiavanie komunikácií a prisune zásob, neustále psychické vypätie pri hliadkovaní a pozorovaní, stále prítomná hrozba ochorenia, zranenia alebo smrti, to všetko vplývalo na bojaschopnosť a morálku ľudí oblečených do uniforiem. Niekedy sa však tohto kolobehu zamiešali aj tragikomické situácie, ktoré so sebou nevypočítateľne prinášal vojnový život.

Jedna z takýchto situácií je opísaná v reportáži rakúsko-uhorského vojnového korešpondenta Lajoša Pilisi, ktorý sa v zime a na jar 1915 pohyboval na karpatskom fronte medzi údoliami riek Ondava a Laborec. Ide o príbeh zásobovacieho dô-

¹¹ Pechotný pluk č. 101 (Infanterieregiment Freiherr von Draths Schmidt Nr.101) bol vytvorený v roku 1883. Jeho doplnovacím obvodom bola Békéscsaba v súčasnom Maďarsku. V júli 1914 pred vypuknutím Prvej svetovej vojny bolo národnostné zloženie pluku nasledujúce: 84% Maďari, 16% dolnozemskej Slovinci a ďalšie národnosti. V auguste 1914 bol 101. pechotný pluk (I, III, a IV. prápor) v zostave 33. pešej brigády 17. pešej divízie (VII. armádny zbor) vyslaný do Vojvodiny proti Srbsku. Bojových akcií sa ale nezúčastnil, pretože okamžite po príchode do tejto oblasti bol prevelený na front v Haliči proti Rusku. Na Balkáne ostal iba jeho II. prápor, ktorý v zostave 2. horskej brigády (brigáda podriadená priamo XVI. armádnemu zboru) bojoval v Srbsku a Bosne a Hercegovine. V Haliči sa pluk po prvý krát dostal do boja 30. augusta 1914 pri Rohatyne. Oficiálnym pamätným dňom v dejinách 101. pechotného pluku bol 3. apríl 1915, ktorý súvisel s bojom o výšinu „Gušina“ medzi obcami Výrava a Svetlice. V období rokov 1914 – 1918 príslušníci pluku získali nasledujúce vyznamenania: 1 Rytiersky kríž vojenského Rádu Márie Terézie, 19 zlatých medailí za statočnosť, 712 strieborných medailí I. triedy za statočnosť, 2.840 strieborných medailí II. triedy za statočnosť a 2.882 bronzových medailí za statočnosť.

stojníka, ktorý svoje zážitky porozprával L. Pilisimu pri ich stretnutí v Humennom. Zaujímavosťou je skutočnosť, že tento zásobovací dôstojník bol pôvodom Slováčok alebo prinajmenšom pochádzal zo zmiešaného prostredia, pretože vyplýva jeho znalosť slovenčiny. Samotná reportáž bola napísaná 8. apríla 1915 v Humennom: „Predpoludním naša brigáda vyrazila dopredu, ale v tyle sme sa to dozvedeli až v popoludňajších hodinách. Ja, zásobovací dôstojník nadporučík Veress, som okolitý terén poznal ako svoju dľaň a preto som sprevádzal poľnú kuchyňu na ceste k našim postupujúcim jednotkám. Na poľnej kuchyni sa viezol pohonič koní a kuchár. V trojici sme vyrazili smerom k frontovej línii. Bolo jasné a slnečné jarné počasie a cesta bola rozjazdená a zablatená. Približovali sme sa k bojisku, ale všade vládlo tiesnivé ticho.

Obrátil som sa na kuchára a nadviazal rozhovor. Išlo o vojaka vysokej postavy, ktorého som sa spýtal – „Tak ako sa máš, kamarát? Vieš, čo je nového?“. Nedôverčivo sa na mňa pozrel a lámanou maďarčinou odvetil – „Noviniek je veľa, avšak nemal by som o nich hovoriť“. Jeho slová ma prekvapili – „Aké sú to do čerta novinky, keď sa o nich vie, ale nemá sa o nich hovoriť? Aké tajomstvo to môže byť?“ Vojak sa ku mne naklonil a spýtal sa – „Môžem vám to povedať po slovensky?“ Keď som kývol hlavou, tak spustil – „Včera som od chlapov z 19. pluku počul, že Nemci už dávno obsadili Varšavu, ale nedali to do novín. Nemci sú zvláštny národ, majú divnú povahu a nevedia sa ničomu tešiť. Tiež sa rozpráva, že vojna čoskoro skončí a nás pustia domov. Pápež vraj vybavil mier a čaká sa už len na súhlas tureckého sultána“. Zadával som sa na toho mudrlanta a spýtal sa – „Keď všetko vieš, tak mi povedz, prečo je dnes také ticho a nepočuť dunenie diel“. Vojaka moja otázka nezaskočila a bez zaváhania odvetil – „Delá nepočuť preto, lebo sa z nich nestriela“. Zasmial som sa a povedal – „Vyzerá to tak, že meškáme. Na tomto úseku frontu platí nepísané pravidlo, že počas obedňajšej prestávky znepriatelené vojská na seba nestrielajú. Zdá sa, že obedňajšia prestávka už začala a naša poľná kuchyňa ešte nedorazila“. Kuchár zakričal na pohoniča, aby zrýchlil, a ja som tiež popohlnal svojho koňa.

Prešli sme ešte kúsok cesty, keď tu zrazu zapraskali výstrely. Počul som, ako mi okolo hlavy prefičali dve guľky. Odskočil som medzi stromy napravo od cesty a povoz s poľnou kuchyňou ma nasledoval. Zišiel z cesty a zastal v priekope pod násypom. Pohonič vypustil opraty z rúk a kričal, kričal že ho trafili do chrbta. Zoskočil som s koňa a podišiel k ranenému, aby som ho prehliadol. Zasiahli ho dve guľky – jedna ho škrabla na chrbte a druhá mu prestrelila lakeť. „Na takéto zranenia sa nezomiera“ – upokojoval som ho a preväzoval jeho rany. Pozrel na mňa a odvetil – „Tiež si to myslím. Ak bude treba, tak svoju pušku v rukách udržím“.

Pohoničovi aj kuchárovi som nariadil, aby strieľali len keď ich napadnú. Sám som prebehol na druhú stranu cesty a skúmal okolie. Dôkladne som sa poobzeral a pomedzi stromy sa začal plaziť k miestu, z ktorého zazneli výstrely. Zvláštnym spôsobom som si uvedomil, že je pekné jarné počasie a údolie sa začína zelenáť a prebúdzat' k životu. Zrazu som si všimol opustený zákop, z ktorého trčala hlaveň pušky. Ticho som sa priblížil, rýchlo ju chytil a celou silou trhol. Na prekvapeného Moskaľa som namieril svoj revolver a po slovensky sa ho pýtal – „Kol'ký ste?“ – „Štyria“ – „Hliadka?“ – „Áno“ – „Kde sú ostatní?“ –

„Išli sa pozrieť k ceste a overiť, či sme vás dostali“. Vtedy ma napadla spásna myšlienka a svojho zajatca som sa spýtal – „Kedy si mal naposledy teplé jedlo?“ – „Veľmi dávno, viac ako pred tromi dňami“ – „Ak sa chceš poriadne najesť, tak choď za svojimi kamarátmi a povedz im, že keď nebudú strieľať, tak vás všetkých nakrímim“. Keď odchádzal, tak som ešte dodal – „Keď ma neposlúchnete, tak zavolám svojich vojakov. Je nás viac ako vás.“

Po jeho odchode som si našiel dobrú pozíciu, zaľahol som a čakal. Asi po desiatich minútach sa Moskaľ vrátil a hovorí – „Kamaráti už čakajú pri vašej poľnej kuchyni“. Podozrievavo som si Rusa premeral a s namiereným revolverom nariadil, aby kráčal predomnou – „Ak je to pasca, tak ťa zastrelím“. Po zalesnenom svahu sme sa spustili k ceste. V priekope vedľa nášho povozu som uvidel troch Rusov, ktorí sedeli s našim kuchárom a spokojne fajčili. Keď som k nim podišiel, tak sa všetci postavili a zasalutovali mi. „Kde máte pušky“ – spýtal som sa. Namiesto nich odpovedal náš ranený pohonič – „pán nadporučík, ich zbrane sú tu, sedím na nich. Krátko potom, ako ste odišli, tak sa objavili títo Moskali. Išli asi po vŕni – priamo k našej poľnej kuchyni. Pripravili sme im pascu. Ja som sa skrýl a istil nášho kuchára, ktorý ostal na mieste. Ten im po slovensky povedal, že okolie je plné našich vojakov a akýkoľvek odpor je márný“.

S dvojhodinovým meškaním sme dorazili k našim postupujúcim jednotkám. Veliacemu majorovi som ohlásil príchod teľacieho gulášu, tvarohových rezancov, kávy a štyroch zajatcov“.

V polovici apríla 1915 sa situácia na fronte stabilizovala a najurputnejšie boje v celej epopeji karpatských bitiek skončili. Ruské vojská vrhli do útoku posledné zálohy a zužitkovali všetky dostupné zásoby munície, ale úspech nedosiahli. Rakúsko-uhorským vojskám sa z posledných sil podarilo udržať ich postavenia, kto-

Veliteľ rakúsko-uhorskej 3. armády generál S. Borojevič diskutuje s vojakmi. Karpaty, jar 1915.

ré boli bránené s vedomím, že ústup by znamenal prelomenie karpatského frontu a preniknutie protivníkových armád do vnútrozemia monarchie. **[Foto_07]**

V dôsledku ruskej ofenzívy sa územie severovýchodného Slovenska stalo dejiskom jednej z kľúčových bitiek Prvej svetovej vojny. Do európskej vojenskej histórie vstúpili tieto boje ako „Veľkonočná bitka v Karpatoch“ a ruská vojenská historiografia ich označuje za „3. karpatskú bitku“. Rozhodujúci pokus ruských vojsk o prekonanie Karpát a vyradenie Rakúsko-Uhorska z vojny zlyhal a na Východnom fronte došlo v dôsledku toho k celkovej zmene strategickkej situácie. Rakúsko-uhorská armáda vydržala kritickú zafažkávaciú skúšku a vytvorila podmienky pre sústredenie nemeckých záloh presunutých zo Západného frontu, ktoré potom 2. mája 1915 prešli do úspešnej ofenzívy pri Gorliciach.

Na začiatku mája 1915 bol prelomený ruský front v západnej Haliči a postup nemeckých a rakúsko-uhorských vojsk prinútil ruské velenie k okamžitému stiahnutiu jeho síl z južnej strany Karpát. Oblasti, o ktoré ruské vojská tvrdo a za veľkých strát bojovali od januára do apríla 1915, museli byť v priebehu niekoľkých dní opustené a posledné ruské jednotky ustúpili cez Lupkovský priesmyk 7. mája 1915. V dôsledku toho sa boje presunuli do východnej Haliče a front sa tak vzdialil od teritória súčasnej Slovenskej republiky. V ďalších rokoch Prvej svetovej vojny už bojové operácie naše územie nezasiahli.

Východný front však za sebou zanechal spustošené bojisko zaplnené zničenými mestami a dedinami a pokryté hromadnými vojnovými hrobmi. Územie súčasného medzilaboreckého okresu bolo úplne zdevastované a ťažké škody utrpela aj vtedajšia infraštruktúra humenského okresu. Mlčiacim mementom tragických vojnových obetí je 40 vojenských cintorínov v okrese Medzilaborce a 9 v okrese Humenné. Na týchto lokalitách sú pochované tisíce rakúsko-uhorských, ruských a nemeckých vojakov, ktorí padli v bojoch alebo zomreli v dôsledku zranení a chorôb. Väčšina z nich sa stala obeťami bojov, ktoré v tomto regióne prebiehali od novembra 1914 do mája 1915.

VOJENSKÉ CINTORÍNY

Bojové operácie ktoré prebiehali v jeseni 1914 a jari 1915 na severovýchode Slovenska so sebou priniesli veľké množstvo obetí. Takmer okamžitou reakciou vedenie rakúsko-uhorskej armády bolo vytvorilo päť Kriegsgräber-komand, ktoré mali za úlohu v oblasti Karpát zbierať nepochovaných vojakov, exhumovať vojenské hroby a budovať vojenské cintoríny. Na dnešnom území Slovenska pôsobili Kriegsgräber-komanda Nr. 1., 4. a 5.¹² Pri výstavbe cintorína sa robilo skromné oplotenie, nad jednotlivými, ale aj spoločnými hrobmi sa umiestňovali zväčša brezové kríže, občas betónové. Na rozsiahlejších spoločných cintorínoch boli vystavané kamenné mohyly. Všetky tieto práce vykonávali najmä vojnoví zajatci.

Po skončení prvej svetovej vojny 11. novembra 1918 a vzniku Československej republiky sa vo výstavbe a obnove vojenských cintorínov pokračovalo ďalej. V duchu podpísanej zmluvy zo Sant. Germain-en-Leye, v ktorej sa zmluvné strany mimo iného zaviazali, že sa postarajú, aby hroby vojakov a námorníkov pochovaných na ich území boli chované v úcte a aby boli udržiavané, pokračoval aj vývoj starostlivosti o vojenské a vojnové hroby v Československu. Už na jar 1919 boli všetkým obecným úradom, posádkovým veliteľstvám, četnickým staniciam a majiteľom pozemkov, kde sa nachádzali vojenské cintoríny, ale aj úradom, ktoré viedli úradné matriky, rozosielané dotazníky umožňujúce získať prehľad o mieste a charaktere vojenských cintorínov, na ktorých sa nachádzajú vojnové hroby. Zároveň bol starostlivosťou o vojenské cintoríny a vojnové hroby na území Československa poverený Ústredný inšpektorát vojnových hrobov, ktorý spadal pod Ministerstvo národnej obrany v Prahe. Na území Čiech, Moravy, Sliezska a Slovenska mali túto činnosť zastrešovať Zemské inšpekcie vojnových hrobov.¹³

Ministerstvo národnej obrany zabezpečovalo starostlivosť o vojnové hroby nielen prostredníctvom svojich podriadených zložiek, ale najmä v súčinnosti so žandárskymi stanicami. Ku dňu 23. decembra 1920 bolo Zemské žandárske veliteľstvo v Bratislave požiadané, aby vzalo na vedomie nutnosť definitívnej úpravy vojnových hrobov a cintorínov a bolo nápomocné Zemskej inšpekcii vojnových hrobov v Košiciach a expozitúre v Bratislave.¹⁴

Zemská inšpekcia vojnových hrobov vykonávala svoju činnosť až do 1. marca 1924, kedy bola zrušená a nahradená Referátom vojnových hrobov, ktorý bol pre obvod Slovenska a Podkarpatskej Rusi vytvorený na štábe Zemského vojenského veliteľstva v Bratislave.¹⁵

V závislosti od genézy vývoja vzniku vojenských cintorínov sa odvíjala aj naša výskumná činnosť, ktorá predchádzala napísaniu tejto publikácie. Pri spracúvaní profilov jednotlivých vojenských cintorínov sme vychádzali zo zložiek spracovaných

¹² SLEPCOV, I.: Vojenské cintoríny z I. svetovej vojny na východnom Slovensku. In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 2, s. 71.

¹³ BYSTRICKÝ, J.: Dokumenty o vojnových hrobch z 1. svetovej vojny vo fondoch Vojenského historického archívu. In: Prvá svetová vojna – boje v Karpatoch. Zost. V. Fedič – S. Husťák, Humenné: Redos, 2007. s. 30

¹⁴ BYSTRICKÝ, J.: Dokumenty o vojnových hrobch... , s. 31.

¹⁵ BYSTRICKÝ, J.: Dokumenty o vojnových hrobch... , s. 32.

jednotlivými žandárskymi stanicami, tak ako im boli pridelené vojenské cintoríny v oblasti ich pôsobenia. Pre lepšie pochopenie terminológie používanej v profiloch je potrebné ozrejmiť aké dokumenty sú zväčša obsahom samostatnej zložky a aký je ich obsah. Úvodnú stranu zložky tvorí tzv. katastrálny list, na ktorom sú uvedené základné údaje o vojenskom cintoríne. Katastrálny list uvádza presný názov vojenského cintorína, dedinu – mesto kde sa cintorín nachádza, okres, ale aj stranu katastra. Ďalšími údajmi ktoré je možné z katastrálneho listu zistiť je rozloha vojenského cintorína a počty jednotlivých hrobových polí. V praxi žandárske stanice delili hrobové polia na štyri, základné kategórie, a to jednotlivé hroby, hroby s dvoma pochovanými, hroby s tromi až piatimi pochovanými a šachty po viac ako 5 padlých. Samostatnou kategóriou boli hrobové polia, ale nie je celkom jasné, aký je rozdiel medzi masovou šachtou a hrobovým polom, takže záležalo na zvažení žandára ktorý spracovával zložku o vojenskom cintoríne či označil hrob ako masovú šachtu, alebo hrobové pole.

Vo vnútri katastrálneho listu, ktorý tvorí akýsi obal zložky je takmer vždy vložený náčrt vojenského cintorína a evidenčné listy k jednotlivým hrobovým poliám. Náčrty vojenských cintorínov sú rôznej kvality. Kým na niektorých náčrtoch je jasne viditeľné, že žandár ktorý bol poverený spracovaním zložky, dôsledne vojenský cintorín premeral a zakreslil, tak u niektorých náčrtov je ich výpovedná hodnota otázná.

Evidenčné listy, ktoré zložky obsahujú, sú vystavované buď na meno padlého, alebo na hrobové pole. Údaje do týchto evidenčných listov boli často krát dodatočne doplňované a tak pri kritike a následnom interpretovaní údajov z týchto materiálov treba byť nadmieru obozretný.

Súčasťou zložiek o vojenských cintorínoch sú tiež často exhumačné protokoly, zoznamy padlých vypracované na základe údajov z evidenčných protokolov. Vo všeobecnosti sa dá povedať, že všetky dokumenty ktoré sú obsahom zložky o vojenskom cintoríne musia prejsť dôkladnou pramennou kritikou, lebo práca žandárov pri kompletizovaní týchto zložiek bola často krát nedôsledná. Nami spracovaných 49 profilov vojenských cintorínov zďaleka nevyčerpano možnosti ďalšej výskumnej činnosti v tejto problematike. Pokúsili sme sa zaznamenať základné fakty o vojenských cintorínoch v okresoch Humenné a Medzilaborce, ktoré sú dostupné vo fonde Vojenské hroby a cintoríny Vojenského historického archívu v Bratislave. Tieto fakty sme podrobili kritike a snažili sme sa upozorniť na prípadné nedostatky a nepresnosti uvádzané v samotných zložkách o vojenských cintorínoch. Zároveň sme sa snažili upozorniť na nezrovnalosti ktoré v niektorých prípadoch vznikajú pri porovnaní údajov z archívnych materiálov a súčasného stavu vojenských cintorínov.

Je dôležité, aby sa v budúcnosti vo väčšej miere využívali údaje získané z dochovanej komunikácie medzi žandárskymi stanicami a jej nadriadenými stupňami.

Ďalším potencionálnym zdrojom sú tiež materiály samotných Kriegsgräberkomand, nehovoriac o tisíckach exhumačných protokolov. Rozsah takéhoto výskumu však predpokladá, aby bola výskumná činnosť zameraná na konkrétne vojenské cintoríny. Naším želaním je, aby aj tento sumarizačný prehľad odštartoval väčší záujem o výskum histórie konkrétnych vojenských cintorínov.

VOJENSKÉ CINTORÍNY V OKRESE HUMENNÉ

HUMENNÉ

Mesto Humenné sa nachádza v severovýchodnej časti východného Slovenska. Je administratívnym sídlom okresu. Mesto leží v údolí rieky Laborec, v oblasti Ondavskej vrchoviny. V súčasnosti má asi 35 tisíc obyvateľov. Dnešné mesto vzniklo z pôvodného zemepanského mestečka. Pôvod jeho názvu pravdepodobne pochádza zo slova humno. Cez mesto prechádzala strategická železničná trať Budapešť-Przemysl. V priebehu vojny sa Humenné dvakrát ocitlo vo frontovom pásme. Už v novembri 1914 museli rakúsko-uhorské jednotky v tomto priestore odražať ruskú ofenzívu. V období februára až apríla 1915 sa mesto Humenné znova ocitlo v bezprostrednom tyle rakúsko-uhorských vojsk, ktoré zvädzali tuhé boje v údolí rieky Laborec. Pozostatkom týchto bojov je aj humenský cintorín z 1. sv. vojny. Cintorín bol vybudovaný v priebehu vojny na pozemkoch občanov mestskej časti Kudlovce

Vojenský cintorín Humenné

Vojenský cintorín sa nachádza v priestore dnešného civilného cintorína, cez ktorý vedie aj jeho hlavný prístupový vchod. Dnes je tento cintorín súčasťou celého komplexu vojenských cintorínov. Naľavo sa v tesnej blízkosti nachádza monument a cintorín sovietskych vojakov z 2. svetovej vojny. Na časti jeho rozlohy sa nachádza cintorín nemeckých vojakov z 2. svetovej vojny. Mestský cintorín sa nachádza pri ceste v smere do dediny Bresťov. Je situovaný na svahu oproti mestskej časti Kudlovce.

Archívne materiály podávajú značne rozporuplné údaje. Na vojenskom cintoríne v Humennom by sa malo nachádzať 408 jednotlivých hrobov, 58 hrobov s dvomi pochovanými vojakmi a 23 masových hrobov. Spolu je to 489 hrobov. Tieto údaje pochádzajú z katastrálneho listu. Musíme sa na tieto údaje spoľahnúť, pretože analýza evidenčných listov nestačila na ich overenie. Archívna zložka obsahuje asi 800 dokumentov. Drvivú väčšinu tvoria evidenčné listy padlých obetí. Všetky dokumenty, ktoré máme k dispozícii, nás informujú iba o 208 hroboch. O ďalších dvoch stovkách hrobov teda nemáme

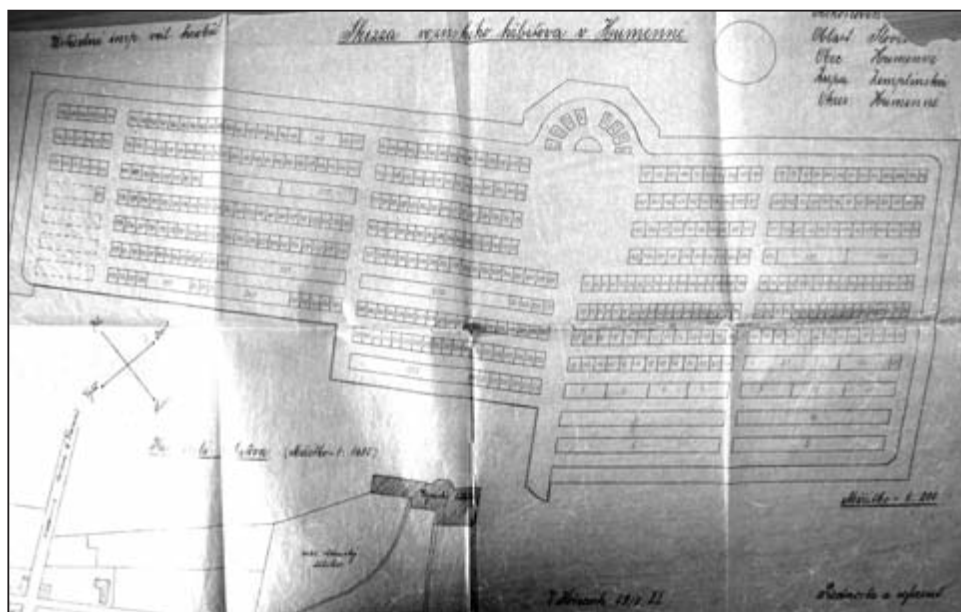
Pamätný kríž na vojenskom cintoríne v Humennom.

žiadne informácie. Na náčrte, ktorý je vyhotovený s veľkou precíznosťou, je označených až 493 hrobov. Všetky štyri hroby, ktoré sú navyše oproti oficiálnemu počtu uvedenému na katastrálnom liste, sú zrejme jednotlivé. Hroby na náčrte sú číselne označené. Opticky môžeme rozoznať šachtu od jednotlivého hrobu. Chýba ale označenie, ktoré by jednoznačne umožnilo určiť, ktoré hroby sú spoločné.

Údaje o počte pochovaných sa líšia. Pôvodný údaj hovorí o 804 vojakoch, iný údaj z toho istého zdroja hovorí o počte 1248 vojakov. Údaje pochádzajú od posádkového veliteľstva v Humennom. Ani tieto čísla však nemožno overiť alebo vyvrátiť. Analýza evidenčných listov jednoznačne dokázala prítomnosť 778 obetí. Ako už bolo spomenuté, chýbajú informácie o celých 200 hroboch. Tento fakt znamená, že celkový počet obetí určite nebude 804 padlých. Číslo 1248 je oveľa realnejšie. Potvrdiť ho musí ďalší výskum, ktorým by sa získali ďalšie dokumenty o cintoríne zo zahraničných zdrojov. Štátna príslušnosť vojakov je známa v 757 prípadoch. Dokázateľne je tu pochovaných 671 rakúsko-uhorských, 77 ruských, 8 talianskych vojakov a 1 srbský vojak. Štátnu príslušnosť ostatných vojakov nie je možné určiť. Poznáme identitu 778 vojakov, čo je pomerne slušný zoznam.

Zaujímavým faktom je, že archívna zložka vôbec nespomína druhý cintorín v Humennom. Tento cintorín bol údajne zriadený na úbočí vrchu Jokula. Vzhľadom k tomu, že o druhom cintoríne nemáme žiaden archívny materiál, ďalšie údaje o tejto lokalite neboli zistené.

Rozloha cintorína podľa archívnych materiálov je 4200 m². Súčasnú hranicu cintorína sa už presne určiť nedajú, vzhľadom k čomu nie je možné ani premerať jeho rozlohu. Cintorín bol zrekonštruovaný v roku 1991 Svetovou správou nemeckých cintorínov. Všetky hrobové polia boli pri rekonštrukcii zarovnané. Plocha cintorína je zatravnená a symbolicky sú na nej rozmiestnené trojice kamenných krížov. V strede cintorína je dlažbou vykladaná cesta, ktorá vedie k jednoduchému pomníku zakončenému latinským krížom. Na pomníku sú čiernou farbou vy-

Dobový náčrt vojenského cintorína v meste Humenné

značené roky 1914-1918, teda roky 1. svetová vojny. Cesta zároveň oddeľuje plochu, na ktorej je cintorín nemeckých vojakov z 2. sv. vojny. Jedinou chybičkou krásy je chýbajúca informačná tabuľa, ktorá by podávala relevantné informácie o histórii cintorína. Cintorín je udržiavaný a napriek likvidácii pôvodných hrobových polí je dôstojným miestom posledného odpočinku pre tisíce vojakov.

JANKOVCE

Obec Jankovce leží v doline riečky Ol'ka, asi 20 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Humenné. V období prvej svetovej vojny sa obec volala Jankócz. Túto oblasť frontové boje nezasiahli, napriek tomu je v dedine vojenský cintorín z prvej svetovej vojny. Starostlivosťou o vojenský cintorín v medzivojnovom období bola poverená žandárska stanica vo Víťazovciach.

Vojenský cintorín Jankovce

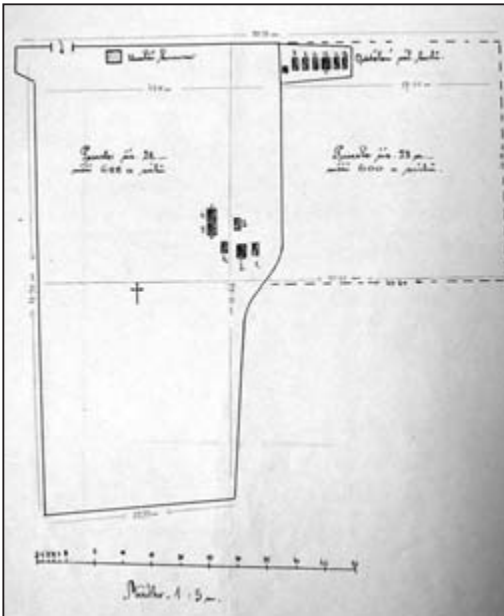
Vojenský cintorín v Jankovciach je súčasťou obecného cintorína, ktorý je situovaný na svahu. Vojenské hroby sa nachádzajú v pravom hornom rohu cintorína. Spolu je tu 12 vojnových hrobov. Štyri z nich sú spoločné. Sú to hroby č. 2, 5, 6, a 10 a sú v nich pochované po dve obete. Zvyšných osem hrobov je samostatných. Masové hroby na tomto cintoríne nie sú.

Všetky obete pochované na tomto cintoríne zomreli v poľnej mobilnej nemocnici 11 (1/7), ktorá istý čas sídlila v Jankovciach. Cintorín sa skladal z dvoch častí. V oboch častiach sa nachádzalo po šesť hrobov. Do dnešných čias sa zachovala iba skupina hrobov v pravom hornom rohu cintorína. Druhá skupina nachádzajúca sa uprostred civilného cintorína zanikla.

Na cintoríne bolo spolu pochovaných 16 obetí. Poznáme štátnu príslušnosť všetkých obetí. Sú tu pochovaní 14 vojaci rakúsko-uhorskej armády a 2 vojaci ruskej armády. Identita všetkých vojakov rakúsko-uhorskej armády je známa. Väčšina

Vojenský cintorín v obci Jankovce.

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Jankovce

pri úprave cintorínov v medzivojnovom období. Aby cintorín nabral podobu dôstojného miesta posledného odpočinku a zároveň historickej pamiatky, je nevyhnutné umiestniť naň informačnú tabuľu so zoznamom padlých vojakov.

obeti tu pochovaných slúžila v honvédskejších jednotkách. Vojaci zomreli v poľnej nemocnici väčšinou na následky strelných poranení.

V súčasnosti existuje iba časť jankovského vojenského cintorína. Jeho zachovanú časť civilné hroby nenarúšajú. Plocha cintorína je zatrávnená a pravidelne vykosená. Hrobové polia nie sú veľmi viditeľné. Zachovala sa časť cintorína s hrobmi č. 7-12. Na ich mieste sa v súčasnosti nachádzajú tri pomníky. Jeden z pomníkov je zvalený. Na pomníkoch je uvedené, že sú tu pochovaní neznámi vojaci z prvej svetovej vojny. Zoznam padlých v čase výstavby pomníkov zrejme nebol k dispozícii. Pomníky boli postavené začiatkom 90-tych rokov a potrebovali by zrenovovať. Cintorín by si zaslúžil vlastné oplotenie alebo zriadenie živého plotu, ako to bolo bežné

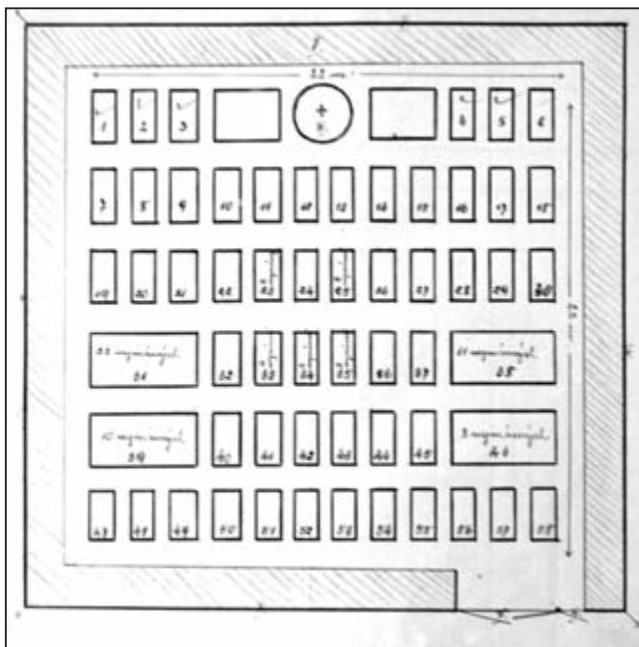
KAMENICA NAD CIROCHOU

Obec Kamenica nad Cirochou leží v údolí rieky Cirochy, asi 8 kilometrov východne od okresného mesta Humenné. V období prvej svetovej vojny sa obec volala Nagykamencze. V blízkosti obce sa nachádzal vojenský cintorín z prvej svetovej vojny. V medzivojnovom období mala cintorín na zodpovednosti miestna žandárska stanica.

Vojenský cintorín Kamenica nad Cirochou

Cintorín v Kamenici nad Cirochou patril medzi väčšie lokality najmä svojou rozlohou, ale aj počtom obetí. Na cintoríne sa nachádza spolu 58 hrobov. Štyri z nich sú masové. Je v nich pochovaný nasledujúci počet obetí: šachta č. 31 – 22 obetí, šachta č. 38 – 11 obetí, šachta č. 39 – 10 obetí a šachta č. 46 – 8 obetí. Dohromady päť hrobov spadá do kategórie spoločných. V hroboch s č. 23, 25, 34, 35 sú pochované po dve obeť a v hrobe č. 33 sú pochované štyri obeť. Zvyšných 49 hrobov je samostatných. Spolu je na cintoríne pochovaných 113 obetí. Cintorín mal tvar štvorca so stranou 22 metrov. Hroby boli symetricky rozložené v šiestich radoch a boli označené drevenými krížmi. Na 25 hroboch sa dochovala

tabuľka s menom ešte v medzivojnovom období. Podľa posledného dostupného náčrtu z roku 1925 mal byť okolo celej plochy cintorína vysadený živý plot, za ktorým mala byť umiestnená drevená ohrada. Vchod na cintorín sa nachádzal pri severnom rohu cintorína. V strede posledného radu hrobov bola umiestnená kruhová mohyla s centrálnym krížom.

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Kamenica nad Cirochou

Cintorín v Kamenici nebol frontovým cintorínom. Iba malá časť vojakov, ktorá je pochovaná na tomto cintoríne, padla v bojoch. Väčšina obetí zomrela na následky zranení či chorôb. To poukazuje na fakt,

že v obci sa zrejme dlhší čas zdržiavala poľná nemocnica alebo iná armádna zdravotnícka jednotka. Z ďalších údajov vyplýva, že poznáme štátnu príslušnosť 31 vojakov. Všetci boli príslušníkmi rakúsko-uhorskej armády. Identifikovaných je 28 obetí. Všetky známe obeť pochádzali rovnako z rakúsko-uhorskej armády. Aj keď nemôžeme stopercentne vylúčiť, že medzi obeťami pochovanými na cintoríne sú aj ruskí alebo nemeckí vojaci, vyzerá to, že na tomto cintoríne sú pochovaní najmä vojaci z Rakúsko-Uhorska.

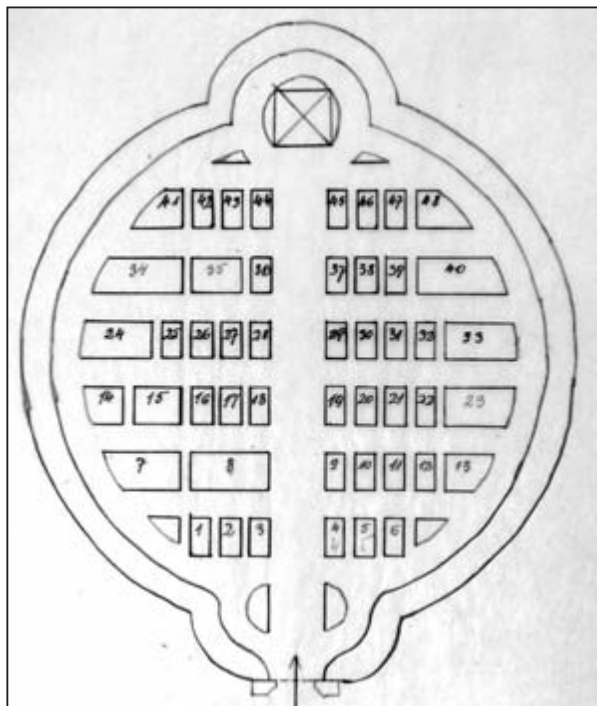
Vojenský cintorín v Kamenici môžeme považovať za zaniknutý. V súčasnosti je plocha, na ktorej sa nachádzal cintorín súčasťou miestneho letiska. Nezachovali sa žiadne stopy, podľa ktorých by sme mohli identifikovať presné miesto, kde sa nachádzal cintorín. Je to veľká škoda, pretože podľa historického náčrtu mohol kamenický cintorín patriť medzi najkrajšie vojenské cintoríny na Slovensku. Aby nedošlo k úplnému vymazaniu tejto lokality z pamäte ľudí, mala by tento veľký vojenský cintorín pripomínať na miestnom letisku aspoň pamätná tabuľa.

KOŠKOVCE

Obec Koškovce sa nachádza v oblasti Nízkych Beskýd, v údolí rieky Laborec, asi 16 kilometrov severne od Humenného. V období prvej svetovej vojny sa obec nazývala Koskóc. Údolím Laborca sa prvá svetová vojna prehnala ničivým spôsobom a jej následkom sa nevyhla ani obec Koškovce. V obci sa nachádzal vojenský cintorín z prvej svetovej vojny.

Vojenský cintorín Koškovce

Vojenský cintorín z prvej svetovej vojny v obci Koškovce patrí medzi lokality, ktoré už môžeme považovať za zaniknuté. Je to veľká škoda, pretože tento cintorín patril medzi veľké a zaujímavé lokality. O tento cintorín sa po prvej svetovej vojne starala miestna žandárska stanica.

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Koškovce

Archívne materiály uvádzajú, že cintorín pozostával zo 48 hrobov. Presnú polovicu hrobov tvoria jednotlivé hroby. Ďalších 20 hrobov patrí medzi spoločné. Je v nich pochovaný rôzny počet obetí. Vo ôsmich hrobách sú pochované 2 obete, v siedmich 3, v dvoch hrobách sú 4 obete a v troch hrobách je 5 obetí. Konečný počet dopĺňajú 4 masové šachty. V šachte č. 8 – je pochovaných 9 obetí, v šachte č. 23 – 7 obetí, v šachtách č. 24 a 34 je pochovaných po 6 obetí. Celkove je na tomto cintoríne pochovaných 112 padlých vojakov. Nachádzajú sa tu obete pochádzajúce z armád všetkých troch veľmocí, ktoré sa zúčastnili karpatských bojov. Archívne zložky uvádzajú štátnu príslušnosť 111 obetí. Najviac, teda

79 je rakúsko-uhorských vojakov, nemeckú a ruskú štátnu príslušnosť malo 16 obetí. Známa je identita 39 rakúsko-uhorských a nemeckých vojakov.

Pôvodne boli na hrobách známych vojakov tabuľky s menami. Odtiaľ pochádzajú odpisy mien, ktoré žandári zaevidovali v evidenčných listoch. Na hrobách neznámych vojakov bol v nemčine alebo maďarčine nápis „hrdina cisársko-kráľovskej armády“. Je zrejmé, že takýto nápis mali na hrobe iba neznámi rakúsko-uhorskí vojaci.

Cintorín mal zaujímavý tvar. Hroby boli usporiadané do tvaru elipsy. Celým jej stredom prechádzala cestička, ktorá delila cintorín na dve rovnaké polovice a viedla od vchodu k centrálnemu krížu na druhom konci cintorína.

V súčasnej dobe môžeme považovať vojenský cintorín za zaniknutý. Dôvodom jeho zániku boli stavebné aktivity v obci. Absentujúca informačná tabuľa umiestnená v obci by pripomínala existenciu tohto vojenského cintorína, ako dôležitú súčasť histórie obce.

PAPÍN

Obec Papín sa nachádza v doline riečky Udavy, asi 25 kilometrov severne od okresného mesta Humenné. Obec sa v období prvej svetovej vojny nazývala Papháza. V dedine sa nachádza veľký cintorín z prvej svetovej vojny. Starostlivosťou o tento vojenský cintorín bola poverená miestna žandárska stanica.

Vojenský cintorín Papín

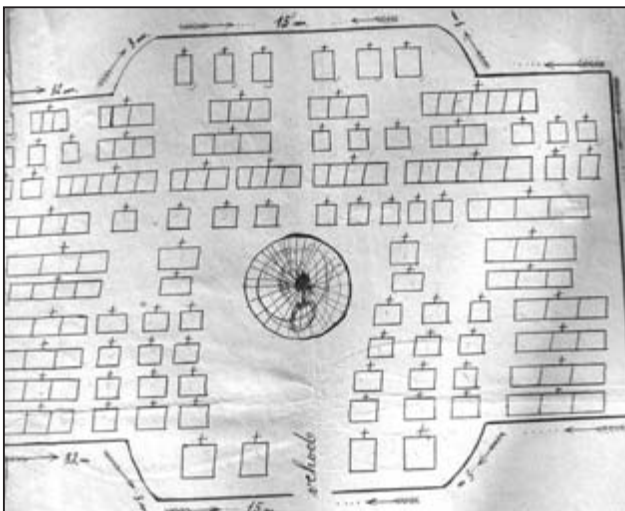
Vojenský cintorín sa nachádza pre vstupom do obce. Cintorín sa nachádza na miernom vršku na pravej strane od štátnej cesty z Humenného. K cintorínu vedie poľná cesta. Z cesty je vidno jediný identifikačný znak vojenského cintorína, centrálny kríž umiestnený v strede cintorína.

Na cintoríne sa podľa archívnej zložky nachádza 90 hrobov. Z celkového počtu je 28 hrobov masových a 62 hrobov jednotlivých. Spolu by tu malo byť pochovaných 286 vojakov. Tieto tvrdenia nemožno overiť, vzhľadom na úbohý stav archívnej zložky, ktorá neobsahuje takmer žiadne informácie. Okrem náčrtu a katastrálneho listu neobsahuje zložka ďalšie dôležité dokumenty. Zachovali sa úradné prepisy vo forme evidenčných hárkov, ktoré by mali obsahovať informácie z pôvodných dokumentov. Tieto prepisy bohužiaľ neuvádzajú žiadne informácie o obetiach. Je to škoda, pretože ide o zaujímavú lokalitu a nedostatok informácií brzdí ďalší výskum. Cintorín má tvar obdĺžnika so stranami 32 x 34 metrov. Na oboch kratších stranách cintorína sa tvar cintorína rozširuje o výčnelky s rozmermi 3 x 15 metrov.

V súčasnosti je celý cintorín zarastený do takej mie-

Vojenský cintorín pri obci Papín

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Papín

ry, že je problém sa dostať na plochu cintorína a posúdiť jeho stav. Porast na cintoríne je menší ako v jeho okolí, čo svedčí o tom, že pred niekoľkými rokmi bol cintorín vyčistený. Dnes je bohužiaľ úplne zanedbaný.

Rekonštrukcia cintorína je viac ako žiadúca. Cintorín v Papíne rozhodne patrí medzi dôležité miesta vojenskej histórie nášho regiónu. Plocha cintorína je rozsiahla, preto aj základná sanácia si vyžiada starostlivú prípravu a značný rozsah prác. Prednostne je potrebné cintorín vyčistiť a v okolitom lesnom poraste vytvoriť poriadny priechod k cintorínu. Nasledovala by mala obnova hrobových polí podľa dochovaného náčrtu a ich označenie krížmi. Centrálny kríž je zachovalý. Základná rekonštrukcia by sa ukončila inštaláciou informačnej tabule a smerovej tabule pri štátnej ceste, ktorá ukazovala cestu k cintorínu. Cintorín v Papíne patrí medzi veľké lokality. Jeho generálna rekonštrukcia sa nezaobíde bez získania značných finančných prostriedkov. Tie by bolo možné získať len prostredníctvom kvalitného projektu. V každom prípade by išlo o dlhodobější proces. Základná sanácia tohto cintorína by sa mohla uskutočniť spoluprácou samosprávy, záujmových občianskych združení, ale aj občanov, ktorým záleží na zachovaní miest, ktoré pripomínajú históriu regiónu. Vojenský cintorín v Papíne by si aspoň základnú rekonštrukciu rozhodne zaslúžil.

RUSKÁ PORUBA

Obec Ruská Poruba sa nachádza v doline riečky Sitničky, asi 37 kilometrov od okresného mesta Humenné. V období prvej svetovej vojny niesla názov Oroszporuba. V medzivojnovom období bola súčasťou okresu Medzilaborce.

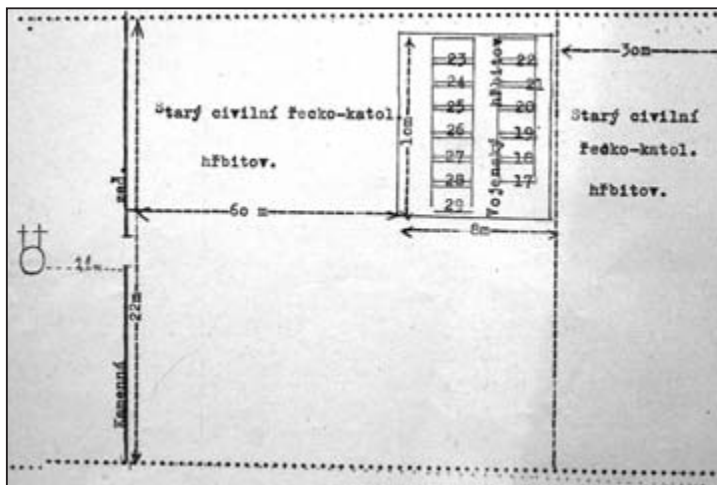
Plocha obecného cintorína, kde by sa mal nachádzať vojenský cintorín

Vojenský cintorín Ruská Poruba

Vojenský cintorín v Ruskej Porube mala v medzivojnovom období na starosti žandárska stanica v Nižnej Oľke. Údržba bola zverená do rúk miestneho obyvateľa Jána Ferka. Vojenský cintorín je súčasťou obecného cintorína.

Tento cintorín patrí medzi menšie vojenské pohrebiská. Nachádza sa tu spolu 13 hrobov. Hrob č. 26 je spoločný a sú v ňom pochované tri obete. Zvyšné hroby sú jednotlivé. Spolu je na cintoríne pochovaných 15 obetí. Hroby sú číslované od 17 do 29. Prečo neboli hroby číslované normálnym spôsobom od 1-13, určiť nevieme. Archívna zložka poskytuje slušné množstvo údajov o obetiach. Všetky obete boli

príslušníkmi rakúsko-uhorskej armády a identita všetkých je známa. Kompletný zoznam mien vojakov pochovaných na miestnom cintoríne je raritou. Väčšina vojakov pochádzala zo 17. honvédskeho pešieho pluku. Tento pluk v marci 1915 v tejto oblasti bojoval a cintorín v Ruskej Porube možno označiť ako plukovný cintorín tejto jednotky.

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Ruská Poruba

Jeden z pochovaných vojakov, Lájoš Weiss, bol židovského vierovyznania. Na tento fakt by sa malo pamätať pri rekonštrukčných prácach.

Cintorín má tvar obdĺžnika s rozmermi 8 x10 metrov. Hroby sú usporiadané v dvoch radoch. Pôvodne boli označené drevenými krížmi, ale tie sa nezachovali.

V súčasnosti nie je stav cintorína uspokojivý, ale začína sa uvažovať o jeho rekonštrukcii. Hrobové polia nie sú viditeľné. Plocha cintorína je vykosená. Na mieste cintorína nie sú kríže, preto by ho návštevník bez pomoci miestnych obyvateľov nenašiel. Na jeho existenciu totiž nič neupozorňuje. Je to ďalší z radu anonymných vojenských cintorínov. Miestna samospráva uvažuje o riešení tejto neutešenej situácie.

Pri rekonštrukcii by sa nemalo zabudnúť na spomínaného židovského vojaka. Je pravidlom, že vojakom židovského vierovyznania by na hrob nemal byť umiestnený kríž, ale symbol judaizmu, Dávidova hviezda. Cintorín si zaslúži kvalitnú informačnú tabuľu, na ktorej by mal byť umiestnený celý menný zoznam obetí.

VYŠNÝ HRUŠOV

Obec Vyšný Hrušov sa nachádza asi 11 kilometrov severovýchodne od okresného mesta Humenné v údolí riečky Udava. V období prvej svetovej vojny sa obec volala Felsökörtvélyes.

Vojenský cintorín Vyšný Hrušov

Nedaleko obce v smere na Adidovce sa v lese po ľavej strane od cesty nachádza vojenský cintorín z prvej svetovej vojny. Pri ceste sa nachádza smerová tabuľa, ktorá na cintorín včas upozorní. Z hlavnej cesty je potrebné odbočiť doľava na lesnícku cestu a po nej pôjdeme až k lesu. Zvyšok cesty treba prejsť pešky. Z

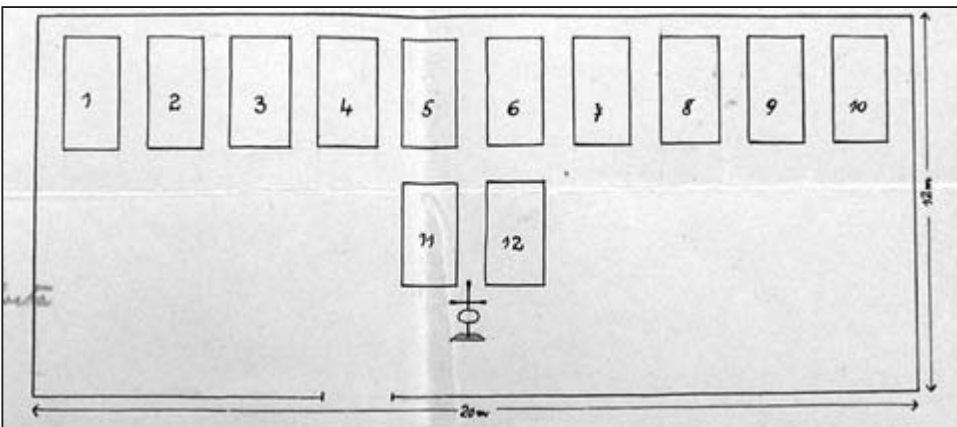
Vojenský cintorín pri obci Vyšný Hrušov

lesníckej cesty treba odbočiť doprava a kráčať asi 100 metrov po okraji lesa až k cintorínu. Značenie na hlavnej ceste je síce v poriadku, ale jedna smerová tabuľa by sa zišla aj pod lesom, na mieste, kde je potrebné odbočiť k cintorínu. Je bežné, že návštevníci pod lesom neodbočia, ale pokračujú ďalej po pohodlnej lesníckej ceste. Smerová tabuľa by tento problém odstránila.

Vojenský cintorín vo Vyšnom Hrušove patrí medzi najmenšie lokality v regióne. Cintorín sa

skladá z 12 jednotlivých hrobov. Hroby sa nachádzali v dvoch radoch. V prvom rade bolo desať hrobov a v druhom dva hroby. Pred hrobmi bol umiestnený centrálny kríž. Pôvodné rozmery cintorína boli 20 x 12 metrov. Všetky pochované obeť sú z rakúsko-uhorskej armády. Väčšina z nich zomrela v máji 1915. Poznáme identitu takmer všetkých obetí, až na jedného neznámeho vojaka.

V súčasnosti je cintorín vkusne zrekonštruovaný, nachádza sa v peknom prostredí na okraji lesa, jeho plocha je zatravnená a hrobové polia sú zarovnané. Hroby sú označené kamennými krížmi. Na jednotlivých krížoch sú mená obetí. Za oboma radmi hrobov sa nachádza drevený centrálny kríž s nasledujúcim textom: „Vojenský cintorín padlých vojakov v I. svetovej vojne“. Celá plocha cintorína je ohradená nízkym dreveným plotom. Celkový dojem z rekonštrukcie je naozaj príjemný. Zrekonštruovaná lokalita by mohla slúžiť ako vzorový príklad, ktorý by mali

Dobový náčrt vojenského cintorína nachádzajúceho sa pri obci Vyšný Hrušov

napodobniť aj samosprávy iných obcí, v katastri ktorých sa vojenské cintoríny nachádzajú. Maličké nedostatky sa vyskytujú aj tu. Je škoda, že sa pri rekonštrukcii nedodržel autentický vzhľad cintorína z roku 1928. Po rekonštrukcii sa hroby nachádzajú v dvoch radoch po šesť hrobov. Na tomto stave sa už nedá nič zmeniť, ale je to poučenie do budúcnosti. O rekonštrukcii cintorína môžeme hovoriť, len ak je cintorín opravený do pôvodného tvaru. Samospráve, ktorá nechala cintorín opraviť, to nemôžeme mať za zlé, snažili sa cintorín zachrániť, a to sa v konečnom dôsledku podarilo. Cintorín by si zaslúžil aj informačnú tabuľu s pôvodným náčrtom, ale aj ďalšími údajmi o ňom. Je nutné doplniť smerovú tabuľu pod lesom, ktorá by bezpečne naviedla návštevníkov k lokalite. Miestny vojenský cintorín z prvej svetovej vojny by sa tak mohol stať príkladne upravenou historickou pamiatkou prístupnou turistom i nadšencom vojenských dejín.

ZÁVADA

Obec Závada sa nachádza v Masíve Nízkych Beskýd, v pramennej oblasti riečky Sitničky, asi 41 kilometrov severne od okresného mesta Humenné. V období prvej svetovej vojny sa obec nazývala Hegyzávod. V medzivojnovom období bola obec súčasťou okresu Medzilaborce.

Vojenský cintorín Závada

O miestny vojenský cintorín sa v medzivojnovom období starala žandárska stanica v Nižnej Olke. Cintorín sa nachádzal pred kostolom na súkromnom pozemku miestnej obyvateľky Márie Andrejovskej.

Cintorín pozostáva z 23 hrobov. Nájdeme na ňom 5 spoločných a 17 jednotlivých hrobov. V piatich spoločných hrobách je pochovaný nasledujúci počet vojakov: v hrobách č. 9, 11 po dve, v hrobách č. 15, 20 po tri a v hrobe č. 23 sú pochované štyri obeť. Masové hroby sa na tomto cintoríne nevyskytujú. Hroby s číslami 1-21 sú pôvodné a vznikli už počas vojny. Mimo hrobov na vojenskom cintoríne sa v obci nachádzali aj ďalší pochovaní vojaci. Ich umiestnenie archívna zložka zachytáva len veľmi povrchno. Dvaja neznámi vojaci boli pochovaní v spoločnom hrobe v záhrade miestneho obyvateľa Michala Lakomca. Ďalšie dve obeť boli pochované asi 30 krokov východne od domu roľníka Vasiľa Kuzmu. Miesto hrobu posledného neznámeho vojaka sa nachádza asi 120

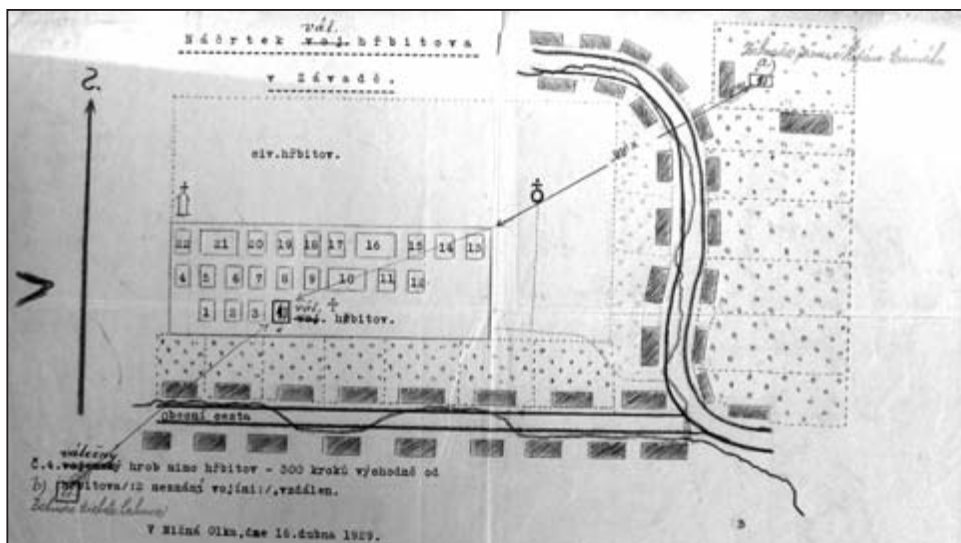
Vojenský cintorín v obci Závada

krokov východným smerom od posledného domu v dedine. Podľa takejto lokality sme dotyčné miesto našli len veľmi ťažko.

Dva spoločné hroby boli v medzivojnovom období zrušené a telá štyroch vojakov pochované v jednom spoločnom hrobe č. 23. O exhumácii piatej obete pochovanej v jednotlivom hrobe nie sú v zložke žiadne zmienky, ale otázniky vyvoláva porovnanie náčrtov. Na náčrte z roku 1929 je znázornených 23 hrobov. Na druhom náčrte, ktorý nie je datovaný, sú o dva hroby menej. Tento náčrt bude zrejme starší. V takomto prípade by bolo možné uvažovať, že novší náčrt zachytáva situáciu po exhumovaní všetkých troch roztrúsených hrobov v dedine. V náčrte z roku 1929 sú však zaznačené iba exhumácie dvoch spoločných hrobov. Či ide o nedbalosť žandárov alebo k exhumácii jednotlivého hrobu nedošlo, nemôžeme v terajšom štádiu výskumu potvrdiť. Poznáme identitu piatich rakúsko-uhorských vojakov. Štátna príslušnosť je známa v 27 prípadoch. Všetky obeť, u ktorých bola určená štátna príslušnosť, boli rakúsko-uhorskými vojakmi.

Cintorín má tvar obdĺžnika s rozlohou asi 236 metrov štvorcových. Hroby sú usporiadané v troch radoch. V súčasnosti je stav cintorína neutešený, ale rozhodne nie katastrofický. Cintorín je ohradený plotom. Tento plot oddeľuje cintorín od zvyšku areálu kostola. Plocha cintorína je zatravnená. Hroby sú ešte čiastočne viditeľné. Trávnatý porast na hroboch bol pomerne vysoký, ale je zrejme, že niekoľkokrát do roka sa plocha cintorína vykosí. Chýbajú kríže či akékoľvek iné znaky, ktoré by upozornili, že ide o vojenský cintorín. Na ploche cintorína je paradoxne umiestnený pamätník obetiam druhej svetovej vojny.

Cintorín potrebuje iba základnú sanáciu, ktorá by nestála veľa prostriedkov. Tento cintorín má výhodu, že je celý oplotený masívnym plotom. V takomto prípade stačí obnoviť hroby, vyčistiť plochu cintorína, osadiť kríže a prípadne vztýčiť centrálny kríž. Samozrejme nemožno zabudnúť na kvalitnú informačnú tabuľu, ktorá by turistom poskytla dostatok informácií o miestnej vojenskej pamiatke. Po takýchto úpravách by sa tento vojenský cintorín mohol zaradiť medzi zrekonštruované lokality.

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Závada

ZBOJNÉ

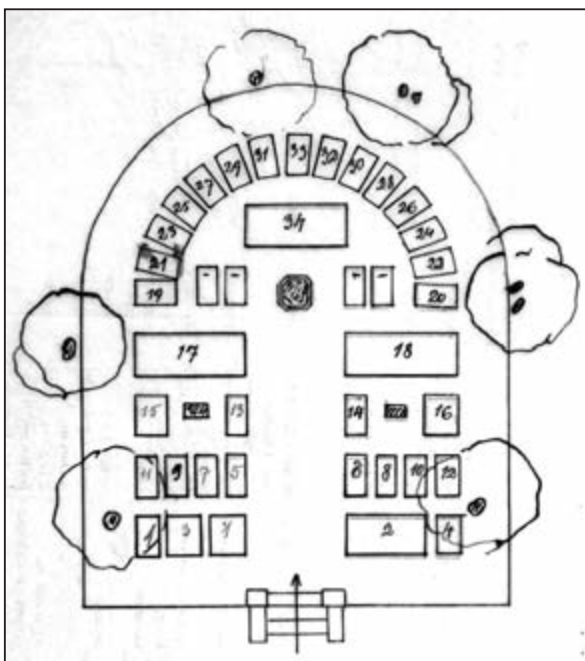
Obec Zbojné leží v doline riečky Výrava, v západnej časti Laboreckej vrchoviny. Nachádza sa asi 22 kilometrov severne od okresného mesta Humenné. Obec vznikla zlúčením obcí Nižné Zbojné a Vyšné Zbojné v roku 1960. V období prvej svetovej vojny sa časti obce nazývali Óbajna a Újbajna.

Vojenský cintorín Zbojné

Vojenský cintorín v Zbojnom sa nachádza severne od obce v lokalite nazývanej Pod Hrabínami. Archívna zložka o tomto cintoríne je označená starým názvom obecnej časti Vyšné Zbojné. V medzivojnovom období sa o tento cintorín mala starať žandárska stanica vo Výrave. Údržbu vykonával roľník Andrej Feda zo Svetlíc, za paušálnu mzdu vyplácanú vojenskou správou.

Archívna zložka je neúplná a vyvoláva viac otáznikov, ako podáva odpovedí. Počet hrobov je možné určiť iba podľa náčrtu. Bohužiaľ na dvoch rôznych náčrtoch je rôzny počet hrobov. Precíznejšie zhotovený náčrt znázorňuje 34 hrobov. Hroby sú označené arabskými číslicami. Nie je možné presne určiť počty jednotlivých druhov hrobov. Údaje na katastrálnom liste udávajú len počet 25 hrobov, čo zjavne nesúhlasí ani s jedným náčrtom. Mnohé evidenčné listy chýbajú, takže ani analýzou týchto listov nezískame správny údaj. Je veľkou škodou, že na náčrte nie sú nejakým grafickým symbolom označené rôzne druhy hrobov. Podľa odhadu by sa na tomto cintoríne mohli nachádzať štyri masové hroby (č. 2,17,18,34), štyri spoločné hroby (č. 1, 3, 15, 16) a 26 jednotlivých hrobov. Toto tvrdenie, ale nemožno potvrdiť bezchybnými dôkazmi.

Spolu je tu pochovaných asi 100 obetí. Evidenčných listov sa zachovalo málo a nie všetky sú precízne vyplnené. Poznáme štátnu príslušnosť 18 obetí. Je tu pochovaných 12 príslušníkov nemeckej armády a 6 rakúsko-uhorských vojakov. Poznáme aj identitu týchto vojakov. Zle vyplnené evidenčné listy uvádzajú číslo hrobu, v ktorom bola obeť pochovaná iba v 10 prípadoch. Z náčrtu vyplýva, že v hroboch č. 1, 3, 5, 7, 11, 13 a 15 sú pochovaní iba vojaci nemeckej armády. V zvyšných hroboch sa zrejme nachádzajú padlí rakúsko-uhorskí vojaci. Prítomnosť obetí z radov ruskej armády na tomto cintoríne, archívne dokumenty nedokazujú, ale ani nevylučujú.

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Zbojné

Cintorín v Zbojnom bol zriadený podľa zaujímavého architektonického plánu. Po úplnom dokončení by patril medzi najkrajšie vojenské cintoríny na severovýchodnom Slovensku. Cintorín pripomína svojim tvarom románske okno. Podľa náčrtu mal byť oplotený. V strede východnej strany cintorína mal byť vybudovaný vchod, ku ktorému viedli tri schody. Po okrajoch cintorína rástlo šesť mohutných stromov, ktoré dotvárali prostredie cintorína.

V súčasnosti je celá plocha cintorína zarastená. Cintorín je zanedbaný a zaslúžil by si dôkladnú rekonštrukciu. V prvom rade je treba urobiť základné sanačné práce. Vyčistiť plochu cintorína od porastu, obnoviť hrobové polia a označiť ich krížmi. Cintorín je potrebné vytrhnúť z anonymity a označiť informačnou tabuľou. V takomto stave by sa cintorín zachránil, až do obdobia, kým by sa pripravil projekt celkovej rekonštrukcie. Zachoval sa vydarený náčrt, podľa ktorého by bolo možné upraviť vojenský cintorín do pôvodného stavu. Vojenský cintorín v Zbojnom, by po rekonštrukcii mohol patriť k najzaujímavejším lokalitám s vojensko-historickým významom v okrese Humenné.

VOJENSKÉ CINTORÍNY V OKRESE MEDZILABORCE

ČABALOVCE – STERKOVCE

Obec Čabalovce sa nachádza v doline hornej časti potoka Vilšava, ktorý sa vlieva do rieky Laborec. Od okresného mesta Medzilaborce je vzdialená asi 7 km. Prvá písomná zmienka o obci Čabalovce pochádza z roku 1494. K administratívne-
mu spojeniu dvoch dovtedy samostatných dedín Sterkovce a Čabalovce došlo v druhej polovici 19. storočia. V čase prvej svetovej vojny tak obec niesla názov Csabaháza. V roku 1910 žilo v obci 552 obyvateľov.

Vojenský cintorín Sterkovce

Vojenský cintorín nachádzajúci sa v obci Čabalovce (resp. v jej časti Sterkovce) patrí čo do množstva pochovaných padlých vojakov medzi najväčšie cintoríny prvej svetovej vojny na severovýchode Slovenska. Nachádza sa na okraji obecného cintorína, hneď pri hlavnej ceste, v smere Vyrava. Od cesty ho oddeľuje iba oplotenie obecného cintorína a priekopa.

Starostlivosťou o vojenský cintorín a vypracovaním dokumentácie o ňom bola v čase prvej Československej republiky poverená žandárska stanica vo Vyrave. Presný počet pochovaných padlých vojakov na tomto cintoríne je ťažko určiť, a to z dôvodu, že na cintoríne boli exhumovaní vojaci z okolia obce. Pri väčšine masových hrobových šacht je tak známe meno jedného padlého vojaka a zvyšní padlí vojaci pochovaní v hrobe sú neznámi. Počet neznámych vojakov nie je určený presne, ale iba intervalom. Najmenšia je šachta č. 33, kde je pochovaných 100 až 110 padlých vojakov. Všetci sú neznámi. V šachtách č. 29, 34, 35 je uvedený

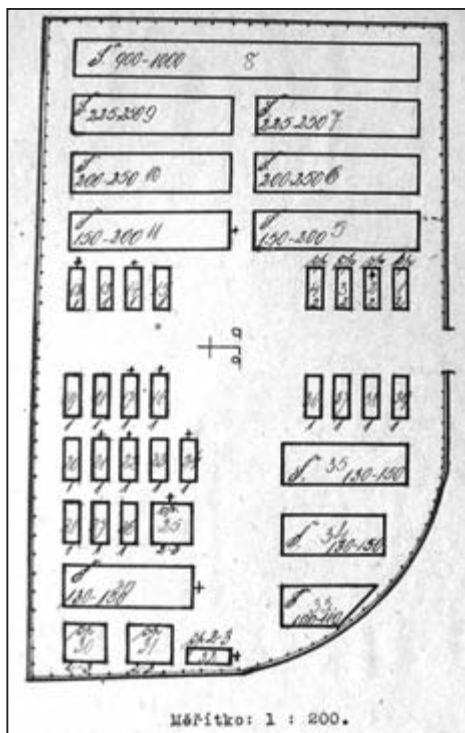

Vojenský cintorín v obci Čabalovce - Sterkovce nachádzajúci sa na obecnom cintoríne

počet pochovaných od 130 – 150 vojakov. V každej šachte je tiež pochovaný jeden známy vojak, pri ktorom je uvedený dátum úmrtia, vojenská jednotka, v ktorej slúžil a národnosť. Masové šachty č. 5 a 11 uvádzajú počet pochovaných v intervale od 150 do 200 padlých vojakov a po jednom známom vojakovi v každej šachte. Šachty č. 6 a 10 sú na tom podobne. V každej z nich je známe meno jedného padlého vojaka a zvyšný počet pochovaných v každej zo šacht je 200 až 250 padlých vojakov. V masových šachtách č. 7 a 9 je pochovaných od 225 do 250 padlých vojakov. Aj v týchto šachtách je známe meno jedného z nich. Najväčšia je masová hrobová šachta č. 8, v ktorej je pochovaných 900 až 1000 neznámych vojakov.

Hroby č. 25 a 32 boli pôvodne označené ako jednotlivé hroby. V každom z hrobov je tak jeden známy vojak a dvaja neznámi vojaci. V hroboch č. 30 a 31 sú tak tiež po troja padlí vojaci – všetci neznámi. V hroboch č. 1 až 4 sú pochovaní po dvaja neznámi vojaci. Zvyšných 20 hrobov je jednotlivých s jedným pochovaným vojakom. V evidenčných listoch sú ešte uvedení štyria nemeckí vojaci, ktorí by mali byť pochovaní na vojenskom cintoríne v Sterkovciach, nie je však uvedené číslo hrobu preto nie je možné s istotou potvrdiť, kde presne sú ich pozostatky uložené. Národnosť je známa u 22 vojakov. Väčšinou ide o ríšskych Nemcov, ale na cintoríne sú pochovaní aj dvaja ruskí vojaci, ktorých mená sú známe. V hrobe č. 12 je pochovaný Ivan Dunajev a v hrobe č. 17 Fedor Gavaev. Podľa údajov z náčrtu, ktorý bol vyhotovený po definitívnej úprave cintorína v roku 1920, by na cintoríne mal byť pochovaný ešte istý vojak Klein v hrobovej šachte č. 11. V evidenčných protokoloch však vojak s takýmto menom nefiguruje.

Súčasťou zložky o Sterkovciach je tiež úradná odpoveď žandárskej stanice Vyryava pre Zemské vojenské veliteľstvo – referát vojenských hrobov, v ktorej sa upresňujú údaje o množstve pochovaných na vojenských cintorínoch v pôsobnosti žandárskej stanice vo Vyryave. Prílohu tejto odpovede tvoria tiež evidenčné protokoly a náčrty vojenských cintorínov Vyryava - Pod Kobylom, Vyryava – kóta 600 a Vyryava - Pod Kudrovcom. Vďaka tejto skutočnosti vznikla fáma viackrát prezentovaná na verejnosti, že na vojenskom cintoríne v Sterkovciach je pochovaných až 6 800 vojakov. Nepozornosťou totiž došlo k započítaniu padlých vojakov z vyryavských vojenských cintorínov. Skutočný počet pochovaných vojakov na vojenskom cintoríne v Sterkovciach sa pohybuje medzi 2 593 až 3 013 padlými vojakmi.

nie je ideálny. Cintorín je niekoľkokrát ročne vykosený. Za pozitívum môžeme označiť osadenie informačnej tabule v rohu cintorína s textom „*V tejto časti cintorína sa nachádzajú hroby vojakov z 1. sv. vojny*“. Bližšie informácie chýbajú. Informačná hodnota tejto tabule je podľa nášho názoru nedostačujúca a bolo by vhodné nahradiť ju tabuľou, ktorá by návštevníkom sprostredkovala bližšie informácie o bojovej činnosti v okolí a tiež o histórii samotného vojenského cintorína.

Z dôvodu, že časť hrobových šácht bola narušená stavbou cesty a hĺbením priekopy medzi cestou a cintorínom, do budúcnosti už nebude možné zrekonštruovať tento vojenský cintorín podľa pôvodnej podoby. Na základe tvrdení niektorých občanov stál na tomto cintoríne kedysi pomník v tvare kamenného ihlanu v priestore medzi dvoma mohutnými lipami. V súčasnosti po ňom niet ani stopy. Práve v tomto priestore by bolo podľa nášho názoru vhodné umiestniť nový pamätník padlým vojakom, ktorí tu našli miesto posledného odpočinku.

ČABINY

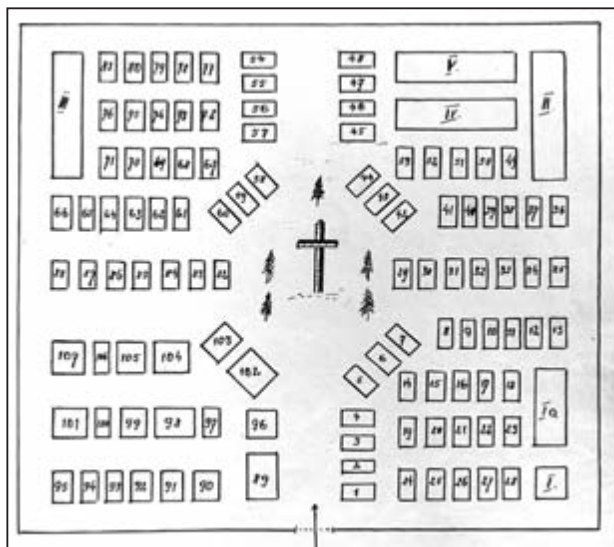
Obec Čabiny sa nachádza 10 km južne od mesta Medzilaborce pri toku rieky Laborec v Laboreckej vrchovine. Obec vystupuje pod úradným názvom Čabiny od roku 1950 kedy došlo k zlúčeniu dedín Nižné Čabiny a Vyšné Čabiny. Prvý doklad o dedine Nižné Čabiny, ktorá vznikla na majetku zemanov zo Zbudze, pochádza z roku 1415. Dedina Vyšné Čabiny vznikla na území humenského panstva. Najstarší doklad o listine je z roku 1478. V roku 1914 niesli Nižné Čabiny a Vyšné Čabiny úradné názvy Alsócsebény a Felsőcsebény. Podľa údajov z posledného oficiálneho sčítania pred vojnou z roku 1910 žilo v oboch obciach dokopy 842 obyvateľov.

Vojenský cintorín Vyšné Čabiny č. I.

Cintorín sa nachádza na civilnom cintoríne pri gréckokatolíckom kostole v obci. Plocha vojenského cintorína je jasne viditeľná, lebo rozdeľuje obecný cintorín na dve polovice. Podľa údajov z archívnej zložky o tomto vojenskom cintoríne je jeho rozloha 1 050 m².

Vojenský cintorín v Čabinách v čase rekonštrukcie

Dobový náčrt vojenského cintorína Vyšné Čabiny č. I, nachádzajúceho sa na civilnom cintoríne v obci Čabiny

Podľa tohto zoznamu môžeme na cintoríne konkrétne identifikovať 175 padlých vojakov. Ďalších 26 vojakov, ktorých mena sú známe a nachádzajú sa na zozname, padlo v blízkosti kót 468, 431 a 419. Podľa archívnych materiálov boli z okolitých kót exhumované pozostatky padlých vojakov a prevezené do masových hrobov na vojenský cintorín. U väčšiny evidovaných padlých vojakov v zozname je zaznamenaný tiež dátum úmrtia a vojenská jednotka, v ktorej vojak slúžil.

Z hľadiska štátnej príslušnosti je na tomto vojenskom cintoríne pochovaných 156 príslušníkov nemeckej armády, 157 vojakov rakúsko-uhorskej armády a 96 ruských vojakov. Všetci vojaci evidovaní ako padlí na kótach 468, 431 a 419 sú ríšski Nemci. Do celkového počtu pochovaných vojakov na tomto vojenskom cintoríne je tiež zarátaných 45 neznámych vojakov, ktorí nie sú evidovaní v zozname. Do budúca bude potrebné venovať vo výskume zvýšenú pozornosť archívnemu materiálu, ktorý zachytáva komunikáciu medzi žandárskou stanicou a jej nadriadenými stupňami. Tento výskum vyjasní, aké problémy sa vyskytli počas exhumácií a ako exhumácie prebehli.

Vojenský cintorín v obci Čabiny má veľmi zaujímavé architektonické riešenie. V jeho strede kedysi stal pamätník, ktorý však už nie je na svojom mieste. V roku 2008 začala obec s rekonštrukciou tohto vojenského cintorína. Došlo k zarovnaniu hrobových polí a celkovej úprave plochy vojenského cintorína. V čase písania tejto publikácie rekonštrukcia cintorína ešte nebola ukončená.

Vojenský cintorín Vyšné Čabiny č. II.

Skupina stromov uprostred lúky, ktorá je viditeľná na pravej strane od cesty číslo 559, smer Humenné – Medzilaborce, zhruba kilometer za obcou Čabiny, je cintorín označovaný v archívnej zložke ako Vojenský cintorín Vyšné Čabiny č. II. Nachádza sa asi 150 m juhozápadne od kóty 398,4.

Na cintoríne Vyšné Čabiny č. I je pochovaných 480 vojakov nemeckej, rakúsko-uhorskej a ruskej armády. Starostlivosťou o vojenský cintorín bola poverená žandárska stanica Vyšná Radvaň. Z celkového počtu je 93 vojakov pochovaných v jednotlivých hroboch. Na cintoríne sa nachádza päť hrobov po troch až piatich vojakoch a šesť šácht po viac ako 5 padlých vojakoch. Zvyšní vojaci sú pochovaní v šiestich masových hroboch väčšieho rozsahu.

Zachoval sa náčrt cintorína s očíslovanými hrobovými poliami a priloženým zoznamom padlých.

Podľa archívnej zložky na tomto mieste má byť pochovaných približne 880 vojakov v štyroch masových hroboch. Zložka o vojenskom cintoríne by mala obsahovať minimálne dobový náčrt, ako je uvedené na katastrálnom liste. Pri našom výskume v archíve sme však v zložke o tomto cintoríne našli iba katastrálny list. Pravdepodobne došlo k založeniu zvyšných dokumentov o cintoríne do inej zložky alebo, v horšom prípade,

Vojenský cintorín neďaleko obce Čabiny
k strate týchto dokumentov. Momentálne tak nemáme bližšie dobové informácie o vojenskom cintoríne Vyšné Čabiny č. II.

Rozloha cintorína je približne 440 m². Vojaci sú pochovaní v štyroch šachtách, ktorých rozmery sú približne 12x2 m a vystupujú nad okolitý povrch 15-20 cm. Cintorín sa kedysi nachádzal v lesnom poraste. S najväčšou pravdepodobnosťou v 50. – 60. rokoch pri rozširovaní družstevnej pôdy sa rozhodlo o zlikvidovaní lesného porastu a o skultúrnení pôdy pretvorením na ornú pôdu. Vďaka uvedomelosti neznámych ľudí cintorín nebol rozoraním zničený. Až do roku 2007 sa aj napriek tomu, že mu nebola venovaná žiadna starostlivosť zachoval v relatívne slušnom stave.

Na jar 2007 došlo k čiastočnej rekonštrukcii spomínanej lokality. Cintorín bol ohradený brezovými brvnami a v jeho strede bol osadený jednoduchý drevený kríž. Do budúcnosti by bolo vhodné umiestniť v blízkosti cintorína informačnú tabuľu s údajmi o tomto vojenskom cintoríne a taktiež v blízkosti cesty číslo 559, smer Humenné – Medzilaborce, umiestniť smerovú tabuľu upozorňujúcu na prítomnosť tohto vojenského cintorína. Prípadným návštevníkom by sa tak naskytol pohľad nielen na samotný vojenský cintorín, ale aj na peknú panorámu údolia Laborca.

ČERTIŽNÉ

Obec Čertižné sa nachádza v okrese Medzilaborce, neďaleko štátnych hraníc s Poľskom. Obec leží v malebnom prostredí Nízkych Beskýd v nadmorskej výške 420-460 metrov nad morom. Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1431. Čertižné ma bohatú a zaujímavú históriu. V obci je pochovaný popredný rusínsky národovec A.I. Dobrianský. V období prvej svetovej vojny sa obec volala Nagyczer-tész. V súvislosti s prvou svetovou vojnou patrí obec Čertižné medzi unikáty. V jej katastri sa totiž podľa archívnych dokumentov nachádza až päť vojenských cinto-

ričov z rokov 1914-1915. Starostlivosťou o vojnové cintoríny v tejto oblasti bola poverená miestna žandárska stanica.

Časť vojakov bola na miestnych cintorínoch pochovaná už počas vojny. Zvyšok vojakov pochovali na tomto mieste československé orgány v medzivojnovom období. V katastri obce, ale aj v samotnej obci, sa nachádzalo množstvo roztrúsených vojnových hrobov. V rámci šetrenia finančných prostriedkov určených na starostlivosť o vojnové hroby sa pristúpilo k sústredeniu vojnových hrobov a vytvoreniu vojnových cintorínov.

Po rozhodnutí o sústredení vojnových hrobov bol vypracovaný plán, podľa ktorého sa malo postupovať. Tento plán vypracovali s veľmi zodpovedným prístupom žandári z miestnej žandárskej stanice. Najprv zanesli na mapu pozície všetkých vojnových hrobov v okolí. Potom rozdelili celé územie katastra do piatich sektorov. V každom sektore bolo určené centrálné miesto, kde sa mali zhromaždiť exhumované pozostatky padlých vojakov. Na tomto mieste vznikol vojenský cintorín. V každom sektore postupovali rovnakým spôsobom. Vybrali miesto, na ktorom sa nachádzal nejaký masový hrob, a v jeho blízkosti pochovávali exhumované obeť z okolia. Takýmto postupom vzniklo všetkých päť cintorínov v Čertižnom.

Vojenský cintorín Čertižné I.

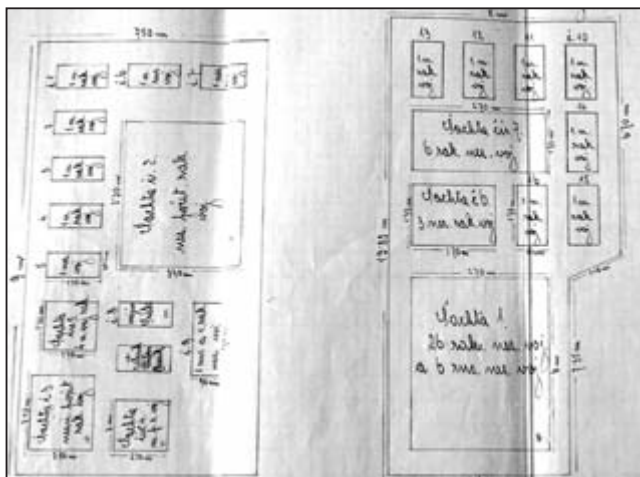
Cintorín Čertižné I. sa nachádza priamo v obci. Je súčasťou obecného cintorína a pozostáva z 24 hrobov. Z celkového počtu je 5 hrobov masových. V šachte č. 1 je pochovaných 32 obetí, v šachte č. 2, 3, 4, a 7 je pochovaných po šesť obetí. V štyroch spoločných hroboch je pochovaných nasledujúci počet obetí: v hrobe č. 5 - štyria vojaci, v hrobe č. 6 - traja vojaci a v hrobách č. 8 a 9 sú pochovaní po dvaja vojaci. Zvyšných 15 hrobov je jednotlivých. V jednom hrobe je pochovaný miestny roľník Štefan Brecik, ktorý zahynul počas bojov a tu ho pochovali rakúsko-uhorskí vojaci.

Na cintorín Čertižné I. boli exhumované a sústredené hroby, ktoré sa nachádzali priamo v obci alebo v jej bezprostrednej blízkosti. Exhumácie prebiehali v júli 1922 a vykonávala ich exhumáčna komisia pod vedením miestnych žandárov, vrchných strážmajstrov Vašátka a Procházku. V obci bolo exhumovaných 15 samostatných

Vojenský cintorín neďaleko obecného cintorína v obci Čertižné

hrobov. Tieto hroby sa nachádzali na pozemkoch miestnych obyvateľov Petra Dimuna, Antona Kubáka, Vasila Zozuláka, Danka Zozuláka, Michala Triščka, Michala Galajdy, Osifa Hriptoka, Nikolaja Korbu, Ivana Ťahlu, Pavla Brejzu a Márii Fehlovej. Exhumované boli aj telá pochované v šachte č. 5. Pôvodný hrob sa nachádzal na pozemku Michala Zozuláka. Obete v pôvodných hroboch z vojny v

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Čertižné I

mieste, kde vznikali cintoríny, exhumované neboli. Počty obetí v týchto hroboch poznáme vďaka svedectvu kňaza z Čertižného, ktorý asistoval pri pochovávaní spomínaných vojakov.

Celkový počet padlých na tomto cintoríne je 81 vojakov a 1 civilista, ktorý zahynul v priebehu bojov. Štátna príslušnosť všetkých obetí je známa. Je tu pochovaných 72 rakúsko-uhorských a 9 ruských vojakov. Identifikovaná je iba jediná obeť, a to rakúsko-uhorský vojak N. Szabo.

V rokoch 2004-2005 prebiehala rekonštrukcia cintorínov v Čertižnom. Iniciatíva miestnej samosprávy s finančnou podporou ministerstva vnútra dala miestnym cintorínom ich súčasný vzhľad. Hrobové polia sú zarovnané a plocha cintorína zatrávnená. V strede cintorína je centrálny kríž, ku ktorému vedie upravený chodník. Cintorín je ohradený plotom. Pri vstupe na vojenský cintorín je vkusne zhotovená tabuľa, na ktorej je uvedené, že sa tu nachádza vojenský cintorín z prvej svetovej vojny. Lokalita je slušne upravená a cintorínu v blízkej budúcnosti zánik nehrozí. Pre väčšiu informovanosť domácej verejnosti, ale i návštevníkov cintorína, by bolo vhodné inštalovať informačnú tabuľu s historickým náčrtom cintorína a základnými faktami o jeho histórii.

Vojenský cintorín Čertižné II.

Komplex vojnových cintorínov v katastri obce Čertižné vznikol krátko po 1. svetovej vojne. Starostlivosť o množstvo roztrúsených vojnových hrobov bola veľmi problematická. Po rozhodnutí o sústredení vojnových hrobov bol vypracovaný už spomínaný plán, podľa ktorého sa malo postupovať.

Vojenský cintorín Čertižné II. vznikol v priestore kóty 742. Je zo všetkých cintorínov v Čertižnom najmenší. Tvorí ho spolu 6 hrobov, z toho je jeden hrob masový, dva hroby sú spoločné a tri jednotlivé. Masový hrob je pôvodný. Napriek existencii exhumačného protokolu obeť pochovaná v tejto šachte neboli exhumované. Podľa archívnych materiálov je v tejto šachte pochovaných 28 obetí. Odkiaľ dospeli k tomuto číslu žandári, ktorí riadili vytvorenie cintorína, nevieme. Zložky cintorínov v Čertižnom sú vypracované tak precízne, že nemá-

Dobový náčrt vojenského cintorína Čertižné II, nachádzajúceho sa na súčasnej slovensko-poľskej štátnej hranici

me dôvod tejto informácii nedôverovať, aj keď ju nemôžeme potvrdiť z iných zdrojov. V dvoch spoločných hroboch sú pochované po dve obeť. Spolu by tu malo byť pochovaných 35 obetí.

Cintorín má tvar obdĺžnika so stranami 4,70 x 5,50 metrov. Väčšinu plochy zaberá masový hrob. Ostatné hroby sa nachádzajú v jednom rade pozdĺž popri šachte. Exhumácie prebiehali v období 3.-12. júna 1922. Bolo exhumovaných päť pôvodných hrobov. Všetky pôvodné hroby sa nachádzali v blízkosti zákopov na kóte 742.

Bohužiaľ, ďalších údajov o obeťiach je ako šafranu. Nepoznáme identitu ani jednej obeťi pochovanej na cintoríne. Pravdepodobne všetky obeťi boli príslušníkmi rakúsko-uhorskej armády.

Vojenský cintorín Čertižné III.

Vojenský cintorín Čertižné III. vznikol rovnakým spôsobom, ako ostatné cintoríny v tejto oblasti. Vytvorenie cintorína riešilo problém vojnových hrobov v okolí kóty 789. Po prieskume terénu a analýze situácie vybrala exhumáčna komisia vedená vrchnými strážmajstrami Vašátkom a Prochádzkom miesto pre nový cintorín. Cin-

Jeden zo série zrekonštruovaných vojenských cintorínov na slovensko-poľskej hranici nad obcou Čertižné

torín vznikol na mieste, kde sa nachádzali dva masové hroby. Cintorín je tvorený 18 hrobmi, z ktorých sú štyri masové. V pôvodných masových hroboch s č. 1 a 2 je pochovaných po šesť obetí. Obete pochované v týchto šachtách neboli exhumované. V nových šachtách č.3 a 7 bolo pochovaných taktiež po 6 obetí. V jedinom spoločnom hrobe sa nachádza 5 obetí. Zvyšných 13 hrobov je jednotlivých.

Na tomto cintoríne je pochovaných spolu 42 obetí. Ďalších informácií o obetiach je príliš málo. S určitosťou sú tu pochovaní 24 rakúsko-uhorskí a 7 ruskí vojaci. Štátna príslušnosť ostatných sa

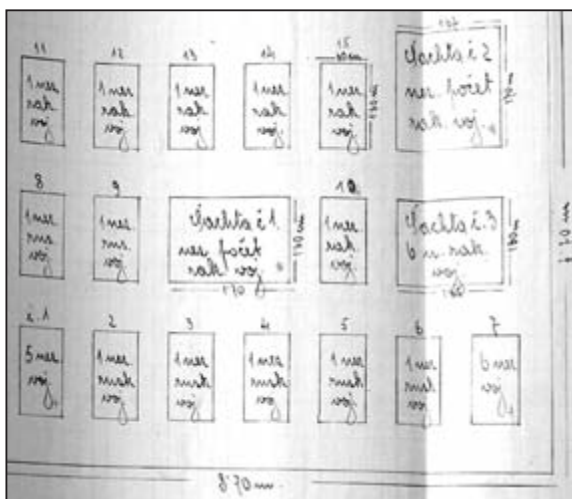
nedá určiť, ale pravdepodobne patrili k vyššie spomínaným armádam. Prítomnosť nemeckých jednotiek v tomto priestore sa v období bojov nezistila. Nie je známa identita ani jednej obete. Všetky obete boli pôvodne pochované v priestore kóty 789. Exhumácie prebiehali v období od 13.-22. júla 1922. Obete boli exhumované zo 16 pôvodných hrobov. Všetky pôvodne hroby vznikli ako provizórne riešenie pri zákopoch na kóte 789. Exhumačná komisia vytvorila rovnaký počet nových hrobov.

Cintorín má tvar obdĺžnika s rozmermi 8,50 x 7,65 metra. Hroby sa nachádzajú v troch radoch. Archivná zložka neuvádza, či boli hroby opatrené krížmi alebo nejakým iným spôsobom.

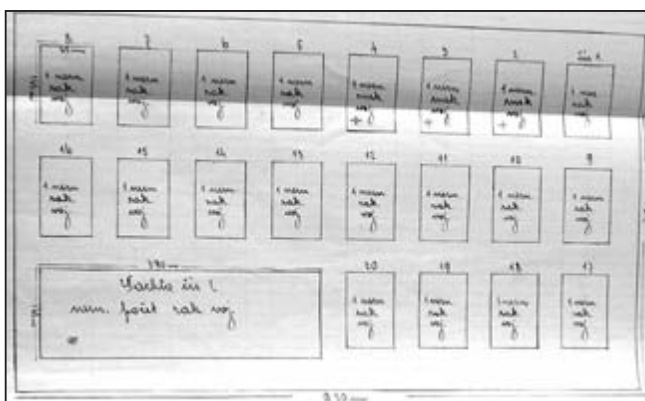
Vojenský cintorín Čertižné IV.

Vojenský cintorín Čertižné IV. vznikol z potreby vybudovať centrálné vojenské pohrebisko v okolí kóty 728. Vytvorila ho tá istá pracovná skupina ako ostatné cintoríny v Čertižnom. Prácu riadili miestni žandári. Cintorín, ale aj dokumentácia, ktorá sa ho týka, svedčia o zodpovednej a precíznej práci.

Cintorín sa skladá z 21 hrobov. Okrem jedného sú všetky hroby samostatné. Prácu postupovali podľa osvedčeného systému. Všetky hroby vznik-

Dobový náčrt vojenského cintorína Čertižné III, nachádzajúceho sa na súčasnej slovensko-poľskej štátnej hranici

Dobový náčrt vojenského cintorína Čertižné IV, nachádzajúceho sa na súčasnej slovensko-poľskej štátnej hranici

li okolo jediného pôvodného hromadného hrobu. V ňom by malo byť pochovaných 7 vojakov. Obete hromadného hrobu neboli exhumované. Spolu je teda na cintoríne pochovaných 27 vojakov. Exhumácie sa konali od 11. do 13. júla 1922. Exhumačná skupina exhumovala 20 pôvodných hrobov. Všetky pôvodné hroby sa nachádzali na svahoch kóty 728. Na cintoríne je pochovaných 24 vojakov rakúsko-uhorskej armády a traja ruskí vojaci. Identita vojakov pochovaných na tomto cintoríne nie je známa. Iné údaje o obetiach archívne dokumenty neobsahujú. Cintorín má tvar obdĺžnika s rozmermi 7,50 x 9,50 metra. Hroby boli usporiadané do troch radov.

Vojenský cintorín Čertižné V.

Vojenský cintorín Čertižné V. sa nachádza na kóte 720 neďaleko obce. Vznikol ako centrálné pohrebisko v medzivojnovom období. Na tento cintorín boli exhumované telá padlých obetí z príľahlej oblasti. Pri jeho vybudovaní použili žandári z miestnej žandárskej stanice rovnaký postup, ako pri ostatných cintorínoch.

Cintorín je tvorený 19 hrobmi. Dva hroby sú masové. V šachte č. 1 je pochovaných desať obetí a v šachte č. 4 je sedem vojakov. Šachta č. 1 je pôvodná a telá pochované v nej neboli exhumované. Nachádza sa tu 8 spoločných hrobov. V súvislosti so spoločnými hrobmi je nutné upozorniť, že sa žandári dopustili chyby, keď nerespektovali rozdiel medzi zavedenými termínmi masový hrob (šachta) a spoločný hrob. Termínom masový hrob alebo šachta by mal byť označený hrob s viac ako 5 pochovanými obeťami. Preto je niekoľko spoločných hrobov označených chybne ako šachta. V hrobe č. 7 a „šachte“ č. 3 sú pochované po dve obeť, v hroboch č. 6,8,9 a „šachte“ č.6 sú pochované po tri obeť a v „šachtách“ č. 2 a 5 sú pochované po štyri obeť. Zvyšných 9 hrobov spadá do kategórie jednotlivých. Spolu je na cintoríne pochovaných 50 obetí.

Podobne, ako ostatné cintoríny v Čertižnom, aj tento má tvar obdĺžnika s rozmermi 8 x 10,40 metra. Hroby sú usporiadané v štyroch radoch. Okolo cintorína bol plá-

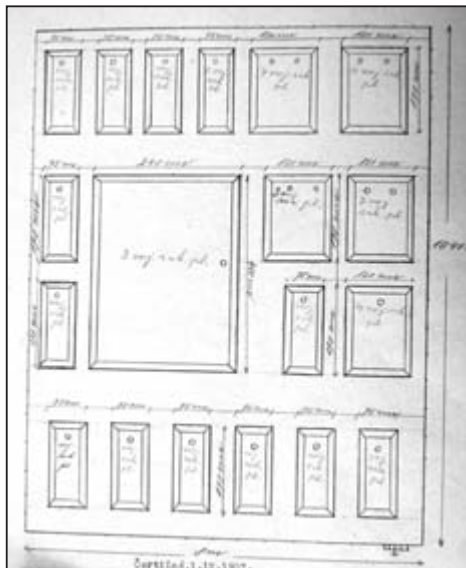
Centrálny kríž na vojenskom cintoríne nachádzajúcom sa na slovensko-poľskej hranici nad obcou Čertižné

novaný živý plot, čo bola bežná prax pri budovaní cintorínov. Exhumačná komisia sa oblasťou kóty 720 zaoberala v lete 1922. Exhumácie sa vykonávali od 21. júna do 1. júla 1922. V tomto období bolo exhumovaných 18 hrobov z okolia. Všetky pôvodné hroby sa nachádzali roztrúsené na svahoch kóty 720. Žandári vytvorili presne toľko nových hrobov, koľko ich exhumovaním zrušili. Zachovalo sa aj pôvodné rozloženie obetí do jednotlivých hrobov.

V archívnej zložke sa až na problém s nesprávnym pomenovaním spoločných hrobov nevyskytujú ďalšie chyby. Bohužiaľ sa tu nevyskytuje ani veľké množstvo údajov. Nepoznáme identitu ani jednej obete pochovanej na tomto cintoríne. Štátnu príslušnosť môžeme určiť u všetkých obetí. Je tu pochovaných 47 rakúsko-uhorských vojakov a 3 ruskí vojaci.

Vojenské cintoríny v Čertižnom č. II až V sa nachádzajú na súčasnej slovensko-poľskej hranici. Dôvodom, prečo je charakteristika súčasného stavu spoločná pre všetky štyri cintoríny, je viacero. Prvým zo série dôvodov je skutočnosť, že bez presnej katastrálnej mapy je len ťažko určiť presnú identitu vojenského cintorína presne na mieste. Na cintorínoch bola vykonaná rekonštrukcia a hrobové polia sú len ťažko identifikovateľné, preto pre presnejšie určenie, na ktorom konkrétnom cintoríne sa momentálne návštevník nachádza, nepostačí ani dobový náčrt vojenského cintorína. Identifikáciu komplikuje aj fakt, že na slovensko-poľskom pohraničí bolo zrekonštruovaných až šesť vojenských cintorínov, zatiaľ čo archívna zložka eviduje iba štyri cintoríny nachádzajúce sa na kótach. Dva cintoríny nachádzajúce sa nad obcou Čertižné sú pre nás neznáme a je otázkou ďalšieho výskumu dokázať ich existenciu.

Všetkých šesť vojenských cintorínov je zrekonštruovaných rovnakým spôsobom. Plocha cintorína je ohradená jednoduchým plotom z drevených brvíen. V stre-

Dobový náčrt vojenského cintorína Čertižné V, nachádzajúceho sa na súčasnej slovensko-poľskej štátnej hranici

Vojenský cintorín nachádzajúci sa na slovensko-poľskej hranici nad obcou Čertižné

de každého cintorína je umiestnený centrálny drevený kríž a pri vstupe do areálu cintorína jednoduchá tabuľka upozorňujúca na prítomnosť vojenského cintorína. Je na škodu veci, že hrobové polia sú len minimálne zvýraznené, takže ich identifikácia je takmer nemožná.

Je potrebné, aby na týchto cintorínoch nachádzajúcich sa na slovensko – poľskej hranici, ktorou vedie značkovaný turistický chodník, boli osadené kvalitné informačné tabule informujúce prechádzajúcich turistoch nielen o samotných cintorínoch, ale aj udalostiach, ktoré sa počas prvej svetovej vojny odohrali v tomto priestore.

HABURA

Obec Habura sa nachádza asi 10 km od okresného mesta Medzilaborce. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1541. V období prvej svetovej vojny sa obec nazývala Láborczfó. V jari 1915 bola obec úplne zničená. Pozostatkom strašného konfliktu je aj vojenský cintorín v obci Habura.

Vojenský cintorín Habura

Vojenský cintorín v obci Habura je súčasťou obecného cintorína. Na cintoríne bolo 18 hrobov. V tomto počte je zahrnutých 12 jednotlivých hrobov, 3 spoločné hroby a tri šachty. V dvoch spoločných hroboch sú pochované po dve obete a v jednom sú pochované tri obete. V šachte č. 1 a 3 je pochovaný neznámy počet obetí. Tieto šachty sú jediné pôvodné. Preto v ich prípade nebola uskutočnená exhumácia. Aj keď exhumáčny protokol bol zostavený, nie je v ňom uvedený počet obetí. V šachte č. 2 spočíva 10 vojakov. Z tohto dôvodu nie je možné potvrdiť počet padlých, ktorý uvádza archívna zložka. Podľa archívnych materiálov by tu malo byť pochova-

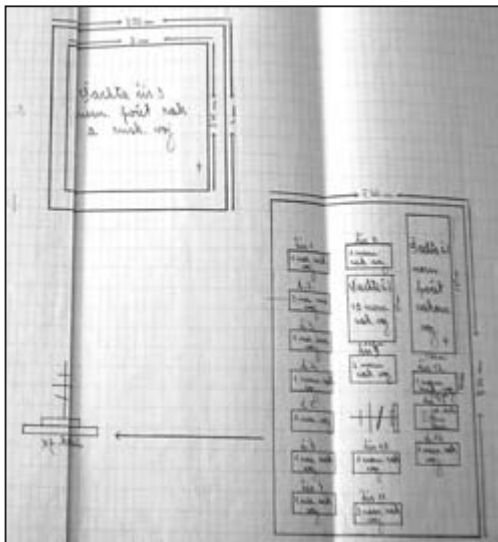
Plocha vojenského cintorína na obecnom cintoríne v Habure

ných 81 vojakov. Starostlivosťou o vojenský cintorín v Habure bola poverená žandárska stanica v Čertižnom.

S výnimkou šachty č. 1 a 3 všetky hroby vznikli po skončení prvej svetovej vojny. V rámci opatrení vojenskej správy s cieľom ušetriť finančné prostriedky vynakladané na starostlivosť o vojnové hroby, boli vojnové hroby v priestore Habury sústredené na jedno miesto. V roku 1922 bola zriadená exhumáčna komisia pod vedením žandárov, vrchných strážmajstrov Viléma Prochádzku a Rudolfa Vášatka. V období apríla až mája prebiehali v okolí exhumácie roztrúsených vojnových hrobov. Pôvodné hroby sa nachádzali na pozemkoch miestnych roľníkov, ktorí túto činnosť s uspokojením privítali. Dohromady boli vykonané exhumácie 15 pôvodných hrobov a jednej šachty. Všetky zistené údaje boli svedomito zaznačené. Archívne zložky cintorínov spadajúcich pod žandársku stanicu v Čertižnom nesú znaky pedantnej práce oboch vyššie spomínaných žandárov. Na cintoríne sú pochovaní rakúsko-uhorskí a ruskí vojaci. Jednoznačne môžeme určiť štátnu príslušnosť v 28 prípadoch, z toho sú 4 ruskej a 24 rakúsko-uhorskej príslušnosti. Známe sú mená dvoch rakúsko-uhorských vojakov.

Pôvodne bol cintorín provizórne oplotený a jednoducho označený. V strede cintorína sa nachádzal pomníček v tvare pravoslávneho kríža. V súčasnej dobe sa zachovala časť cintorína. Dnešná rozloha cintorína je asi 7 x 7 metrov. Pôvodná plocha bola asi 8 x 8 metrov. Hrobové polia sú zarovnané a plocha je zatrávená. Cintorín je ohradený nízkym kovovým plotom. V strede cintorína sa nachádza veľký kríž. Šachta č. 3, ktorá sa nachádzala obďaleč hlavnej plochy cintorína, zanikla pravdepodobne už niekedy v štyridsiatych rokoch. Na mieste, kde bola, sa dnes nachádzajú civilné hroby.

Cintorín v Habure nepatrí medzi lokality, kde by sa dali v súčasnosti urobiť nejaké závažné zmeny. Tento cintorín je úplne obkolesený civilnými hrobmi. Nijaké vážne úpravy ani nie sú nutnosťou. Podobne, ako iné cintoríny, aj tento potrebuje informačnú tabuľku, na ktorej by bola zachytená historická podoba vojenského cintorína a stručná história lokality.

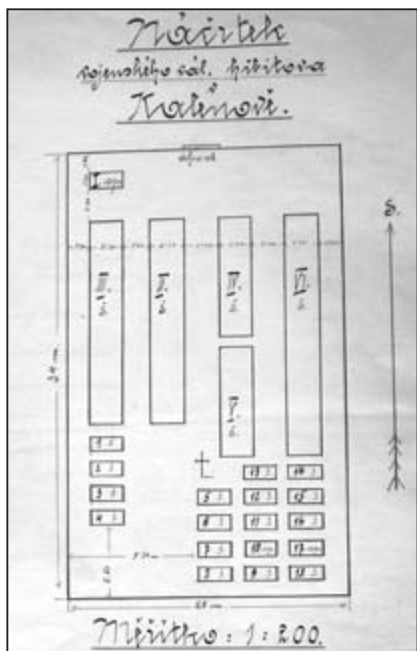
Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Habura

KALINOV

Obec Kalinov sa nachádza asi 7 kilometrov severne od okresného mesta Medzilaborce. V období prvej svetovej vojny sa obec nazývala Kalenó. V obci sa nachádza vojenský cintorín z prvej svetovej vojny, ktorý vznikol už počas priebehu vojny. Po jej skončení bola starostlivosťou o cintorín poverená žandárska stanica vo Vydrani. Vojenský cintorín sa nachádza nad obecným cintorínom.

Vojenský cintorín Kalinov

Na cintoríne sa nachádza 24 hrobov. Z celkového počtu je 5 hrobov masových. V masových šachtách sa nachádza nasledujúci počet obetí: šachta č. II. – 37, šachta č. III. – 61, šachta č. IV. – 47, šachta č. V. – 34 a šachta č. VI – 61 obetí. Tri hroby sú spoločné. V hrobe č. I. sú pochované 4 obeť a v hroboch č. 10 a 17 sú pochované po dve obeť. Celkový počet dopĺňa 16 samostatných hrobov.

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Kalinov

Na cintoríne je pochovaných 264 vojakov. Archívna zložka je pomerne kompletná a poskytuje slušné množstvo údajov. Z rakúsko-uhorskej armády je 124 vojakov, z ruskej armády 111 vojakov a je tu pochovaný aj jeden nemecký vojak. Štátnu príslušnosť 28 obetí nie možné zistiť. Identita bola určená v 20 prípadoch. Poznáme mená 17 rakúsko-uhorských a 3 ruských vojakov. Po dôkladnej analýze možno oceniť precíznu prácu pri vypracovaní dokumentov o vojenskom cintoríne v Kalinove. Často sa totiž stáva, že údaje v jednotlivých dokumentoch sú plné chýb alebo protirečiacich údajov. V prípade archívnej dokumentácie kalinovského cintorína sa takéto chyby nevyskytovali.

Cintorín mal tvar obdĺžnika s rozmermi 20 x 34 metrov. Vchod na cintorín sa nachádzal na jeho severnej strane. V neporušenom stave cintorín existoval až do obdobia druhej svetovej vojny. Po ťažkých bojoch v tomto priestore boli na

cintoríne pochovávaní padlí sovietski vojaci. V súčasnosti sa táto lokalita nachádza v pa-

Vojenský cintorín vojakov padlých v prvej a druhej svetovej vojne v obci Kalinov

radoxnom postavení. Pochovávaním počas druhej svetovej vojny sa pôvodná podoba cintorína veľmi zmenila. Obnovenie pôvodného vzhľadu z prvej svetovej vojny by nekorešpondovalo s historickým vývojom tejto lokality. Na druhej strane nemôžeme považovať kalinovský cintorín za zaniknutý. Jeho plocha je pravidelne vykosená. Na cintoríne sa nachádza pomník padlým v druhej svetovej vojne. Táto lokalita upadla do zabudnutia a dnes je vnímaná ako cintorín vojakov padlých v druhej svetovej vojne. Obnovenie cintorína v pôvodnej podobe neprípadá do úvahy, ale pripomenúť širokej verejnosti, že na tomto cintoríne ležia aj padlí vojaci z prvej svetovej vojny, by nemal byť veľký problém. Kvalitná informačná tabuľa s historickým náčrtom, stručnou históriou, zoznamom padlých, prípadne krátkym opisom bojových operácií v tomto priestore by informačné vákuum mohla odstrániť.

KRÁSNY BROD

Obec Krásny Brod leží v doline horného Laborca asi 3 km juhozápadne od mesta Medzilaborce. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1343. V obci sa nachádza viacero historických pamiatok, z ktorých za najvýznamnejšiu môžeme pokladať zrúcaninu kláštora baziliánov, ktorej podobu má obec aj v obecnom erbe.

Pred vypuknutím vojny v roku 1910 mala obec 706 obyvateľov a niesla úradný názov Laborczrév. Vzhľadom na skutočnosť, že obec sa nachádzala na hlavnej komunikačnej tepne v smere Cisna – Turka, pocítila dopady vojenských operácií prebiehajúcich v Haliči takmer okamžite po vypuknutí prvej svetovej vojny. Už v novembri 1914 sa obec stala svedkom priamych bojových operácií. Ťažké boje prebiehali v tejto lokalite najmä od februára 1915, kedy sa ruským vojskám podarilo obsadiť Medzilaborce a mohli tak postupovať ďalej údolím Laborca. Práve týmto bojom padol za obeť aj kláštor baziliánov nachádzajúci sa v obci. Kláštor bol zničený delostreleckou paľbou. Nepoškodená sa zachovala iba kaplnka nachádzajúca sa v komplexe kláštora.

V katastri obce sa nachádzajú tri vojenské cintoríny z obdobia prvej svetovej vojny. Dva sa nachádzajú priamo v obci a jeden neďaleko kóty 400, asi 1,5 kilometra juhovýchodne od obce.

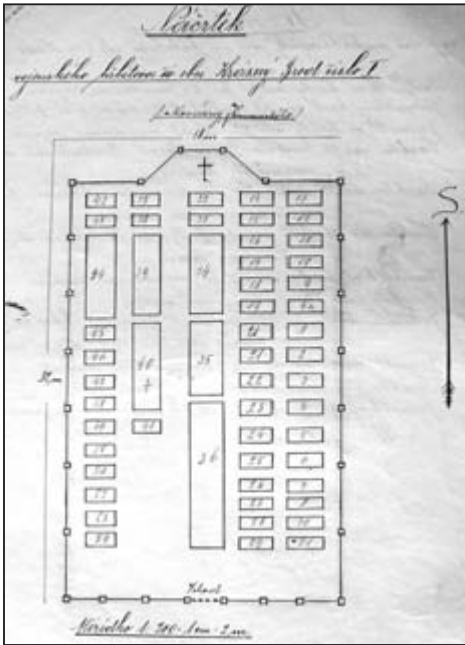
Vojenský cintorín Krásny Brod č. I.

Vojenský cintorín Krásny Brod č. I. sa nachádza na okraji civilného cintorína v Krásnom Brode. Jeho poloha je jasne definovateľná podľa veľkého železného kríža na betónovom podstavci.

Miesto posledného odpočinku tu našlo celkom 273 vojakov.

Centrálny kríž na vojenskom cintoríne nachádzajúcom sa na obecnom cintoríne v obci Krásny Brod

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Krásny Brod č. I

Cintorín pozostáva z piatich masových hrobových šácht. Šachty č. 34, 35, 36 a 40 boli pôvodne označené ako hroby známych vojakov. Počas exhumácii došlo k ich preznačeniu na masové šachty, do ktorých boli exhumovaní ďalší vojaci. V šachte č. 34 je pochovaný Pavel Peršin a s ním ďalších 32 neznámych vojakov. V šachte č. 35 Ivan Hordenko spoločne s 30 neznámymi vojakmi. V šachte č. 36. Jindřich Bujdoso spoločne s 57 neznámymi vojakmi. V šachte č. 40 je pochovaný ríšsky Nemec Bernhard Ehmke spoločne s 32 neznámymi vojakmi. V masovej šachte č. 39 evidujeme 37 neznámych vojakov. V zostávajúcich 49 hroboch je pochovaných 48 neznámych vojakov. Známa je totožnosť iba jedného z nich. V hroboch s číslami 1 až 20, ktoré sú jednotlivé, pôvodný údaj z evidenčných listov uvádza, že v každom hrobe je pochovaný jeden vojak. Tento pôvodný údaj je však preškrtnutý a nahradený

údajom 21 padlých vojakov v 20 jednotlivých hroboch. Vysvetlenie dáva priložený náčrt, podľa ktorého sa na cintoríne nachádza nielen hrob č. 9, ale aj hrob č. 9a. V hrobe č. 21 je pochovaný Michal Bōdy, ktorý zomrel 28.11.1914. U zvyšných padlých vojakov, s výnimkou ríšskeho Nemca Bernharda Ehmkeho, ktorý padol 7. mája 1915, je dátum úmrtia neznámy.

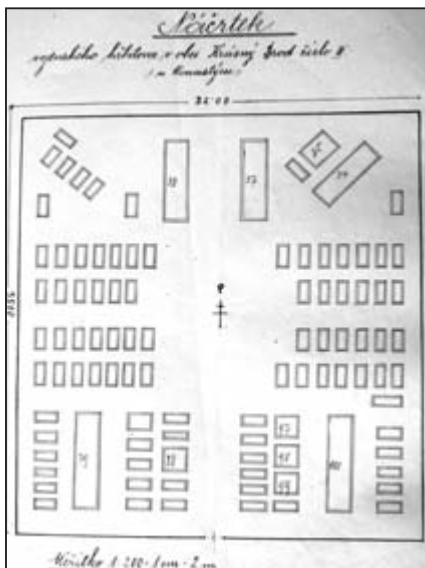
V súčasnosti je vojenský cintorín zrekonštruovaný. Plocha cintorína je pravidelne kosená a udržiavaná. Aj na tomto cintoríne by bolo vhodné umiestniť aspoň základnú informačnú tabuľu o histórii tohto vojenského cintorína.

Vojenský cintorín Krásny Brod č. II.

Vojenský cintorín sa nachádza v blízkosti zrúcaniny kláštora baziliánov, asi 50 metrov východne od kaplnky. Zložka o tomto vojenskom cintoríne poskytuje iba pomerne skromné informácie. Z náčrtu tohto cintorína a legendy, ktorá je k nemu priložená vyplýva, že na tomto vojenskom cintoríne nachádzajúcom sa neďaleko kláštora baziliánov sa nachádza celkom 10 masových hrobových šácht, v ktorých je pochovaný neznámy počet vojakov. Zvyšných 90 hrobov je jednotlivých. Zložka obsahuje aj niekoľko evidenčných protokolov, z ktorých sa dozvedáme, že v hrobe č. 1 je pochovaný Adolf Beker, v hrobe č. 3 ruský dôstojník Nikita Anobesont a v hrobe č. 14 Alfred Holer. Posledný evidenčný protokol uvádza, že celkovo je na cintoríne pochovaných asi 1006 neznámych vojakov. Odkiaľ žandári z žandárskej stanice v Medzilaborciach, ktorá bola poverená starostlivosťou o vojenské cintoríny v Krásnom Brode, došli k takémuto údaju, nám nie je známe. Totižto ani priložený náčrtok neobsahuje údaje o počtoch pochovaných v jednotlivých šachtách.

Podľa pôvodného náčrtu mal tento vojenský cintorín pôdorys štvorca, v ktorom boli relatívne súmerne rozmiestnené hrobové polia. V strede cintorína bol umiestnený kríž. Vojenský cintorín neďaleko Monastýra dlhé roky chátral. Ešte v roku 2002 bola celá plocha cintorína zarastená náletovými rastlinami. Hrobové polia vystupovali nad okolitý terén 15 až 20 cm. Na ploche cintorína sa nachádzal drevený pravoslávny kríž a pomník neznámeho svätca.

V súčasnosti je cintorín zrekonštruovaný. Celá jeho plocha bola vyčistená od náletových drevín a došlo aj k zarovnaniu hrobových polí. V strede cintorína bol osadený veľký železný kríž. Na ploche cintorína sa aj v súčasnosti nachádza pomník svätca. Do budúcnosti by bolo vhodné v blízkosti cintorína osadiť informačnú tabuľu informujúcu o vojenskom cintoríne, ale aj o tuhých bojoch, ktoré sa odohrali aj v priestore kláštora baziliánov.

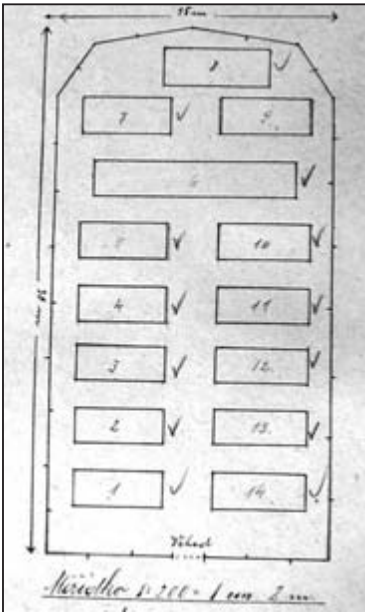
Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Krásny Brod č. II, ktorý sa nachádza pri kláštore Baziliánov

Zrekonštruovaný vojenský cintorín neďaleko kláštora Baziliánov v obci Krásny Brod

Vojenský cintorín Krásny Brod č. III

Prístupová cesta k cintorínu vedie z obce popri kláštore baziliánov smerom na východ. Samotný cintorín sa nachádza asi 200 m od poľovníckej chaty. Aj tento vojenský cintorín v Krásnom Brode v čase prvej Československej republiky spadol do pôsobnosti žandárskej stanice v Medzilaborciach. Podľa zložky, ktorú vypracovali žandári tejto stanice, rozloha cintorína by mala byť 450 m². Priložený náčrt uvádza, že na tomto vojenskom cintoríne by malo byť pochovaných asi 700

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Krásny Brod č. III

ruských vojakov. Údaje o počtoch pochovaných vojakoch na tomto cintoríne sú však rozporuplné. Podľa staršieho dokumentu, ktorý ešte v roku 1916 vypracovali rakúsko-uhorské úrady, by na cintoríne (resp. v jeho okolí) malo byť pochovaných 692 vojakov v jedenástich šachtách. Až na šachty č. 2 a 3, v ktorých je spolu pochovaných 80 vojakov, je u zvyšných určená ruská štátna príslušnosť.

Súčasťou zložky sú aj exhumačné protokoly. Žiaľ, viac svetla do problematiky nevniešali ani exhumačné protokoly z roku 1918, keďže nie všetky zmeny vykonané na masových hroboch, sú v nich evidované. Masové šachty označené v dokumente z roku 1916 ako šachty č. 1, 2, 3, a 4 boli prečíslované na šachty č. 2, 3, 4, 5. Podľa dokumentu z roku 1916 je v šachte č. 5 pochovaných 160 vojakov. V exhumačnom protokole je šachta č. 5 preznačená na šachtu č. 6 a počet vojakov pochovaných v tejto šachte je už iba 100. Podobne je tomu i u pôvodnej šachty č. 6. Podľa dokumentu z roku 1916 je v nej pochovaných 57 vojakov, po prečíslovaní na šachtu č. 10, exhumačný protokol z roku 1918 uvádza, že v šachte je pochovaných 27 vojakov. Obdobne pôvodná šachta č. 7 po zmenách z roku 1918 nesie č. 11 a počet pochovaných vojakov sa oproti roku 1916 zmenil v evidencii z 90 na 40. Pôvodné šachty č. 8 a č. 9 boli prečíslované na šachty č. 12 a 13.

Podobne pôvodná šachta č. 7 po zmenách z roku 1918 nesie č. 11 a počet pochovaných vojakov sa oproti roku 1916 zmenil v evidencii z 90 na 40. Pôvodné šachty č. 8 a č. 9 boli prečíslované na šachty č. 12 a 13.

Ak porovnáme údaje exhumačných protokolov z roku 1918 s náčrtom z roku 1922, zistíme, že nemáme žiadne informácie o šachtách č. 1, 7, 8 a 14. Otázka počtu padlých pochovaných na vojenskom cintoríne pri kóte 496 v Krásnom Brode bude musieť podliehať ďalšiemu výskumu.

Vojenský cintorín pri kóte 496 v Krásnom Brode koncom 90. rokov minulého storočia začal upadať do zabudnutia. Pozitívom bolo, že cintorín prešiel rovnako ako zvyšné dva vojenské cintoríny v obci rekonštrukciou.

Vojenský cintorín nachádzajúci sa pri obci Krásny Brod

Na rozdiel od cintorínov v obci na tomto vojenskom cintoríne zostali zachované hrobové polia. Tieto hrobové polia sú však veľmi zle viditeľné v teréne. Na cintoríne bol osade-

ný pomerne masívny drevený kríž na betónovom podstavci. Je na škodu veci, že napriek tomu, že obec vynaložila úsilie na rekonštrukciu všetkých troch vojenských cintorínov, aj na tomto vojenskom cintoríne absentuje informačná tabuľa. Taktiež by bolo vhodné umiestniť v obci smerovú tabuľu upozorňujúcu na prítomnosť cintorína, vyznačiť prístupovú cestu a v neposlednom rade považovať nad zvýraznením hrobových polí.

MEDZILABORCE

Okresné mesto Medzilaborce je administratívnym, kultúrnym, rekreačným a športovým centrom okresu, zaradeného do správy Prešovského samosprávneho kraja. Nachádza sa na sútoku Laborca a Vydraňky. Leží v nadmorskej výške 326 metrov nad morom. Najstaršia písomná zmienka o meste sa zachovala z roku 1543, keď patrilo šľachtickému rodu Drugethovcov. Významným medznikom pre mesto Medzilaborce bolo začatie výstavby železničnej trate Michalany-Humenné-Lupkovský tunel-Halič. Cely úsek od Humenného až po Halič bol sprístupnený dňa 31. mája 1874.

Železničná trať prechádzajúca mestom Medzilaborce, v tom čase Mezölaborcz, bola významnou strategickou magistrálou, ktorá bola zásobovacou tepnou pre opevnené body, ako bol napr. Przemysl. Preto okamžite po vypuknutí vojny mesto Medzilaborce pocítilo dopady vojnových udalostí. Vojnové udalosti zasiahli priamo mesto Medzilaborce veľmi ťažko. Veľké množstvo obyvateľov bolo nútených mesto opustiť. Pozostatkom ťažkých bojov, ale aj toho, že mesto ležalo priamo na zásobovacej tepne v smere do Haliče, je päť vojenských cintorínov nachádzajúcich sa v meste.

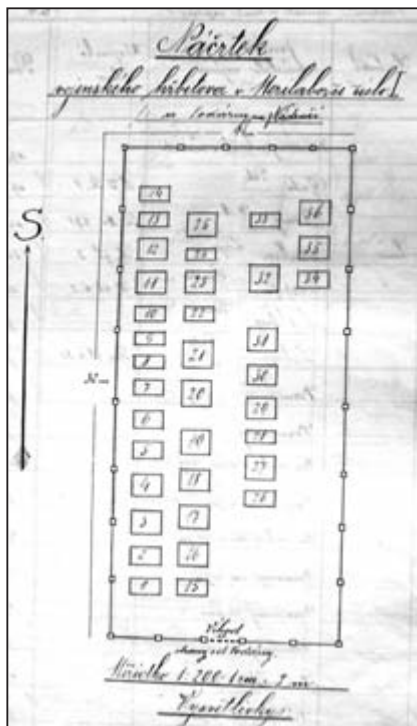
Vojenský cintorín Medzilaborce č. I

Cintorín sa nachádza asi 150 metrov od železničnej stanice v Medzilaborciach a je jasne viditeľný ako skupina smrekov. V archívnych dokumentoch je jeho poloha označená, ako „u vodárny na nadraži.“ V období prvej republiky starostlivosť o tento vojenský cintorín, tak ako aj o zvyšné vojenské cintoríny v meste Medzilaborce, prebrala miestna žandárska stanica so sídlom v Medzilaborciach.

Podľa dobového náčrtu by rozmery cintorína mali byť 32 na 14 metrov a po celom obvode bol

Neudržiavaná plocha vojenského cintorína Medzilaborce č. 1 pri železničnej stanici zarastená náletovými rastlinami

Dobový náčrt vojenského cintorína Medzilaborce č. I. nachádzajúceho sa pri hlavnej železničnej stanici v meste Medzilaborce

ko centra. Je potrebné, aby bol tento cintorín znova oplotený a riadne vyznačený.

Vojenský cintorín Medzilaborce č. II

Tento cintorín je rozlohou najväčší. Nachádza sa v blízkosti starého mestského cintorína. Je pomerne dobre viditeľný, najmä kvôli zachovanému kamennému pamätníku. Viditeľné sú tiež aj betónové kríže na jednotlivých hroboch. Zachovala sa tiež pôvodná vstupná brána, ktorá je však v súčasnosti zarastená krovínami.

Údaje o počte pochovaných na tomto vojenskom cintoríne sú rozporuplné. Samotná zložka o cintoríne uvádza, že by na ňom malo byť pochovaných 183 vojakov ruskej, rakúsko-uhorskej, ale aj českej národnosti. Z uvedeného počtu by 90 vojakov malo byť pochovaných samostatne. Na cintoríne sa tiež nachádza 21 hrobových polí po 2 až 5 vojakov a jedna masové šachta č. 59, v ktorej je pochovaných 20 vojakov. U všetkých vojakov pochovaných v tejto šachte sú známe ich mená.

Podľa neskoršieho nákresu, ktorý však nieje súčasťou zložky, by počty pochovaných na tomto cintoríne mali byť výrazne vyššie. V 116 hroboch by malo byť na cintoríne pochovaných až 1692 padlých vojakov. Samotný nákres má označenie Vojenský cintorín Medzilaborce III, ale typicky pôdorys, poloha kamennej mohyly, ale aj jasne zaznačenie pôvodnej brány dokazuje, že sa jedná o Vojenský cintorín Medzilaborce II. Podľa tohto nákresu by malo na cintoríne byť 90 hrobov s

cintorín obohatený cementovými stĺpmi a ostrnatým drôtom. Cementové stĺpy sa zachovali dodnes. Na vojenskom cintoríne je pochovaných celkom 100 vojakov, z ktorých u 21 môžeme určiť ich totožnosť. Z celkového počtu je 13 vojakov pochovaných v jednotlivých hroboch. V hrobch č. 2, 3, 19 a 22 sú pochovaní po dvaja vojaci, v ostatných 19 hrobch sú pochovaní 3 až 5 vojaci.

Na cintoríne je pochovaný aj Josef Vít v hrobe č. 20, ktorého meno je vytesané na zadnej strane pamätníka Českej družiny (text: Bratři Jsef Vít a Ján Smaržanjuk byli z prvních, kteří zde obětovali svá životy na oltář vlasti), ktorý sa nachádza neďaleko tohto cintorína.

Z národnostného hľadiska sú na tomto cintoríne pochovaní príslušníci ruskej armády (hroby č. 5, 14, 15, 19, 22, 23, 25, 27 – 31, 35 a 36), príslušníci maďarského honvédsťu, ale aj občan českej národnosti, už spomínaný Josef Vít. Pri zvyšných padlých vojakoch nie je možné s istotou určiť národnosť.

V súčasnosti je cintorín v katastrofálnom stave. Plocha cintorína je zarastená náletovými krovínami a samotné hrobové polia sú každým rokom menej viditeľné. Tento fakt je o to zarážajúcejší, že cintorín sa nachádza relatívne blízko

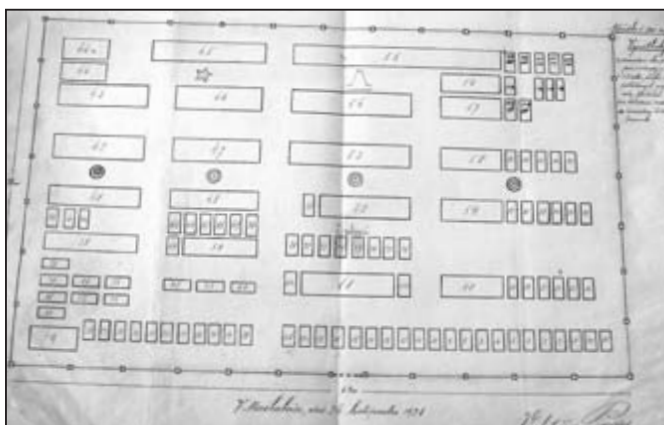

Najväčší vojenský cintorín v meste Medzilaborce nachádzajúci sa v centre mesta neďaleko starého civilného gréckokatolíckeho cintorína

jedným vojacom, čo korešponduje aj s údajmi zo zložky o vojenskom cintoríne Medzilaborce II. V šiestich hroboch by mali byť po štyria mŕtvi vojaci. Jedna hrobová šachta by mala obsahovať 20 mŕtvych vojakov, dve šachty po 30 mŕtvych vojakov a desať hrobových šacht po 50 mŕtvych vojakov. Na cintoríne by sa malo nachádzať ešte päť masových šacht po 120 mŕtvych, jedna šachta so 150 a jedna s 250 mŕtvymi vojakmi. Údaje o týchto hrobových poliach v samotnej zložke o cintoríne nie sú. Je otázkou ďalšieho výskumu dopátrať sa k tomu, kedy a za akých okolností k rozšíreniu vojenského cintorína došlo.

Súčasťou zložky o tomto vojenskom cintoríne je tiež hlásenie z 26. júna 1934 o nájdení ostatkov mŕtvych vojakov v katastri obce Malá Poľana a ich následnej exhumácii. Nájdené boli 3 mŕtvolky a po prehľadaní okolia sa našla ďalšia lebka niekoľko metrov od pôvodného náleziska. Po dôkladnejšom prehľadaní okolia bola vykopaná ešte jedna mŕtvola vojaka. Všetky ostatky boli exhumované a umiestnené v jednej truhle do hrobu č. 109. V súčasnosti je terén cintorína neupravený a pôsobí

značne nedôstojným dojmom. Párkrát ročne je síce plocha cintorína vykosená, ale absencia oplotenia areálu cintorína spôsobuje, že obyvatelia susednej štvrte si cestu do centra mesta skracujú cez plochu vojenského cintorína, čím narušajú hrobové polia. Taktiež sa začínajú devastovať betónové kríže z dôvodu získania železných výstuží týchto krí-

Dobový náčrt vojenského cintorína Medzilaborce č. II

žov. Je potrebné, aby spomínaný cintorín prešiel komplexnou rekonštrukciou, počas ktorej by došlo k jeho oploteniu. Taktiež pôvodná brána by mala prejsť reštauráciou a mala by byť premiestnená na južné krídlo. Dôvodom je, že tam, kde je brána umiestnená v súčasnosti, sa nachádza súkromný pozemok, z toho dôvodu brána neplní svoje poslanie. Samozrejmosťou by mala byť kvalitná informačná tabuľa.

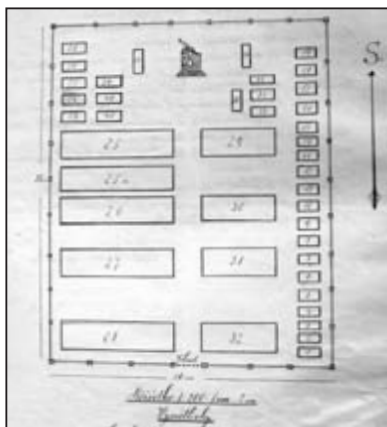
Vojenský cintorín Medzilaborce č. III

Betónové križe na vojenskom cintoríne nachádzajúcom sa na ul. Cintorínskej v Medzilaborciach. V pozadí zvyšky pôvodného pamätníka s delom

Veľmi zaujímavým cintorínom v Medzilaborciach je vojenský cintorín nachádzajúci sa na Cintorínskej ulici. Cintorín bol vybudovaný na pozemku Mora Mochnoviča. Vojenský cintorín má pôdorys štvorca s rozmermi 32 x 26 metrov. Na tomto cintoríne je pochovaných celkom 319 padlých vojakov. V hrobách číslo 1 až 24 sú jednotlivito pochovaní zväčša neznámi vojaci. Všetci vojaci pochovaní v šachtách sú neznámi. Počty padlých v jednotlivých šachtách sú uvedené v tabuľke:

Číslo hrobu	Počet obetí	Číslo hrobu	Počet obetí
šachta č. 25	24 obetí	šachta č. 29a	127 obetí
šachta č. 25a	23 obetí	šachta č. 30	14 obetí
šachta č. 26	20 obetí	šachta č. 31	18 obetí
šachta č. 27	22 obetí	šachta č. 32	16 obetí
šachta č. 28	21 obetí		

Dobový náčrt vojenského cintorína Medzilaborce č. III, nachádzajúceho sa na ul. Cintorínskej

Hroby č. 33 až 41 sú jednotlivé. Známe je iba jediné meno vojaka pochovaného v hrobe č. 34. Na vojenskom cintoríne by mal byť pochovaný ešte jeden padlý vojak, ale číslo jeho hrobu nie je určené.

Dominantou tohto vojenského cintorína je pôvodný pamätník, na vrchole ktorého bolo mosadzné delo. To sa bohužiaľ nezachovalo a tak z pomníka ostal iba masívny kamenný podstavec. Jednotlivé hroby sú označené pôvodnými betónovými križmi. Mohutné betónové križe sú osadené aj na masových šachtách. Po obvode cintorína sa zachovali pôvodné betónové stĺpy oplotenia.

Vojenský cintorín je pravidelne udržiavaný. Plocha cintorína je vykosená a upravená. Bolo by

vhodné prístupí k rekonštrukcii pôvodného pamätníka, a to podľa dobových fotografií, keďže ešte v 60. rokoch minulého storočia bolo na pamätníku osadené spomínané mosadzné delo.

Vojenský cintorín Medzilaborce č. IV

Štvrtým vojenským cintorínom v Medzilaborciach je cintorín, ktorý sa nachádza oproti hlavnej železničnej stanici. Lokalizácia tohto cintorína je obzvlášť zložitá. Nachádza sa v lesnom poraste asi 200 metrov od neďalekej hlavnej železničnej stanice. Vznikol pravdepodobne po urýchlennom vyložení mŕtvych vojakov z vojenského transportu. Podľa dobového náčrtu jeho rozmery sú 22 na 12 metrov.

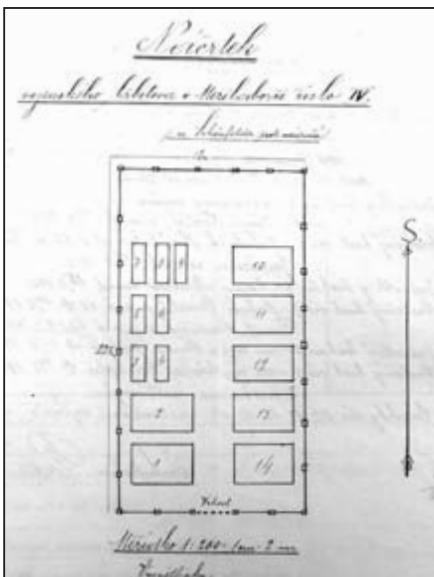
Na vojenskom cintoríne je pochovaných 33 vojakov. V hroboch č. 1, 9 – 14 sú pochovaní po troja vojaci. V hroboch č. 5 a 7 sú pochovaní po dvaja vojaci a v hrobe č. 2 sú pochovaní štyria vojaci. Hroby č. 3, 4, 6 a 8 sú jednotlivé. Na tomto cintoríne môžeme podľa mena identifikovať 15 vojakov. Z národnostného hľadiska je u 8 vojakov jasne uvedená ruská národnosť. Na cintoríne sú taktiež pochovaní príslušníci honvédskejších jednotiek a spoločnej rakúsko-uhorskej armády. Žiadne informácie nie sú uvedené pri vojakoch pochovaných v hroboch č. 10 – 14.

V súčasnosti je cintorín vo veľmi zlom stave a hrozí mu zánik. Terén je neupravený a v súčasnosti pomerne ťažko dostupný. Celá plocha cintorína je zarastená náletovými rastlinami a drevinami. Na cintoríne sa nenachádza žiaden pamätník. Niekoľko betónových krížov, ktoré tu ešte vidieť, sú v poslednom období ničené kvôli kovovým výstužiam zaliatým v betóne. V čase písania tejto publikácie sa na ploche cintorína nachádzal už iba jeden pôvodný kríž.

Vzhľadom na katastrofálny stav, v akom sa cintorín nachádza, je bezpodmienečne nutné v dohľadnej dobe vojenský cintorín minimálne vyčistiť a označiť. Do budúcnosti by bolo vhodné zrekonštruovať (resp. osadiť nové) kríže a vyznačiť prístupovú cestu k cintorínu. Žiadalo by sa tiež umiestniť v blízkosti cintorína informačnú tabuľu o tomto vojenskom cintoríne.

Križ stratený v krovi na vojenskom cintoríne č. 4 v Medzilaborciach

Dobový náčrt vojenského cintorína Medzilaborce č. IV

Vojenský cintorín Medzilaborce č. V

Vojenský cintorín označovaný v archívnej zložke ako Medzilaborce č. V sa nachádza na starom mestskom cintoríne. Tvorí ho len 12 jednotlivých a 4 spoločné vojenské hroby. Hroby nie sú takmer vôbec viditeľné a iba s minimálnym označením.

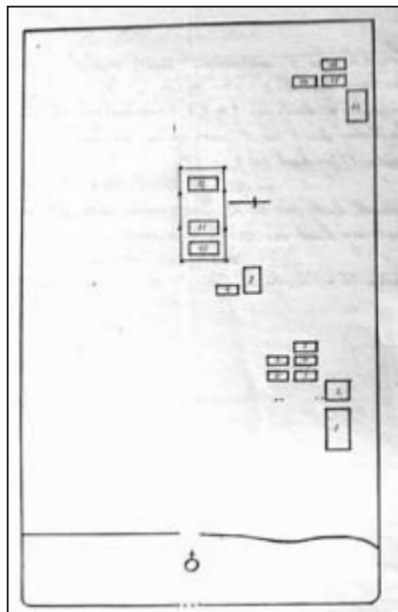
Pravdepodobné poloha vojenských hrobov na starom civilnom gréckokatolíckom cintoríne v Medzilaborciach

V hrobch č. 1 a 2 sú pochovaní desiatí ruský vojaci. Známe sú mená vojakov z hrobu č. 10 a 13. O zvyšných vojakoch pochovaných na tomto vojenskom cintoríne nemáme žiadne informácie.

V súčasnej dobe sa hroby dajú lokalizovať iba podľa dobového náčrtu cintorína. Lokalizáciu hrobových polí komplikuje aj fakt, že v čase budovania cintorína miestni obyvatelia využili materiál, ktorý sa využíval pri budovaní vojenských cintorínov v

meste Medzilaborce (najmä betónové stĺpy). Preto na starom cintoríne nájdeme aj oplotenie podobajúce sa na oplotenia z vojenských cintorínov v meste, ale je ťažko s istotou povedať, že dané miesto je miestom polohy vojenského cintorína.

Je namieste úvaha, aký by mal byť osud tohto vojenského cintorína. Črtajú sa dve možnosti, a to najprv presne lokalizovať hrobové polia vojenského cintorína na obecnom cintoríne a dodatočne ich viditeľne označiť alebo, v prípade komplexnej rekonštrukcie neďalekého vojenského cintorína Medzilaborce č. II, ich exhumovať a presunúť na tento cintorín s tým, že by bolo jasne uvedené, že pôvodne tito vojaci boli pochovaní na civilnom cintoríne.

Dobový náčrt polohy vojenských hrobov na starom gréckokatolíckom cintoríne v meste Medzilaborce. V archívnej zložke označovaný ako Vojenský cintorín Medzilaborce č. V

Za šiesty cintorín v meste Medzilaborce môžeme považovať skupinu masových hrobov, ktoré sa nachádzajú na súkromnom pozemku. Na prítomnosť hrobov upozorňuje najmä niekoľko betónových krížov, ktoré sú viditeľné v jednej zo záhrad po pravej strane od cesty zo smeru Hu-

mené – Medzilaborce. O tomto vojenskom cintoríne nie je vedená samostatná archívna zložka. Najideálnejším riešením do budúcnosti bude pravdepodobne exhumácia a následne premiestnenie hrobových polí na jeden z už existujúcich vojenských cintorínov v meste.

ŇAGOV

Obec Ňagov sa nachádza 5 km juhovýchodne od mesta Medzilaborce, v údolí potoka Ňagov, ktorý ústi do rieky Laborec. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1557. V roku 1910 žilo v obci 438 obyvateľov. Obec niesla úradný názov Nyágó, ktorý ostal nezmenený až do konca prvej svetovej vojny.

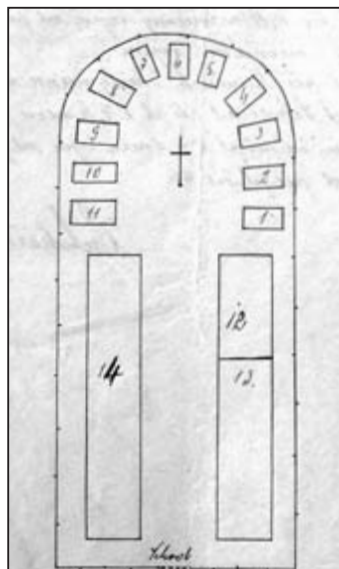

Vojenský cintorín v Ňagove po čiastočnej rekonštrukcii v septembri 2008

Vojenský cintorín Ňagov

Vojenský cintorín v tejto obci je viditeľný už z cesty za obcou Ňagov v smere na Vyravu, po pravej strane. Starostlivosť o tento vojenský cintorín po skončení prvej svetovej vojny pripadla žandárskej stanici v Medzilaborciach. Podľa materiálov z roku 1917, ktoré sú súčasťou zložky o tomto vojenskom cintoríne, vznikol cintorín po vykonaní exhumácii a prenesení ostatkov padlých vojakov z okolia obce Ňagov bližšie k dedine. Na vojenskom cintoríne je pochovaných 102 padlých vojakov.

Na Ňagovskom vojenskom cintoríne sa nachádzajú tri masové hrobové šachty, 9 jednotlivých hrobov a dva hroby s dvoma pochovanými vojakmi (č. 6 a 11). V masovej šachte č. 12 je pochovaných desať neznámych rakúsko-uhorských vojakov. Celkom 31 vojakov je pochovaných v masovej šachte č. 13, z celkového množstva pri 18 pochovaných vojakov je možné určiť identitu. V šachte č. 14 je pochovaných 48 neznámych vojakov ruskej armády. V jednotlivých hroboch č. 1 a 2 sú pochovaní vojaci ruskej armády, ktorých identita je známa. V hrobe č. 3 je pochovaný neznámy vojak. Známe sú tiež mená vojakov v hroboch č. 4 až 11.

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Ňagov

Zaujímavosťou je, že podľa priloženého náčrtku vypracovaného žandárskou stanicou v roku 1921, v hrobe č. 6 by mal byť pochovaný Vili Hermann. Evidenčný list však uvádza, že v tomto hrobe by mali byť pochovaní nemecký vojak Gotthold Materne a neznámy nemecký vojak. Ak vychádzame z údajov žandárskej stanice, tak potom jeho meno je Vili Hermann.

Ešte donedávna bol cintorín v havarijnom stave a hrozil mu zánik. Hranice cintorína určoval iba v hrubých rysoch hloh, hrobové polia neboli takmer vôbec viditeľné. Vďaka veľmi dobrej spolupráci miestnej samosprávy a Klubu vojenskej histórie Beskydy z Humenného sa podarilo zorganizovať v septembri 2008 dobrovoľnícku brigádu, počas ktorej bol vojenský cintorín opravený a fakticky bol zachránený pred zánikom, ktorý mu hrozil. Plocha cintorína bola vyčistená od náletových rastlín a krovín a postupne, pomocou dobových podkladov, boli zvýraznené tri veľké masové hroby a jedenásť samostatných hrobových polí. Celá rekonštrukcia bola ukončená inštaláciou brezových krížov a veľkého centrálného kríža na mieste pôvodného pamätníka, z ktorého ostalo len niekoľko kameňov.

V súčasnosti sa tak podarilo zachrániť tento vojenský cintorín pred zánikom a do budúcnosti bude potrebné uskutočniť komplexnú rekonštrukciu vojenského cintorína tak, aby bol dôstojným miestom odpočinku. Taktiež bude potrebné umiestniť informačnú tabuľu v blízkosti cintorína.

OLKA

Obec Oľka sa nachádza v juhozápadnej časti medzilaboreckého okresu. Dedinou preteká rovnomenná riečka. Obec Oľka vznikla zlúčením Vyšnej a Nižnej Oľky v roku 1944. V časoch prvej svetovej vojny existovali obe časti ako samostatné dediny. Obec Nižná Oľka sa v tomto období nazývala Homonnaolyka a obec Vyšná Oľka mala názov Sztropkóolyka. V súčasnosti sa teda v obci nachádzajú dva vojenské cintoríny. Jeden z nich je v archívnej dokumentácii vedený ako vojenský cintorín v Nižnej Oľke a druhý ako cintorín vo Vyšnej Oľke.

Vojenský cintorín Nižná Oľka

Zodpovednosť za tento cintorín mala žandárska stanica v obci. Údržbu cintorína vykonával miestny roľník Ján Ščerba za paušálnu mzdu stanovenú vojenskou správou. Vojenský cintorín v Nižnej Oľke bol súčasťou obecného cintorína. Nachádzal sa niekoľko desiatok metrov na sever od miestneho grécko-katolíckeho kostola. Cintorín pozostával z 20 hrobov. Nachádzali sa tu 3 jednotlivé hroby a 15 spoločných hrobov. Masové hroby sa na tomto cintoríne zrejme nevyskytovali. Nemôžeme to s určitosťou vylúčiť, pretože chýbajú akékoľvek údaje o dvoch hroboch. V spoločných hroboch bol pochovaný nasledujúci počet obetí: v hroboch č. 109, 111, 113, 115, 117, 119, 121, 122 po tri obeť a v hroboch č. 110, 112, 114, 116, 118, 120 po štyri obeť. Z celkového počtu je 18 hrobov pôvodných a zriadených počas vojny. Dva hroby pribudli v medzivojnovom období. Nevieme presne určiť, kedy boli zriadené, ale na náčrte z roku 1932 sa už nachádzajú. V jednom z nich boli pochovaní traja neznámi vojaci z osamelých hrobov v katastri obce Vyšné Čabiny. V druhom bol pochovaný ka-

det Josef Forman. Jeho pôvodný hrob bol tiež nájdený v katastri v obce Vyšné Čabiny.

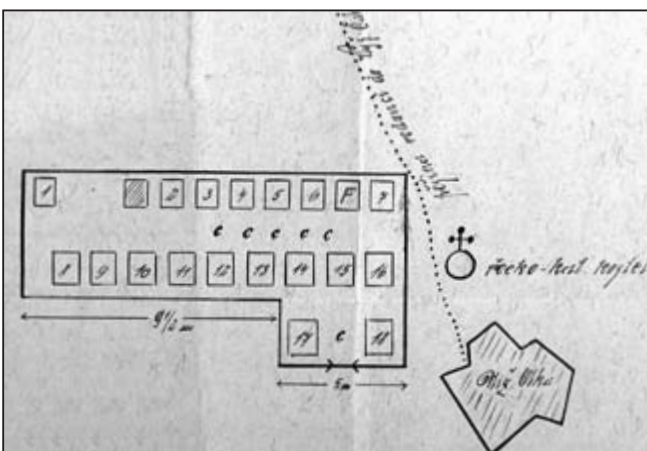
Na ďalšie údaje je archívna zložka dosť skúpa. Poznáme štátnu príslušnosť iba troch rakúsko-uhorských vojakov. Známa je aj identita týchto troch vojakov. Presné dátumy úmrtí nie sú známe. V evidenčných protokoloch je uvedený len strohý údaj, ktorý hovorí, že všetky obete padli v roku 1915. Archívna zložka

Pravdepodobná poloha vojenského cintorína Nižná Oľka. Dnes súčasť civilného cintorína v obci Oľka

tohto cintorína nie je zhotovená systematicky a je tiež neúplná. Chýbajú dva evidenčné listy a exhumačné protokoly z medzivojnových exhumácií. V náčrte z roku 1932 sú uvedené odlišné čísla hrobov ako v evidenčných listoch. Tieto, ale aj ďalšie nedostatky, svedčia o nebdalej práci príslušníkov miestnej žandárskej stanice.

V súčasnosti môžeme cintorín v obecnej časti Nižná Oľka považovať za zaniknutý. V priestore, kde sa nachádzal, sú dnes civilné hroby. Rekonštrukcia tejto lokality z objektívnych dôvodov nie možná. Napriek tejto situácii by daný cintorín nemusel zostať zabudnutý. Ak by došlo k rekonštrukcii druhého cintorína v Oľke, mohli by byť údaje o zaniknutej lokalite umiestnené na zrekonštruovanom cintoríne.

Dobový náčrt vojenského cintorína Nižná Oľka, nachádzajúceho sa v dnešnej obci Oľka

Takto by sa zachovala aspoň symbolická pamiatka na zaniknutý vojenský cintorín a obeť na ňom pochovanú.

Vojenský cintorín Vyšná Oľka

Cintorín vo Vyšnej Oľke je súčasťou obecného cintorína v tejto časti obce. Nachádza sa severne od kostola, poniže civilných hrobov. Je ho možné identifikovať ako jedinú časť cintorína, na ktorom nie sú žiadne civilné hroby. V medzivojnovom období niesla zodpovednosť za tento vojnový cintorín žandárska stanica v Nižnej Oľke.

Plocha vojenského cintorína Vyšná Oľka, nachádzajúceho sa na okraji civilného cintorína v obci Oľka

Cintorín pozostáva z 30 hrobov. Nachádza sa tu 20 samostatných a 10 spoločných hrobov. V spoločných hroboch sú pochované nasledujúce počty obetí: v hrobch č. 71 a 90 po dve obete, v hrobch č. 75, 76, 77 a 91 po tri obete, v hrobch č. 74 a 81 po štyri obete a v hrobch č. 72 a 79 po päť obetí. Masové hroby sa na tomto cintoríne nenachádzajú. Hroby číslo 90 a 91 sa nachádzajú asi 20 metrov

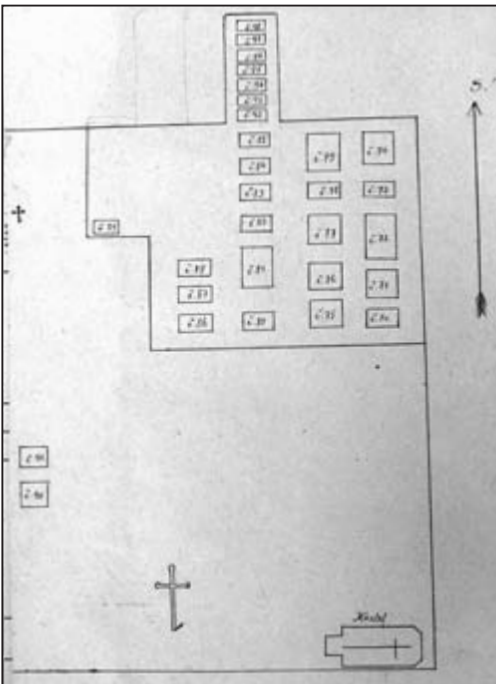
juhozápadným smerom od hlavnej plochy cintorína. Hrob s číslom 8 sa pôvodne nachádzal asi 3 kilometre severozápadne od cintorína. Nie je možné presne určiť dátum exhumácie. Tento údaj pochádza z náčrtu vyhotoveného v roku 1929.

Celkovo majú materiály vyhotovené žandármi mnoho nedostatkov. Medzi nich patrí nedôsledné číslovanie hrobov na náčrte. Sedem hrobov má na poslednom náčrte z roku 1929 odlišné číslo ako je to uvedené v exhumáčnych protokoloch.

Celkový súčet hrobov a exhumáčnych protokolov je rovnaký, takže sa môžeme domnievať, že ide o tie isté hroby.

Dohromady je na cintoríne pochovaných 54 padlých vojakov z prvej svetovej vojny. Štátnu príslušnosť môžeme určiť pri 49 obetiach. Sú tu pochovaní 47 rakúsko-uhorskí a 2 ruskí vojaci. Aj posledných päť obetí zrejme pochádza z týchto armád, nakoľko v tomto priestore sa nemecké jednotky nevyskytovali. Potvrdená je identita 47 vojakov rakúsko-uhorskej armády. Dátumy úmrtí nepoznáme. V zložkách je uvedené, že títo vojaci padli v rokoch 1914-15.

Dnešný stav cintorína odzrkadľuje smutnú realitu, v akej sa nachádzajú vojnové cintoríny na severovýchodnom Slovensku. Návštevník neuvidí žiadne viditeľné znaky, ktoré by svedčili o prítomnosti vojnového cintorína. Hrobové polia zanikli. Plocha cintorína je pokrytá trávnikom, ktorý je pravi-

Dobový náčrt vojenského cintorína Vyšná Oľka, nachádzajúceho sa v dnešnej obci Oľka

delne kosený. Nie je tu umiestnený žiaden kríž, pomník či informačná tabuľa, ktoré by informovali o prítomnosti vojenského cintorína na danom území.

Ak by civilné hroby zasiahli do plochy cintorína, mohli by sme ho považovať za zaniknutý. K tejto situácii zatiaľ nedošlo a preto má cintorín ešte možnosť záchranu. Pre začiatok by stačilo obnovenie hrobových polí, podľa náčrtu z roku 1929, a vztyčenie krížov. Dôležitou súčasťou základnej rekonštrukcie by bolo umiestnenie informačnej tabule. Zachoval sa takmer kompletný zoznam vojakov pochovaných na tomto cintoríne. Tento zoznam by určite mal byť na tabuli umiestnený spolu s ďalšími informáciami o cintoríne a obetiach. V Olke by sa takto zachoval aspoň jeden vojenský cintorín. Druhý cintorín v obecnej časti Nižná Olka, totiž môžeme považovať za zaniknutý. Je na orgánoch miestnej samosprávy, ale aj ďalších inštitúcií či jednotlivcoch, aby sa pokúsili zmeniť dnešný nelichotivý stav cintorína.

PALOTA

Obec Palota je prihraničnou dedinou v okrese Medzilaborce. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1330. Neďaleko obce sa nachádza Lupkovský priesmyk, ktorý je známy lupkovským železničným tunelom. V časoch vojny mali tunel i železnica strategický význam. Železničná trať prechádzajúca Lupkovským priesmykom bola hlavnou zásobovacou trasou rakúsko-uhorskej armády v Haliči. Nad obcou, neďaleko štátnych hraníc, sa nachádza vojenský cintorín z prvej svetovej vojny. Starostlivosť o tento cintorín po prvej svetovej vojne pripadla žandárskej stanici vo Vydrani.

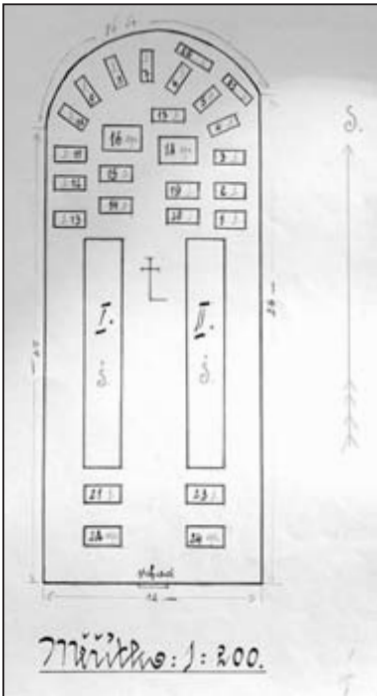
Vojenský cintorín Palota

Cintorín leží na pravej strane štátnej cesty do Poľska. Patrí medzi architektonicky zaujímavé riešené lokality. Hroby sú rozmiestnené v tvare obdĺžnika zakončeného na jednej strane oblúkom. Na cintoríne sa spolu nachádza 28 hrobov. Z toho je 22 hrobov jednotlivých, 4 sú spoločné a 2 sú hromadnými šachtami. V každom spoločnom hrobe sú uložené dve obete. Na zachovanom historickom náčrte sú všetky hroby označené arabskými číslicami, len masové šachty sú evidované rímskymi číslicami.

Podľa archívnej zložky je na cintoríne pochovaných 151 obetí bojov z prvej svetovej vojny. Po dôkladnom preskúmaní obsahu zložky môžeme

Vojenský cintorín pri obci Palota po rekonštrukcii

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Palota

tieto údaje potvrdiť. Na rozdiel od mnohých iných lokalít tu československí žandári vykonali precíznu dokumentačnú prácu.

Zaznamenané je aj dodatočné pochovávanie, ktoré sa na tomto cintoríne uskutočnilo v medzi-vojnovom období. V šachte č. I. bolo pôvodne 72 vojakov. Dňa 6. 12. 1926 bolo do tejto šachty pochované telo neznámeho rakúskeho vojaka nájdené v katastri obce Palota, čím sa zvýšil počet pochovaných na 73. V roku 1937 sa počet padlých opäť menil. Do spominatej šachty boli uložené identifikované pozostatky rakúsko-uhorského vojaka Istvána Bogárta. Pozostatky obete boli nájdené 9.8. 1937, asi 70 metrov od hraničného kameňa č. 64. Konečný počet padlých v šachte č. I. sa tak zvýšil na 74. V šachte č. II. je pochovaných 47 vojakov. S určitosťou môžeme identifikovať národnosť 141 obetí, z toho 55 ruských vojakov a 86 rakúsko-uhorských vojakov. Známe sú mená 14 obetí.

Dnešný stav cintorína môžeme označiť za pomerne uspokojivý. Cintorín je udržiavaný najmä pravidelným kosením a čistením. Hrobové polia sú dobre viditeľné. Na niektorých hroboch je pôvodné označenie. Toto označenie má tvar osem-

cípej hviezdy z plechu. Dnes sú tieto hviezdy zatreté farbou, no kedysi na nich mohli byť mená a iné údaje o obetiach. Rovnaké hviezdy sa zachovali aj na iných lokalitách. V strede cintorína je umiestnený centrálny kríž, inštalovaný v nedávnom období.

Cintorín sa nachádza na vyvýšenom mieste, preto je dobre viditeľný. Z priestoru lokality je pekný výhľad na okolitú scenériu karpatskej prírody. Pekné prostredie, blízkosť cesty do Poľska i história lokality robia z tohto cintorína miesto, ktoré stojí za pohľad. Najväčšou slabinou cintorína je jeho anonymita. Absentuje akákoľvek informačná tabuľa, kde by sa záujemcovia mohli dozvedieť niečo o histórii cintorína i bojových operáciách, ktoré prebiehali v tejto oblasti. Cintorínu v Palote rozhodne nehrozí v blízkej budúcnosti zánik. Pri zachovaní pravidelnej starostlivosti, sa tento pekný cintorín môže v budúcnosti dočkať generálnej rekonštrukcie a ukázať sa v plnej kráse.

RADVAŇ NAD LABORCOM

Obec Radvaň nad Laborcom leží v údolí rieky Laborec 20 km od mesta Medzilaborce. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1379. Obec Radvaň nad Laborcom vznikla v roku 1964 spojením Nižnej Radvane a Vyšnej Radvane. V predvečer prvej svetovej vojny niesla Nižná Radvaň úradný názov Laborczradvány a Vyšná Radvaň Izbugyradvány. V katastri obce sa nachádzajú dva vojenské cin-

toríny z obdobia prvej svetovej vojny a jeden hrob vojaka z prvej svetovej vojny na civilnom cintoríne. V archívnych dokumentoch sú vojenské cintoríny označované ako Vojenský cintorín Vyšná Radvaň č. I a Vojenský cintorín Vyšná Radvaň č. II.

Vojenský cintorín Vyšná Radvaň č. I

Cintorín sa nachádza 100 metrov západne od gréckokatolíckeho kostola, za železničnou traťou v smere Medzilaborce - Humenné. Prístup k vojenskému cintorínu vedie od železničného priestestia pred poľnohospodárskym družstvom severným smerom. Od priestestia je vzdialený približne 300 metrov.

Na cintoríne sa nachádza 41 jednotlivých hrobov. Vojenský cintorín je veľmi zaujímavý architektonicky riešený, keďže hrobové polia sú usporiadané do tvaru oblúka. Dominantou cintorína bol v minulosti údajne pomník, ktorý bol umiestnený v strede cintorína. Dnes púta pozornosť iba jeden hrob, na ktorom je umiestnený pomník. Patrí dobrovoľníkovi Gottfriedovi Krusemu, ktorý je v archívnej zložke evidovaný pod číslom 86. Pomník je z mramoru s nemeckým nápisom, ktorý v preklade znie: *Vojnový dobrovoľník Gottfried Kruse z Stralsundu. Prvák vyššej reálnej školy, Peší pluk č. 140, padol 19. Apríla 1915 vo veku 19 rokov.* Na podstavci pomníka je maďarský nápis, ktorý vo voľnom preklade znie: *Prosím Vás, myslíte na mňa a s láskou sa starajte o môj hrob.* Kto a prečo dal pomník vystaviť, nie je známe.

Podľa archívnej zložky o tomto vojenskom cintoríne, ktorú vypracovala žandárska stanica vo Vy-

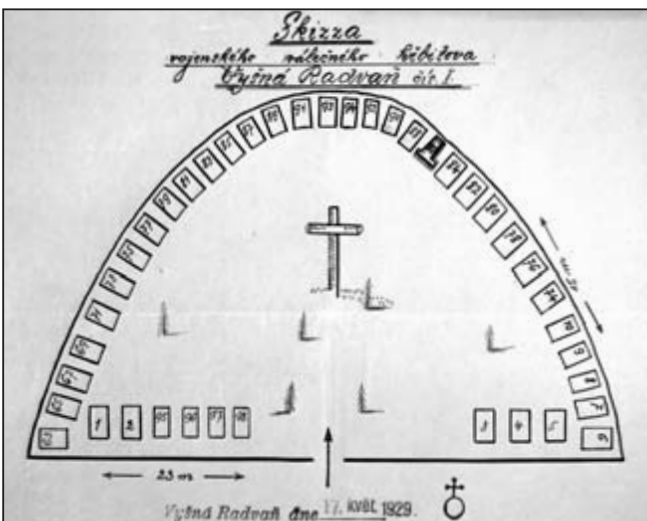

Pomník vojakovi Gottfriedovi Krusemu na vojenskom cintoríne v Radvani nad Laborcom

hrobové polia sú usporiadané do tvaru oblúka. Dominantou cintorína bol v minulosti údajne pomník, ktorý bol umiestnený v strede cintorína. Dnes púta pozornosť iba jeden hrob, na ktorom je umiestnený pomník. Patrí dobrovoľníkovi Gottfriedovi Krusemu, ktorý je v archívnej zložke evidovaný pod číslom 86. Pomník je z mramoru s nemeckým nápisom, ktorý v preklade znie:

Vojnový dobrovoľník Gottfried Kruse z Stralsundu. Prvák vyššej reálnej školy, Peší pluk č. 140, padol 19. Apríla 1915 vo veku 19 rokov. Na podstavci pomníka je maďarský nápis, ktorý vo voľnom preklade znie: *Prosím Vás, myslíte na mňa a s láskou sa starajte o môj hrob.* Kto a prečo dal pomník vystaviť, nie je známe.

Podľa archívnej zložky o tomto vojenskom cintoríne, ktorú vypracovala žandárska stanica vo Vy-

Dobový náčrt vojenského cintorína Vyšná Radvaň č. I, nachádzajúceho sa v obci Radvaň nad Laborcom

šnej Radvani, je známych celkom 24 mien. Pri týchto 24 vojakoch je tiež uvedený dátum úmrtia a vojenská jednotka, v ktorej slúžili. Všetci padlí vojaci pochovaní na tomto vojenskom cintoríne, ktorých mena poznáme, sú nemeckej štátnej príslušnosti. Na cintoríne je tiež pochovaných päť neznámych vojakov rakúsko-uhorskej armády a štyria neznámi vojaci ruskej armády. Zaujímavosťou je hrob č. 6, pri ktorom evidenčný list uvádza, že ňom leží neznámy rakúsko-uhorský vojak, ale národnosť u tohto vojaka je určená ako ruská. Pravdepodobne ide o chybu, ktorá bola urobená pri vyplňaní evidenčného protokolu. Preto národnosť, resp. štátnu príslušnosť vojaka pochovaného v hrobe č. 6 treba označiť ako neznámu. Celkový počet vojakov neznámej štátnej príslušnosti pochovaných na tomto cintoríne je osem. Z týchto neznámych vojakov štyria (hroby č. 95 – 98) boli na cintorín pochovaní až dodatočne niekedy v 20tych rokoch 20. storočia.

V polovici deväťdesiatych rokoch 20. storočia bol tento vojenský cintorín na pokraji zániku, a tak v dňoch od 2. do 8. augusta 1999 sa skupina 19 študentov (14 študentov nemeckých), ktorých vyslalo Volksbund der Deutschen Kriegsgräberfürsorge (Národná nemecká organizácia starajúca sa o vojnové hroby a cintoríny na celom svete), podieľala na vyčistení cintorína. Za štyri dni sa ho podarilo dať do slušného stavu. V nasledujúcich rokoch však cintorín opäť začal chátrať a bol zarastený náletovými rastlinami (trnky, brezy...). Koncom roka 2006 sa znova pristúpilo k rekonštrukcii spomínanej lokality. Došlo k zarovnaniu hrobových polí, ale pôvodný tvar cintorína ostal zachovaný osadením provizórnych drevených krížov. Na cintoríne chýba akákoľvek informačná tabuľa. Tento veľmi zaujímavý vojenský cintorín by si zaslužil komplexnú rekonštrukciu.

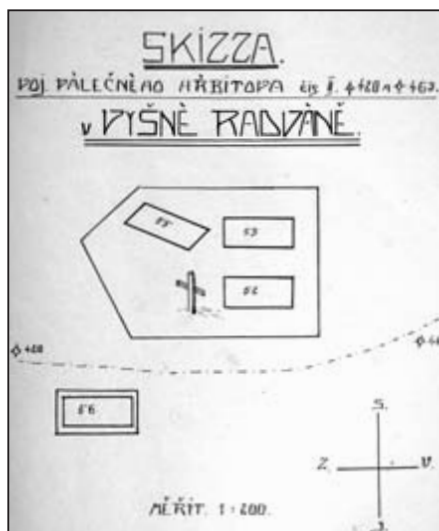

Vojenský cintorín Vyšná Radvaň č. II nachádzajúci sa medzi dedinami Radvaň nad Laborcom a Volica

Vojenský cintorín Vyšná Radvaň č. II

Cintorín sa nachádza v lesnom poraste medzi obcami Radvaň nad Laborcom a Volica, severozápadne od obce Radvaň nad Laborcom, asi 300 metrov južne od kóty 428,7. Od obce Radvaň nad Laborcom je tento vojenský cintorín vzdialený zhruba hodinu chôdze. Prístupová cesta je relatívne neprístupná, čo spôsobuje, že lokalizácia tohto vojenského cintorína bez miestneho sprievodcu je pomerne obtiažna. Cintorín sa rozprestiera na ploche okolo 300 m². Pozornosť upúta betónový kríž v centre cintorína s nápisom: *Tu odpočívajú rakúsko-uhorskí vojaci padlí v boju v roku 1914*. Pozornosť upútajú aj dva drevené kríže, ktoré však už nie sú na svojom pôvodnom mieste, ale sú opreté o strom v blízkosti vojenského cintorína. Na jednom z dvojice drevených krížov je dnes už veľmi zle viditeľný nápis: *Tu odpočívajú rakúsko-uhorskí dôstojníci*.

Podľa archívnej zložky vypracovanej žandárskou stanicou vo Vyšnej Radvaňi sa na cintoríne nachádzajú štyri samostatné hrobové šachty. V prvej šachte označenej ako šachta č. 52 je pochovaných celkom 27 neznámych rakúsko-uhorských vojakov, príslušníkov 101. pešieho pluku. V druhej šachte, označenej ako šachta č. 53, je pochovaných celkom 68 neznámych rakúsko-uhorských vojakov. V poradí v tretej šachte, ktorá je označovaná ako šachta č. 55, leží 40 neznámych príslušníkov rakúsko-uhorského 29. pešieho pluk. V poslednej štvrtej šachte by malo byť pochovaných 40 neznámych rakúsko-uhorských vojakov. U všetkých padlých je ako dátum úmrtia uvedený 8. december 1914. Dohromady je na tomto vojenskom cintoríne pochovaných 175 vojakov, ktorí pravdepodobne zahynuli v čase bojovej činnosti.

Dobový náčrt vojenského cintorína Vyšná Radvaň č. II, nachádzajúceho sa medzi obcami Radvaň nad Laborcom a Volica

Do konca 70. rokov 20. storočia sa o hroby na tomto cintoríne staral pán Surňák. Od 80. rokov 20. storočia cintorín chátra. Cez plochu cintorína bola viackrát prevezená drewná hmota, čím došlo k narušeniu hrobových polí. V súčasnosti dokonca cez plochu cintorína vedie lesná cesta určená na zväžanie dreva. Zaujímavosťou je fakt, že aj napriek údajom z archívnej zložky o tomto cintoríne, ktorá uvádza štyri masové hrobové šachty, miestni obyvatelia hovoria, že na tomto cintoríne sa nachádzala ešte jedna masová hrobová šachta. Aj dnes, napriek tomu, že plocha cintorína je silne narušená zväžaním drewnej hmoty, sú časti tejto šachty viditeľné. Či ďalšia masová hrobová šachta na tomto vojenskom cintoríne skutočne existovala, je otázkou ďalšieho výskumu. Do budúcnosti by bolo veľmi vhodné cintorín ohradiť a označiť aspoň jednoduchou informačnou tabuľou. Ak tak nebude vykonané, hrozí tomuto cintorínu v dohľadnej dobe zánik.

V chotári obce Radvaň nad Laborcom sa nachádza okrem dvoch vojenských cintorínov ešte hrob rakúsko-uhorského vojaka maďarskej národnosti, ktorý je pochovaný na civilnom cintoríne. Svedčí o tom mosadzná doštička, ktorú v apríli 1998 našiel Ivan Mjachky. Doštička ležala vedľa torza ohoreného kríža. Prečo bol vojak Dezso Ficzek pochovaný na miestnom cintoríne, sa už nedozvieme. Taktiež nie je známe ani presné miesto na cintoríne, kde je pochovaný.

REPEJOV

Obec Repejov leží v údolí rieky Ol'ky, asi 27 km od okresného mesta Medzilaborce. V roku 1964 bola k Repejovu pričlenená obec Pravrovce, ako miestna časť. V časoch prvej svetovej vojny sa obec volala Repejó. Po zlúčení s obcou Pravrovce sa v Repejove nachádzajú dva vojenské cintoríny.

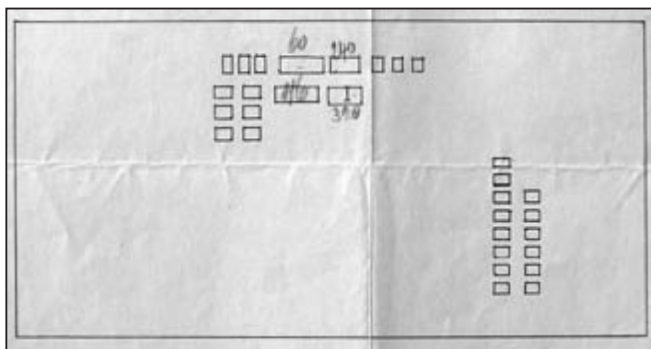
Vojenský cintorín Repejov

Vojenský cintorín v Repejove je súčasťou obecného cintorína. Vojnové hroby sa nachádzajú v dvoch oddelených častiach, medzi ktorými sa nachádzajú civilné hroby. Starostlivosť o tento cintorín bola zverená žandárskej stanici v Nižnej Oľke.

Plocha na ktorej sa nachádza časť vojenského cintorína v Repejove

práve masové hroby. Ich označenie v archívnej dokumentácii je úplne chaotické. Niektoré šachty majú rímske číslovanie, iné arabské. Šachta č.1 sa spomína v dvoch exhumačných protokoloch s iným počtom pochovaných. Nie je možné zistiť, či ide o ten istý masový hrob. Pôvodne boli na cintoríne šachty s nasledovným počtom padlých: šachta č. 1-26 obetí, č.5 -28 obetí, č.7 – 12 obetí, č. 9 – 10 obetí, č. 10 – 24 obetí, č. 11 – 28 obetí. V máji roku 1922 prebehli v okolí exhumácie obetí z niekoľkých hrobov. Exhumácie sa vykonávali pod dozorom žandárov zo stanice Nižná Oľka. Postupne boli exhumovaní siedmi vojaci. Uložení boli do hrobu označeného číslom 1. Päť rakúsko-uhorských vojakov bolo pôvodne pochovaných na pozemku bývalej školy a dvaja ruskí vojaci pri farskej budove.

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Repejov

Archívna zložka o tomto cintoríne je plná rozporuplných údajov. Na tomto cintoríne sa pochovávalo aj počas medzivojnového obdobia. To spôsobilo, že cintorín niekoľkokrát výrazne zmenil svoju tvár. Bohužiaľ zapracovanie týchto zmien do dokumentácie je priam nešťastné a plné zmätkov.

Na cintoríne by podľa exhumačných protokolov malo byť 27 hrobov. V tomto počte je zarátaných 16 jednotlivých hrobov a 11 masových hrobov. Otázniky vyvolávajú

ve. Náčrty v zložke neukazujú, či ide o nový hrob alebo bola doplnená pôvodná šachta č. 1. Keďže existujú dve rozličné exhumačné protokoly, predpokladáme aj existenciu dvoch rôznych hrobov.

V období od 30. novembra 1934 do 9. novembra 1936 prebehla ďalšia vlna exhumácií.

Ostatky obetí pochádzali zo 6 jednotlivých hrobov a 3 šachiet v katastri obce Repejov, konkrétne z okolitých vrchov Kamenica a Husar. Na cintoríne boli zriadené štyri nové šachty: č. I. – 60 obetí, č. II. – 116 obetí, č. III. – 240 obetí a č. IV. – 320 obetí. Spolu je na tomto cintoríne pochovaných 887 vojakov padlých v prvej svetovej vojne. Počtom obetí sa cintorín v Repejove zaraďuje medzi veľké cintoríny. Na poslednom náčrte je až 30 hrobov. O troch hroboch navyše nie sú žiadne dostupné informácie. Zistený počet padlých je 881, ale počet tu pochovaných vojakov môže byť ešte väčší. Archívne zdroje uvádzajú štátnu príslušnosť 773 obetí. Je tu pochovaných 771 rakúsko-uhorských vojakov a dvaja ruskí vojaci. Štátna príslušnosť 114 obetí je neznáma. Zachovali sa mená 11 rakúsko-uhorských vojakov.

Súčasný stav tohto cintorína nie je vyhovujúci. Ako súčasť obecného cintorína je samozrejme celá plocha vojenského cintorína pravidelne vykosená. Nie všetky hrobové polia sú ešte viditeľné. Na mieste, kde sa nachádzajú vojenské hroby, sa nepochováva. Vďaka tomu cintorín ešte nezanikol. Prvé kroky na jeho záchranu už boli podniknuté.

Z iniciatívy miestneho starostu bol vypracovaný komplexný projekt rekonštrukcie vojenského cintorína. Projekt mal byť realizovaný s finančnou pomocou vyššieho územného celku. K uskutočneniu projektu nakoniec nedošlo, pretože sa nenašlo dostatok finančných prostriedkov. Hotový projekt je napriek tomu nádejou do budúcnosti a v súčasnosti sa už hľadajú náhradné možnosti financovania. Dvtedy, kým sa nájdu financie na rekonštrukciu, by si cintorín zaslúžil aspoň stručnú informačnú tabuľu.

Vojenský cintorín Pravrovce

V obci Repejov sa nachádza ešte jeden vojenský cintorín z prvej svetovej vojny v archívnych dokumentoch označovaný ako vojenský cintorín Pravrovce. Pravdepodobne ide o cintorín, na ktorom sú pochovaní iba rakúsko-uhorskí vojaci. Mal by sa nachádzať v miestnej časti Pravrovce. Bol umiestnený na starom gréckokatolíckom cintoríne. V čase prvej svetovej vojny sa pre označenie Pravroviec používal názov Jobbos. Starostlivosť o cintorín bola zabezpečená žandárskou stanicou v Nižnej Oľke.

Celý cintorín bol vlastne tvorený jednou masovou šachtou. V archívnej zložke je označená ako šachta č. 27. Bolo v nej pochovaných 44 vojakov. V roku 1930 sa v okolí obce našli pozostatky dvoch neznámych vojakov, čím počet pochovaných stúpil na 46.

Veľkou slabinou archívnej zložky o tomto cintoríne je absencia náčrtu s presnou lokalizáciou šachty. Zložka je tvorená iba zoznamom padlých prepísanom na stroji. Takmer kompletný zoznam padlých pochovaných v Pravrovciach je raritou. Zoznam je tvorený menami a dátumami úmrtí 44 rakúsko-uhorských vojakov. Neznámou zostala iba identita dvoch vojakov nájdených v roku 1930. Všetky obeť padli v priebehu februára a marca 1915. Zoznamu mien kompletnému do takej miery ako v Pravrovciach nemôže konkurovať žiaden iný vojenský cintorín z prvej svetovej vojny.

Problémom naďalej zostáva lokalizácia masového hrobu. Ani miestni obyvatelia nemajú informácie, ktoré by mohli upresniť miesto, kde sa cintorín nachádzal. S

veľkou pravdepodobnosťou môžeme označiť tento cintorín ako zaniknutý. Napriek tomu existujúci zoznam obetí by bolo treba využiť, ak by došlo k rekonštrukcii vojenského cintorína v Repejove. Pri rekonštrukcii by mohli byť informácie o cintoríne v Pravrovciach umiestnené na informačnej tabuli, aby táto lokalita nezostala zabudnutá. V prípade zriadenia pomníka či pamätnej tabule, by na repejovskom cintoríne mohol byť zverejnený celý zoznam padlých z Pravroviec.

ROKYTOVCE

V obci sa nachádza vojenský cintorín z prvej svetovej vojny. Obec Rokytovce sa nachádza asi 7 kilometrov západne od okresného mesta Medzilaborce. V období prvej svetovej vojny sa obec volala Rökítócz. V predvečer prvej svetovej vojny mala dedina 277 obyvateľov. Starostlivosťou o cintorín bola poverená žandárska stanica v Medzilaborciach.

Vojenský cintorín Rokytovce

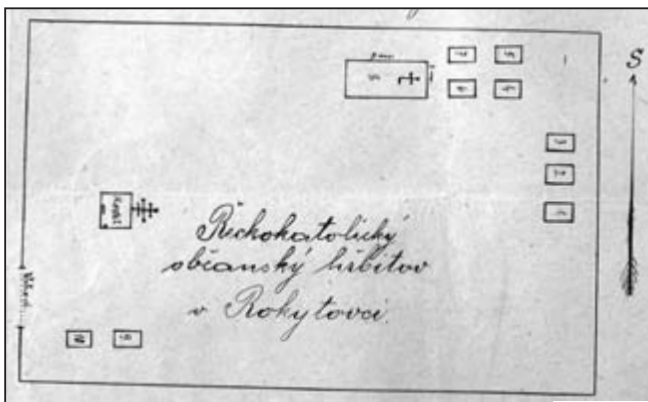
Vojenský cintorín v obci Rokytovce je súčasťou civilného cintorína v obci. Cintorín bol tvorený 10 hrobmi. S celkového počtu bolo 8 masových, v ktorých je pochovaný nasledujúci počet obetí: hrob č. 1 – 8 obetí, č. 2 – 9 obetí, č. 3 – 9 obetí, č. 4 – 8 obetí, č. 5 – 10 obetí, č. 6. – 10 obetí, č. 7. – 11 obetí a v hrobe č. 8 – 22 obetí. Na cintoríne sa vyskytujú aj dva jednotlivé hroby.

Hroby sa nachádzali v troch skupinách roztrúsených na civilnom cintoríne. Prvú skupinu tvorili šachty č. 1-3, ktoré sa nachádzali v jednom rade východne od miestneho kostola. Neďaleko nich sa nachádzala skupina ďalších piatich hrobov. Boli to masové hroby č. 4-8. Niekoľko krokov južne od kostola sa nachádzali jednotlivé hroby č. 9-10. V hrobe č. 9 je pochovaný ruský podporučík S. J. Smirnov.

Plocha na civilnom cintoríne v obci Rokytovce, kde sa nachádza vojenský cintorín z prvej svetovej vojny

Všetky hroby s výnimkou masového hrobu č. 8 pochádzajú z obdobia vojny. Hrob č. 8 bol vytvorený v roku 1921. V okolí obce v dňoch 21.-23. augusta 1921 prebiehali exhumácie. Exhumáčnú komisiu viedli poručík Emanuel Kavalír a vrchný strážmajster Emanuel Poder. Dohromady exhumovali jedenásť hrobov z bezprostrednej blízkosti obce. Vďaka týmto

exhumáciám môžeme jednoznačne určiť štátnu príslušnosť aspoň časti obetí. Poznáme identitu jedinej obete, a to vyššie spomínaného ruského dôstojníka. S istotou môžeme potvrdiť, že na miestnom cintoríne je pochovaných 12 rakúsko-uhorských a 13 ruských vojakov. Aj zvyšné obete boli pravdepodobne príslušníkmi týchto armád. Spolu je na cintoríne pochovaných 90 obetí.

Všetky telá z katastra obce exhumované neboli. Súčasťou archívnej zložky je aj náčrt, ktorý bol zhotovený s pomocou miestnych obyvateľov. Na tomto náčrte je vyznačená oblasť v lokalite nazývanej „vršok“, kde sa údajne medzi zákopmi nachádza neznáme množstvo pochovaných rakúsko-uhorských a ruských vojakov. Telá týchto obetí neboli exhumované kvôli neprístupnému terénu.

Dnešný stav cintorína nie je uspokojivý. Niektoré hroby už zanikli. Časť cintorína, ktorá by ešte mohla byť zachovaná, je dnes iba prázdny miestom medzi civilnými hrobmi. Cintorín by pomohlo označenie informačnou tabuľou s informáciami o jeho histórii. Obnovenie hrobových polí v pôvodnom rozsahu už asi nebude možné. Cintorín by stačilo označiť aspoň symbolickým krížom. Vojenský cintorín v Rokytovciach je ďalšou lokalitou s vojensko-historickou hodnotou, ktorá doplatila na celé desaťročia nezáujmu.

ROŠKOVCE

Obec Roškovce sa nachádza v pramennej oblasti Sukovského potoka, asi jedenásť kilometrov juhozápadným smerom od okresného mesta Medzilaborce. Pred prvou svetovou vojnou sa dedina volala Roskócz.

Vojenský cintorín Roškovce

Vojenský cintorín z prvej svetovej vojny v obci Roškovce patrí svojou rozlohou medzi menšie vojenské cintoríny v menovanej oblasti. Cintorín sa nachádza na miestnom obecnom cintoríne. Sú na ňom pochovaní zväčša ruskí, ale zrejme aj rakúsko-uhorskí vojaci. Starostlivosťou o vojenský cintorín bola poverená žandárska stanica v Medzilaborciach.

Vojenský cintorín v obci Roškovce nachádzajúci sa neďaleko civilného obecného cintorína

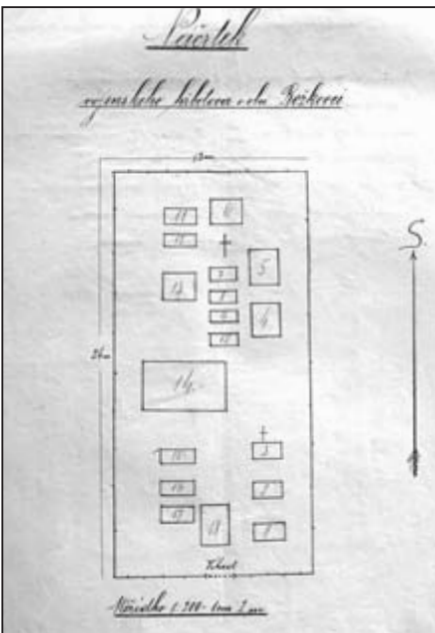
Cintorín v Roškovciach pozostáva z 18 hrobov. V štrnástich hroboch sú pochovaní padlí vojaci jednotlivito (hroby č. 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17), v dvoch hroboch sú pochovaní po dvaja vojaci (hroby č. 4 a 6), v jednom hrobe sú pochovaní štyria vojaci (hrob č. 18) a hrob č. 14 je masovou šachtou, v ktorej je pochovaných 48 vojakov.

Archívne materiály nám poskytujú pomerne skromné údaje o tomto cintoríne. Dochované listiny pochádzajú z medzi-vojnového obdobia, kedy

miestne žandárske stanice dostali za úlohu zaevidovať všetky vojnové hroby vo svojom okrsku. Nie všetky stanice urobili túto prácu zodpovedne a zanechali po sebe často pramene s rozporuplnými údajmi. Aby bolo možné dopátrať sa všetkých informácií, zišli by sa pôvodné rakúsko-uhorské údaje. Tie sa však nezachovali alebo by ich bolo treba vyhľadať v Maďarsku či Rakúsku.

Archívne listiny potvrdzujú ruskú národnosť u 51 obetí. Žiadna iná národnosť nie je dokázateľná podľa dostupných prameňov. Zvyšok vojakov pochovaných na tomto cintoríne malo zrejme tiež ruskú národnosť. Mohli by sme skonštatovať, že v Roškovciach je výhradne ruský vojenský cintorín. Túto hypotézu však spochybňuje najstarší náčrt cintorína. Pod náčrtom je v nemeckom jazyku uvedené, že v hroboch č. 63 a 64 (pôvodné číslovanie z rakúskych prameňov) sú pochovaní honvédi, teda príslušníci rakúsko-uhorskej armády. Spomínané čísla hrobov pochádzajú z pôvodného rakúsko-uhorského číslovania hrobov. Na konečné určenie národnosti u všetkých obetí máme príliš málo informácií a musíme zostať v rovine hypotéz.

Neexistuje menný zoznam obetí na tomto cintoríne. Známe je iba meno ruského dôstojníka Pawla Szpaka. Toto meno sa zachovalo na jedinom zachovanom rakúsko-

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Roškovce

uhorskom evidenčnom liste. Nie je jasné, v ktorom hrobe je tento jediný známy dôstojník pochovaný. Listiny mlčia aj o hodnotiach obetí a vojenských jednotkách, z ktorých pochádzali. Okrem spomínaného ruského dôstojníka je známe len to, že v hrobe č. 13 je pochovaný neznámy poručík z neidentifikovaného husárskeho pluku.

Dnešný stav cintorína nie je uspokojivý. Cintorín nie je nijakou formou označený. Podobne, ako mnohé iné cintoríny v okrese, je úplne anonymný. Hrobové polia už takmer nevidieť. Cintorín v Roškovciach patrí medzi lokality, ktoré by si zaslužili aspoň základnú sanáciu. Plocha obecného cintorína je pravidelne vykosená, takže základná sanácia by nemala byť problémom. Pre začiatok by stačilo podľa historického náčrtu obnoviť hrobové polia a osadiť na hroboch provízorne kríže. Na náčrtoch sa nachádza aj centrálny kríž, ktorý by bol tiež osadený na vhodnom mieste. Nutnosťou pri takýchto sanačných akciách je aj umiestnenie informačnej tabule. Vojenský cintorín v Roškovciach patrí medzi lokality, ktoré by opäť mohli získať zvlášť vojenského pohrebiska s minimálnymi nákladmi a úsilím.

SUKOV

Obec Sukov sa nachádza v okrese Medzilaborce, približne 10 km juhozápadne od okresného mesta v doline Sukovského potoka. V rokoch prvej svetovej vojny sa táto dedina volala Szukó. Podobne, ako aj ďalšie obce v okrese, bol Sukov v rokoch 1914-15 postihnutý pohnutými vojnovými udalosťami.

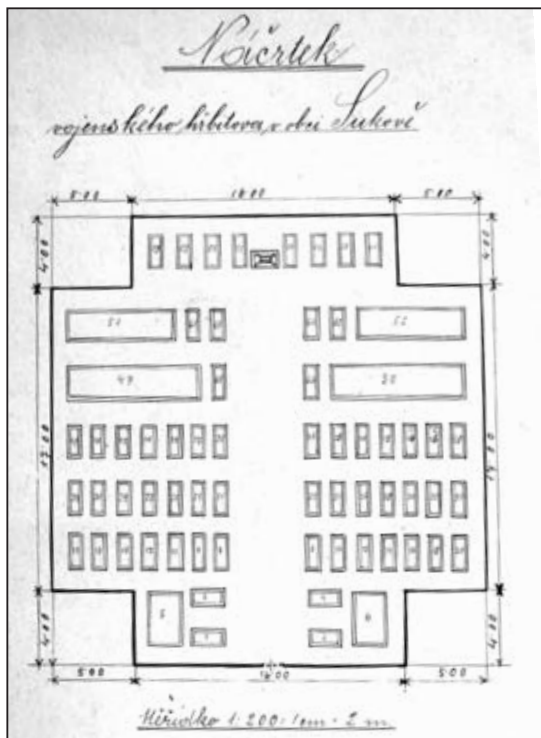
Vážnejšie následky mali boje prebiehajúce v tejto oblasti v marci 1915. Od 20. marca 1915 prebiehal rozhodujúci nápor ruskej ofenzívy na oslabené rakúske línie. V Karpatoch sa zúriivo bránili jednotky 3. rakúsko-uhorskej armády. Ťažké boje priniesli mnoho obetí na oboch stranách. Niektoré z nich sú pochované aj na vojenskom cintoríne v Sukove. Po skončení vojny pripadla starostlivosť o vojenské cintoríny na bedrá československých orgánov. Cintorín v Sukove dostala na starosť žandárska stanica v Medzilaborciach.

Vojenský cintorín Sukov

Vojenský cintorín v obci Sukov sa nachádza na začiatku obce na ľavej strane od cesty v smere od Čabin. Cintorín leží v tieni stromov hneď za prvými domami obce. Tento cintorín patrí medzi architektonicky zaujímavé riešené lokality. Všetky hroby sú roz-

Pamätník na vojenskom cintoríne v Sukove

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Sukov

Hrobové polia sú jasne viditeľné. Zachované sú všetky hroby. Každý hrob je označený provizórnym dreveným krížom. Plocha cintorína je niekoľkokrát za rok vykosená. Na cintoríne sa zachoval aj pôvodný centrálny kamenný pomník, na ktorom je zvýraznený symbol kríža.

Cintorín v Sukove patrí medzi zachované lokality. S určitosťou ho môžeme zaradiť medzi najzaujímavejšie vojenské cintoríny v okrese, ale aj na celom severovýchodnom Slovensku. Bezprostredný zánik tomuto cintorínu nehrozí. Generálna rekonštrukcia by z vojenského cintorína v Sukove spravila turisticky atraktívne miesto. V súčasnosti je najväčšou slabinou neinformovanosť verejnosti o tejto problematike. Preto je zásadnou chybou, že cintorín nie je označený a ani pri ceste nie je umiestnená žiadna značka, ktorá by informovala o blízkosti vojenského cintorína. Na samotnom cintoríne by bolo žiaduce umiestniť informačnú tabuľu, ktorá by obsahovala stručnú históriu bojov, ktoré sa odohrali v tomto priestore, a základné fakty o cintoríne.

SVETLICE

Obec Svetlice leží v údolí rovnomennej riečky, približne 20 km juhovýchodne od okresného mesta Medzilaborce. V čase prvej svetovej vojny sa obec volala Vílág. Medzi Obcami Výrava a Svetlice prebiehali v marci 1915 krvavé boje. Pozostatkom týchto bojov sú aj dva vojenské cintoríny. Starostlivosťou o vojenské cin-

miestnené v tvare kríža s približne rovnakou dĺžkou ramien. Na tomto cintoríne je spolu 66 hrobov. Z toho je 53 samostatných a 8 spoločných hrobov. V každom spoločnom hrobe sú pochované dve obete. Na cintoríne sa nachádza aj 5 hromadných hrobov. V hromadnom hrobe č. 5 je pochovaných 31 obetí, v ostatných šachtách je pochovaný neznámy počet obetí.

Podľa archívnej zložky sa na cintoríne nachádza 180 obetí. Tento údaj nie je možné verifikovať, pretože nie je známe, koľko padlých sa nachádza v hromadných hroboch. Sú tu pochovaní rakúsko-uhorskí a ruskí vojaci. Národnosť je s istotou určená v 72 prípadoch, z toho je 32 ruských a 40 rakúsko-uhorských vojakov. Archívna zložka obsahuje 40 mien obetí pochovaných na tomto cintoríne. V posledných rokoch má táto lokalita zabezpečenú základnú starostli-

toríny v obci bola poverená žandárska stanica vo Výrave. Údržbu na tomto cintoríne vykonával miestny roľník Andrej Feda za paušálnu mzdu vyplácanú a stanovenú vojenskou správou.

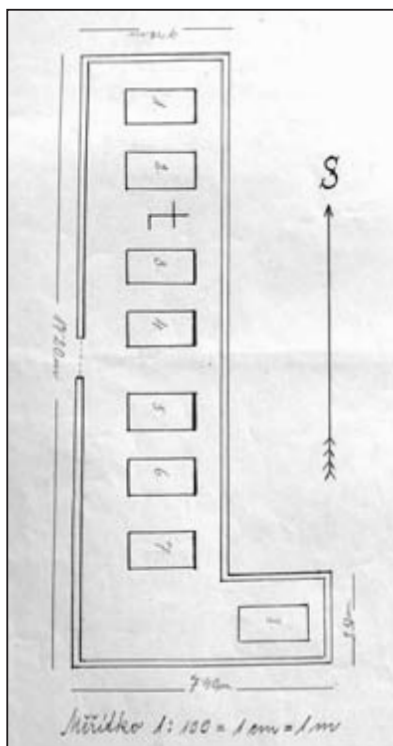
Vojenský cintorín Svetlice č. I (Vilagy č. I)

Cintorín Svetlice I. bol súčasťou obecného cintorína. Patril medzi menšie cintoríny, na ktorom sa nachádzalo 8 samostatných hrobov. Údaje o obetiach sú pomerne kompletne, čo nebýva zvykom. Boli tu pochovaní šiesti dôstojníci a jeden poddôstojník rakúsko-uhorskej armády. Evidenčné protokoly chybné uvádzajú štátnu príslušnosť obetí, ktoré označujú za ríšskych Nemcov. Evidentne ide o príslušníkov rakúsko-uhorskej armády, čo nám potvrdzujú maďarské krstné mená, ale aj údaje o vojenských útvaroch, z ktorých obeť pochádzali.

Všetky obeť pochované na tomto cintoríne padli 3. apríla 1915, teda v období najzúrivejších bojov v tomto priestore. Je tu pochovaný aj kapitán Hugo Scharl, ktorý padol počas energicky vedeného protiútok, ktorého cieľom bolo znovu dobyť pôvodné rakúske postavenie na hrebeni Čiastky, dočasne obsadenom ruskými vojakmi. Tohto boja sa zúčastnili vojaci rakúsko-uhorských peších plukov č. 94 a 101. O tvrdosti bojov tohto dňa svedčí aj fakt, že piati dôstojníci pochovaní na cintoríne Svetlice I. pochádzajú z týchto dvoch plukov. V poslednom hrobe sa podľa údajov nachádza neznámy vojak. Hrob č. 8 neleží v jednej linii s ostatnými hrobmi, čo môže poukazovať na nižšiu hodnosť obeť. Danú skutočnosť ale nie je možné potvrdiť archívnymi materiálmi.

V súčasnosti nie je možné presne určiť miesto, kde sa nachádzal vojenský cintorín Svetlice I. Neexistujú už žiadne indicie, ktoré by prispeli k úspešnej identifikácii cintorína. Na mieste, kde by sa mali nachádzať vojenské hroby, sú dnes hroby civilné. Máme k dispozícii len neoverené informácie, preto sa môžeme pohybovať iba v rovne hypotéz. Tieto informácie tvrdia, že cintorín bol zrušený už po 1. svetovej vojne. Bolo potrebné získať miesto pre civilné hroby. V medzivojnovom období zatiaľ prebiehali v okolí exhumácie roztrúsených hrobov a rozhodlo sa, že za obecným cintorínom vo Svetliciach vznikne nový vojenský cintorín. Po vybudovaní cintorína Svetlice II. boli telá dôstojníkov zo staršieho cintorína exhumované a prenesené na nový cintorín.

Táto hypotéza sa zakladá na informáciách, ktoré poskytli miestni obyvatelia pánovi Ing. Poradovi, ktorý sa dlhé roky venuje problematike vojnových cintorínov v okrese Medzilaborce. S istotou môžeme likvidáciu cintorína potvrdiť len v prípade, že sa nájdú príslušné archívne materiály. Na likvidáciu cintorína museli dať príslušné orgány povolenie.

Dobový náčrt vojenského cintorína Vilagy č. I, nachádzajúceho sa v dnešnej obci Svetlice

Ak cintorín nebol prenesený, potom bol zlikvidovaný z dôvodu získania hrobových miest pre civilný cintorín. V každom prípade môžeme považovať vojenský cintorín Svetlice I. za zaniknutý. Keďže neexistujú možnosti, ako obnoviť tento vojenský cintorín, bolo by vhodné si aspoň informačnou tabuľou či jednoduchým pamätníkom umiestneným na civilnom cintoríne vo Svetliciach pripomenúť históriu miestnych vojenských cintorínov.

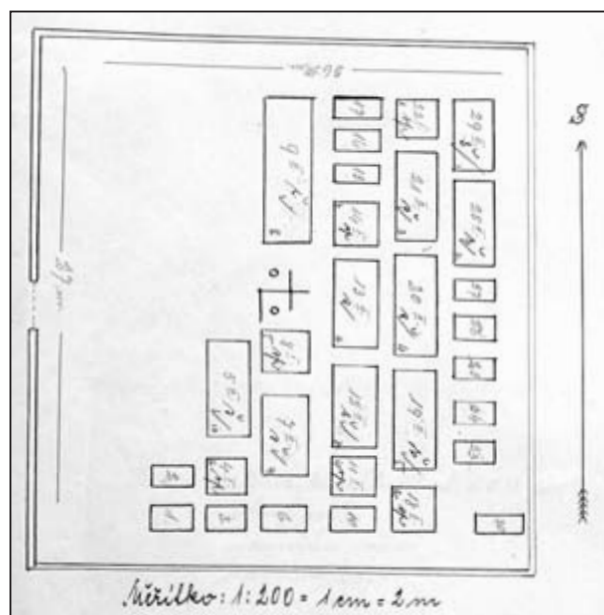
Vojenský cintorín Svetlice č. II. (Vilagy č. II.)

Vo Svetliciach sa na obecnom cintoríne nachádzal aj druhý vojenský cintorín. Ten však vznikol až po vojne. Ťažké boje v tomto úseku po sebe zanechali množstvo obetí narýchlo pochovaných v katastri obce. Do konca vojny sa rakúsko-uhorským orgánom nepodarilo situáciu s padlými vojakmi vyriešiť uspokojujúcim spôsobom. Po prvej svetovej vojne sa museli týmto problémom zaoberať československé štátne orgány. Bolo rozhodnuté, že padlí vojaci pochovaní v katastri obce budú exhumovaní a ich telá budú uložené na novovytvorenom cintoríne za obecným cintorínom vo Svetliciach.

Informácie o tomto cintoríne sú dosť skromné. Z celkového počtu 30 hrobov je 10 hrobov masových a 6 spoločných. Koľko obetí je pochovaných v týchto hroboch, nie je možné určiť. Na cintoríne sa tiež nachádza 14 jednotlivých hrobov. Zachovaný náčrt nie urobený dôkladne a chýbajú v ňom mnohé dôležité údaje. Hroby sú očíslované arabskými, ale aj rímskymi číslicami. Význam rímskych čísel, ktoré sa nachádzajú v náčrte pri niektorých hroboch, nevieme spoľahlivo vysvetliť. Vzhľadom na fakt, že prebehli exhumácie, je nepochopiteľné, prečo exhumáčna komisia nezaznamenala počty obetí pochovaných v nových hroboch. Tento údaj

by výrazne pomohol pri rekonštruovaní skutočného stavu cintorína. V zložke sa nachádzajú dva rôzne náčrty. Na mladšom náčrte z roku 1924 je viac hrobov, čo by mohlo potvrdzovať teóriu prenesenie padlých z cintorína Svetlice I. Potvrdiť to môžu iba archívne dokumenty.

Celkový počet padlých je uvedený na katastrálnom liste. Počet pochovaných vojakov je podľa katastrálneho listu 116. Toto číslo ale vyvoláva množstvo otázok. V tom istom dokumente je uvedené, že všetky obete sú neznáme, ale v zložke sa nachádzajú aj evidenčné listy štyroch identifikovaných vojakov. Exhumáčne protokoly vykazujú aj ďalšie

Dobový náčrt vojenského cintorína Vilagy č. II, nachádzajúceho sa v dnešnej obci Svetlice

nezrovnalosti. Podľa nich prebehli exhumácie padlých vojakov v celom katastri obce v novembri 1921. Exhumačný protokol uvádza, že z kóty Parilov asi 5 kilometrov severovýchodne od obce, bolo exhumovaných 122 neznámych vojakov. Exhumované bolo aj telo vojaka Josefa Krankera, ktoré bolo pôvodne pochované v samostatnom hrobe asi 2,4 kilometra severovýchodne od obce Svetlice. Spolu teda bolo exhumovaných 123 vojakov, čo preyšuje počet obetí uvedený v katastrálnom liste. Exhumačné protokoly ďalších troch identifikovaných vojakov neexistujú. To by znamenalo, že mohli byť pochovaní na cintoríne už skôr. Ak boli na tento cintorín exhumovaní aj dôstojníci z prvého cintorína, počet obetí by vzrástol na 134 vojakov. Skutočný počet obetí pravdepodobne už nezistíme kvôli nedostatkom v archívnych dokumentoch. Konečný počet by sa mohol pohybovať od 123 do 134 obetí. Poznáme štátnu príslušnosť troch obetí. Z toho dvoch nemeckých a jedného rakúsko-uhorského vojaka. U štvrtej identifikovanej obeti nemožno určiť, či ide o rakúskeho alebo nemeckého vojaka.

V súčasnosti je možné považovať aj tento cintorín za zaniknutý. Na lokalite takmer nie sú viditeľné žiadne znaky, ktoré by poukazovali na prítomnosť vojenského cintorína. Jedinú výnimku tvorí zvyšok kamenného základu na mieste, kde stál centrálny kríž. Cela lokalita je husto zarastená, čo svedčí o tom, že o lokalitu sa od druhej svetovej vojny zrejme nikto nestaral. Rekonštrukcia cintorína by v súčasnosti narážala na veľké množstvo problémov. Najvýraznejší je nedostatok informácií o podobe lokality. Pre rozvoj záujmu o vojenské dejiny regiónu by určite bolo vhodné umiestniť na svetlickom obecnom cintoríne informačnú tabuľu, na ktorej by boli uvedené základné fakty o vojenských cintorínoch vo Svetliciach. Zaniknuté cintoríny a obeť na nich pochované by si takéto gesto určite zaslúžili.

VYDRAŇ

Obec Vydraň je v súčasnosti pričlenená k okresnému mestu Medzilaborce ako jeho mestská časť. V období prvej svetovej vojny sa obec volala Vidrány. Frontové boje zastihli túto oblasť v jeseni 1914, ale najmä vo februári 1915. Mnohé z obetí tunajších bojov sú pochované na miestnych cintorínoch. V dedine sa nachádzajú dva vojenské cintoríny.

Vojenský cintorín Vydraň I.

Cintorín s archívnym označením Vydraň I. je súčasťou miestneho obecného cintorína. Sú tu pochovaní rakúsko-uhorskí, nemeckí a ruskí vojaci. Starostlivosť o cintorín prevzala po 1. svetovej vojne miestna žandárska stanica. Na tomto cintoríne sa nachádza 35 hrobov. V tomto počte je zarátaných 25 jednotlivých hrobov a 10 masových šacht. V šachtách je pochovaný nasledujúci počet obetí: šachta č. 1 - 13 obetí, č. 2 - 19 obetí, č. 3 - 16 obetí, č. 4 - 22 obetí, č. 5 - 13 obetí, č. 18 - 26 obetí, č. 19 - 21 vojakov, č. 20 - 18 obetí, č. 21 - 20 obetí a č. 22. - 12 obetí. Dohromady by malo byť na cintoríne pochovaných 205 vojakov. Tento údaj je uvedený na zložke a bol potvrdený aj dôkladným rozborom archívnej zložky. Napriek tomu sa tu vyskytuje jedna nezrovnalosť. Jeden z náčrtov v zložke uvádza, že na tomto cintoríne je pochovaných až 388 vojakov. Pôvod tohto údajja nie je jasný.

Vojenský cintorín v obci Vydraň, ktorá je dnes súčasťou mesta Medzilaborce

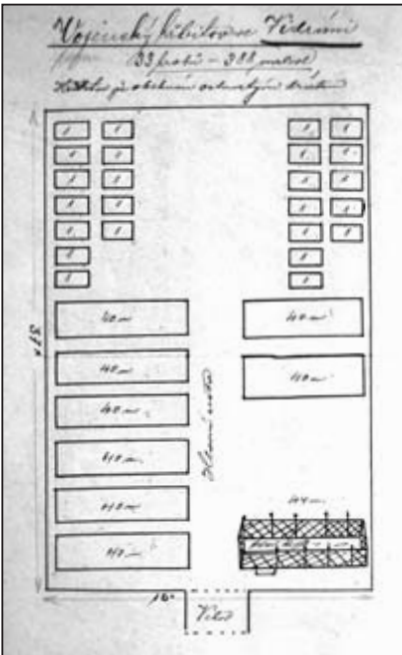
Archívne materiály umožnili objasniť identitu šesťnástich obetí. Výnimočné je, že poznáme štátnu príslušnosť všetkých vojakov pochovaných na tomto cintoríne. Väčšinu tvoria ruskí vojaci v počte 108. Zoznam obetí dopĺňa 61 rakúsko-uhorských vojakov a 36 nemeckých vojakov.

Cintorín má tvar obdĺžnika s rozmermi asi 35 krát 16 metrov. Nachádza sa na mier-
nom svahu. Cintorín

možno rozdeliť do dvoch častí. V jeho dolnej časti boli umiestnené hromadné hroby a v hornej časti jednotlivé hroby. Aj na tejto lokalite boli pôvodne hroby označené plechovými hviezdami. Na hrobe najvýznamnejšej obete pochovanej na tomto cintoríne majora Antona Pfeifera bol postavený kamenný pomníček, ktorý existuje dodnes. Výrazne sa odlišuje aj šachta č.1, v pravom dolnom rohu, hneď pri pôvodnom vchode.

Okolo celej šachty je betónový múrik, na ktorom sa pôvodne nachádzalo aj kovové oplotenie. V tejto šachte by mali byť pochovaní vojaci, ktorí zahynuli pri vlakovom nešťastí. Hrob nechala upraviť istá civilná osoba, ktorej syn bol medzi obeťami vlakového nešťastia.

Súčasný stav cintorína ma ďaleko od dokonalosti. Napriek tomu má cintorín najhoršie časy už za sebou. Ešte pred pár rokmi bolo cintorín v húštinách ťažké identifikovať. Plocha cintorína je dnes z času na čas vykosená. Hrobové polia sú slabo viditeľné. Cintorín by potreboval základné terénne úpravy. Stačilo by obkopením zvýrazniť jednotlivé hroby. Keďže existuje niekoľko náčrtov, bolo by treba cintorín upraviť podľa náčrtu, ktorý bol zhotovený najneskôr. Ak by došlo k takejto úprave a na hroby by sa osadili kríže, cintorín by získal dôstojný vzhľad, aký náleží vojenskému pietnemu miestu. K minimalistickým úpravám patrí samozrejme aj informačná tabuľa. Absencia informácií o lokalite priamo na mieste je veľkou slabinou takmer všetkých vojenských cintorínov v okrese.

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Vydraň

Vojenský cintorín Vydraň II.

V obci Vydraň sa okrem veľkého vojenského cintorína nachádza ešte jeden cintorín z obdobia prvej svetovej vojny. Tento nevelký cintorín je z určitého hľadiska raritným. Je to jediný vojenský cintorín v okrese Medzilaborce, na ktorom boli pochováni iba vojaci židovského vierovyznania. Starostlivosť o cintorín patrila do kompetencie žandárskej stanice vo Vydrani. Údržbu cintorína vykonávala miestna židovská obec na vlastné náklady.

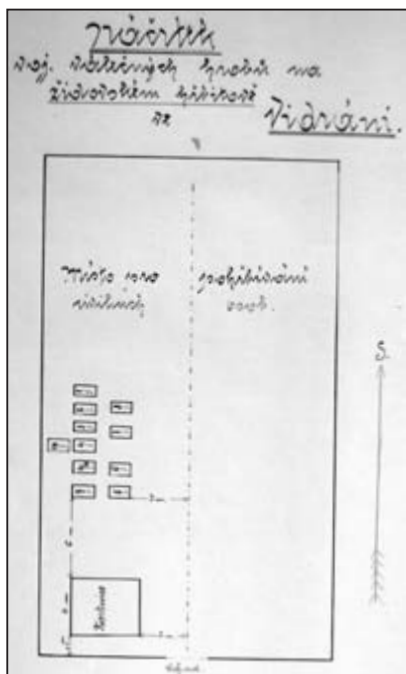
Vojenský cintorín Vydraň II. nie je samostatným pohrebiskom. Tvorí iba malú časť miestneho židovského cintorína. Na židovský cintorín upozorňuje tabuľka na začiatku dediny

Vojský cintorín, ktorý je súčasťou židovského cintorína v obci Vydraň, dnes časti mesta Medzilaborce

železničným priestechm, ktoré križuje cestu z Medzilaboriec. Za spomínaným priestechm treba zabočiť doľava. Poľná cesta vedie smerom k lesu. Cintorín sa nachádza necelý kilometer od hlavnej cesty.

Celý židovský cintorín bol v nedávnej minulosti rekonštruovaný. Finančné prostriedky poskytli židovské organizácie. Po obvode je cintorín ohradený vysokým plotom. Plocha cintorína je vykosená a má pravidelnú údržbu. Na cintoríne sa nachádzajú stovky náhrobkov. Tento veľký cintorín slúžil židovskej komunite v širokom okolí. Vojenský sektor cintorína tvorí iba malú časť celkovej plochy. Je tvorený jedenástimi jednotlivými hrobmi. Nachádzajú sa napravo od dnešného vchodu na židovský cintorín. Boli tu pochovávaní vojaci židovského vierovyznania, ktorí zahynuli na fronte či v jeho bezprostrednej blízkosti. Obete tu pochované zomreli v časovom rozmedzí rokov 1915-1916, čo svedčí o tom, že sa tu pochovávalo aj po odchode frontu. Medzi vojakmi pochovanými na tomto cintoríne patria obeť železničného nešťastia, exekúcie, strelných zranení i samo-

Dobový náčrt vojenského cintorína nachádzajúceho sa na židovskom cintoríne v obci Vydraň

vraždy. Pochovaní vojaci slúžili v rakúsko-uhorskej armáde. Výnimkou je jediný vojak ruskej armády, ktorý padol pri Krásnom Brode.

Miestne vojenské orgány zrejme vyživali tento cintorín na pochovávanie židovských vojakov, aspoň v tom prípade, pokiaľ to momentálna situácia dovoľovala. Počas frontových bojov, veľakrát nebolo dostatok času na riešenie takýchto problémov. Židovskí vojaci, ktorí padli v bojoch, sú pochovaní na rôznych vojenských cintorínoch v okrese.

V súčasnosti tento cintorín nepotrebuje žiadne výnimočné úpravy. Je súčasťou udržiavaného cintorína, takže nie sú dôvody na obavy o jeho osud. Tradičným problémom je anonymita cintorína. Inštalovanie stručnej informačnej tabule na ploche židovského cintorína, ktorá by niesla informácie o hrobch židovských vojakov, by túto anonymitu odstránilo.

VÝRAVA

Obec Výrava sa nachádza v údolí rovnomennej riečky asi 10 km juhovýchodne od okresného mesta Medzilaborce. Pred prvou svetovou vojnou sa táto dedina volala Virava. Obec Výrava v Medzilaboreckom okrese patrí medzi miesta, ktoré prvá svetová vojna tvrdo zasiahla. V marci 1915 sa v okolí obce odohrávali tvrdé boje. Ruská armáda sa opakovane snažila preraziť rakúsko-uhorské vojská medzi obcami Výrava a Svetlice. Prudké a ničivé boje, ktoré mohli viesť k zrúteniu rakúsko-uhorského frontu, priniesli ťažké straty obom bojujúcim stranám. Padli tisíce vojakov.

Vojenský cintorín Výrava – pod Kudrovcom

Veľká časť padlých vojakov je pochovaná na cintoríne pod kótou Kudrovec. Cintorín sa nachádza na ľavej strane od cesty medzi obcami Výrava a Svetlice v

Vojenský cintorín pri obci Vyrava v lokalite Pod Kudrovcom v priebehu rekonštrukcie

lokalite nazývanej pod Kudrovcom. O cintoríny v tejto oblasti sa starala žandárska stanica vo Výrave.

Napriek tomu, že cintorín pod Kudrovcom patrí medzi najväčšie cintoríny prvej svetovej vojny v okrese Medzilaborce, ale aj na celom území Slovenska, máme o ňom veľmi skromné poznatky. Aj keď obeť pochádzajú z jari 1915, samotný cintorín bol zriadený až v roku 1916. Na tomto cintoríne sa zhro-

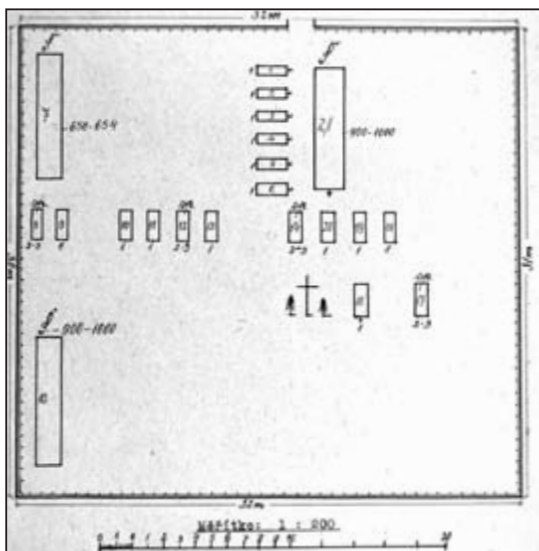
mažďovali stovky obetí, pochovaných roztrúsene v okolí, či pozostatky vojakov nájdené v horách dlho po období bojov. V tomto čase už bolo problematické získať bližšie údaje o takom veľkom počte obetí.

Na cintoríne sa nachádza spolu 21 hrobov. Jednotlivých hrobov je 14 a väčšiu obetí v nich pochovaných poznáme. V štyroch spoločných hroboch sú pochované po dva až tri obete. Väčšina padlých vojakov je pochovaná v troch masových hroboch. V šachte č. 7 je pochovaných 650-654 obetí, v šachte č. 15 je pochovaných asi tisíc obetí. V šachte č. 21 je taktiež asi tisíc obetí. Obrovské množstvo vojakov pochovaných v masových hroboch svedčí o rozsahu miestnych bojov.

Štátnu príslušnosť dokážeme určiť len v 18 prípadoch. Na cintoríne je dokázateľne pochovaných pätnásť nemeckých vojakov, jeden ruský vojak a dvaja pravdepodobne rakúsko-uhorskí vojaci. Samozrejme aj ostatné obete pochované na tomto cintoríne pochádzajú z týchto troch armád. Ich štátnu príslušnosť na základe známych údajov z archívnych materiálov nedokážeme v súčasnom stave výskumu určiť s istotou.

Cintorín Výrava - pod Kudrovcom patrí medzi lesné cintoríny, ktoré sa nachádzajú mimo obce. Z globálneho pohľadu je starostlivosť o takéto cintoríny problematickejšia ako o cintoríny v obciach. Samotný cintorín je v súčasnosti v stave, ktorý nemožno považovať za uspokojivý, ale je možné ho v teréne identifikovať. Hrobové polia sú čiastočne viditeľné. Na niektorých sa zachovali aj pôvodné drevené kríže. Plocha cintorína je z väčšej časti pokrytá nánosom opadaného lístia. Cintorín je potrebné očistiť a zbaviť aspoň časti stromov, ktoré na ploche cintorína rastú. Je nutné zrekonštruovať hrobové polia do pôvodnej podoby. Vzhľadom na fakt, že existuje viacero náčrtov, je potrebné pridržať sa najnovšieho náčrtu, ktorý by mal odrážať stav z roku 1925. K základnej rekonštrukcii patrí vztýčenie nových krížov na každom hrobe a umiestnenie centrálneho kríža. Tento kríž by bol umiestnený na pôvodnom mieste, prípadne by sa umiestnil na miesto, ktoré by vyniklo v rámci celkového architektonického plánu cintorína. V rámci zvyšovania informovanosti o významnosti tejto lokality nesmie chýbať kvalitná informačná tabuľa a smerová tabuľa pri ceste, ktorá by ukázala cestu k lokalite návštevníkom.

Generálna rekonštrukcia by si vyžiadala aj oplotenie cintorína a úpravu prístupovej cesty k lokalite. V súčasnosti existujú prvé iniciatívy miestnej samosprávy k úprave tohto cintorína, ktoré by sa mali realizovať v blízkej budúcnosti. Je zbytočné dodať, že cintorín úpravy potrebuje. Tieto úpravy však musia rešpektovať historickú podobu cintorína. Iba rekonštrukcia, ktorá rešpektuje historické fakty je skutočným prínosom pre vojenské cintoríny z prvej svetovej vojny.

Dobový náčrt vojenského cintorína pri obci Výrava v lokalite pod Kudrovcom

Vojenský cintorín na kóte 600 vo Vyrave

Vojenský cintorín na kóte 600 podľa archívnych materiálov pozostáva z 20 hrobov. Zaberá plochu zhruba 470 metrov štvorcových. Na tomto cintoríne nie sú žiadne samostatné hroby. Všetky hroby spadajú do kategórie spoločných alebo masových hrobov. Archívne materiály neudávajú presné počty padlých v jednotlivých hroboch. Počty sú určené iba približne. V šiestich spoločných hroboch sa podľa historického náčrtu nachádzajú po 2-3 pochované obeť. Počet hrobov na tomto cintoríne dopĺňa 14 šacht. Ani tu nie sú počty obetí určené presne. Zistené počty sú uvedené v tabuľke.

Číslo hrobu	Počet obetí	Číslo hrobu	Počet obetí
šachta č. 1	40-50 obetí	šachta č. 9	15-20 obetí
šachta č. 2	8-10 obetí	šachta č. 10	25-30 obetí
šachta č. 3	10-15 obetí	šachta č. 11	45-50 obetí
šachta č. 4	30-40 obetí	šachta č. 13	45-50 obetí
šachta č. 5	10-15 obetí	šachta č. 16	15-20 obetí
šachta č. 6	15-20 obetí	šachta č. 19	130-150 obetí
šachta č. 7	30-40 obetí	šachta č. 20	80-100 obetí

Tieto údaje nám neumožňujú zistiť presný počet obetí pochovaných na cintoríne. Katastrálny list, ktorý je súčasťou archívnej zložky, uvádza obeť v počte 636. Pôvod tohto konkrétneho čísla nepoznáme. Približné počty obetí sú z náčrtu cintorína, pochádzajúceho z roku 1925. Údaje o tomto cintoríne sú značne neúplne. Okrem náčrtu je zložka tvorená iba katastrálnym listom a tromi exhumačnými protokolmi. Existujúce protokoly zaznamenávajú mená troch známych obetí pochovaných na cintoríne v priestore kóty 600. Všetci traja známi vojaci sú príslušníkmi nemeckej armády. Nevieime ale, v ktorom hrobe sú dotýční vojaci pochovaní. Štátnu príslušnosť je možné identifikovať len u časti obetí. Vďaka náčrtu, ktorý vyhotovili nemecké vojenské orgány v septembri 1917, môžeme skonštatovať,

že v hroboch s č. 2,3,10,11, 12, 17, 18, 20 sú pochovaní príslušníci nemeckej armády. Celkom je tu pochovaných asi 172-217 padlých nemeckých vojakov. Štátna príslušnosť ostatných obetí je neznáma.

Vojenský cintorín na kóte 600 patrí medzi lesné cintoríny. V súčasnosti sa celý ukrýva v lesnom poraste. Hrobové polia sú ešte viditeľné. Z veľkej časti sú prikrýté dlhoročnými vrstvami opadaného lís-

Zvyšky pamätníka na vojenskom cintoríne pri Vyrave nachádzajúcom sa neďaleko kóty 600

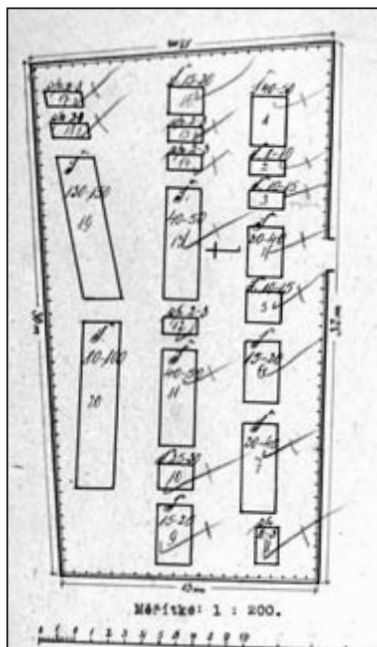
tia. Cintorín ja zarastený stromami a krikmi. Hroby nie sú ničím označené. Jediným znakom poukazujúcim na cintorín je zachovalá kamenná mohyla v strede cintorína. Vzdialenosť lokality od dediny môže komplikovať rekonštrukciu a údržbu tohto cintorína. V súčasnosti by stačila iba základná sanácia, ktorá by dala cintorínu obstojnú podobu. Zbavenie plochy lesného porastu a označenie hrobov krížmi by pre začiatok úplne postačovali. Samozrejme je nevyhnutná informačná tabuľa. Ak by došlo k postupnému opraveniu všetkých troch cintorínov vo Výrave, vznikol by tu zaujímavý komplex lokalít s vojensko-historickou hodnotou.

Vojenský cintorín Výrava – Pod Kobylou

Vojenský cintorín Pod Kobylou je tretím lesným cintorínom v okolí Výrave. Na cintoríne je spolu 22 hrobov. Z celkového počtu je 11 hrobov masových, 6 spoločných a 5 jednotlivých. Archivná zložka neuvádza presné počty obetí pochovaných v jednotlivých hroboch. V záznamoch sú iba

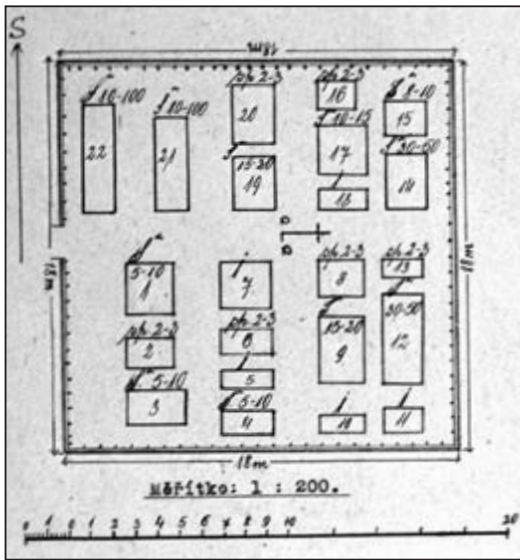
približné počty vyjadrené intervalom, v ktorom by sa mal pohybovať správny odhad. Nie je zrejme, akým spôsobom k týmto číslam dospeli žandári z výravskej stanice, ktorým bola starostlivosť o tento cintorín zverená. V zložke nie sú žiadne exhumáčne protokoly, čo ale neznamená, že žiadne exhumácie v okolí neprebehli.

Cintorín vznikol už počas vojny. Existujú dva rôzne náčrty cintorína. Pôvodný z roku 1917, ktorý zrejme slúžil pre potreby nemeckej armády, pretože sú na ňom modrou farbou vyznačené hroby nemeckých vojakov. Druhý náčrt pochádza z roku 1925 a bol vyhotovený miestnymi žandármi. Pri porovnaní oboch náčrtov zistíme, že v medzivojnovom období na cintoríne nepribudli žiadne hroby. Došlo iba k úpravám pôvodných hrobových polí. Na rozdiel od improvizovaného pochovávanie počas bojov, sú na žandárskom nákrese hroby vyrovnané, aby cintorín pôsobil esteticky. Keďže nedošlo k exhumáciám, vyrovnanie hrobových polí sa pravdepodobne uskutočnilo povrchovými úpravami. Približné počty obetí v masových hroboch je uvedený v nasledujúcej tabuľke.

Dobový náčrt vojenského cintorína pri obci Výrava na kóte 600

Číslo hrobu	Počet obetí	Číslo hrobu	Počet obetí
Šachta č. 1	5-10 obetí	Šachta č. 15	8-10 obetí
Šachta č. 3	5-10 obetí	Šachta č. 17	10-15 obetí
Šachta č. 4	5-10 obetí	Šachta č. 19	15-20 obetí
Šachta č. 9	15-20 obetí	Šachta č. 21	80-100 obetí
Šachta č. 12	30-50 obetí	Šachta č. 22	80-100 obetí
Šachta č. 14	30-50 obetí		

Dobový náčrt vojenského cintorína v obci Vyrava – tvrdiť. Vchod na cintorín sa nachádzal na východnej strane.

V spoločných hrobch č. 2, 6, 8, 13, 16, 20 sú pochované po 2-3 obe. Celkový počet obetí sa pohybuje v v rozmedzí od 300 do 418 obetí. V hrobch č. 3, 4, 5, 10, 15, 17 sú pochovaní výhradne nemeckí vojaci, čo nám dokazuje náčrt z roku 1917. Sú to jediné obe, u ktorých dokážeme identifikovať štátnu príslušnosť. Dvoch nemeckých vojakov dokážeme aj identifikovať.

V medzivojnovom období bol cintorín upravený do tvaru štvorca so stranou 18 metrov. V strede cintorína sa nachádzal centrálny kríž. Náčrt z roku 1925 prezrádza, že cintorín mal byť oplotený. Či sa plánované oplotenie uskutočnilo, nevieme potvrdiť. Vchod na cintorín sa nachádzal na východnej strane.

ZBUDSKÁ BELA

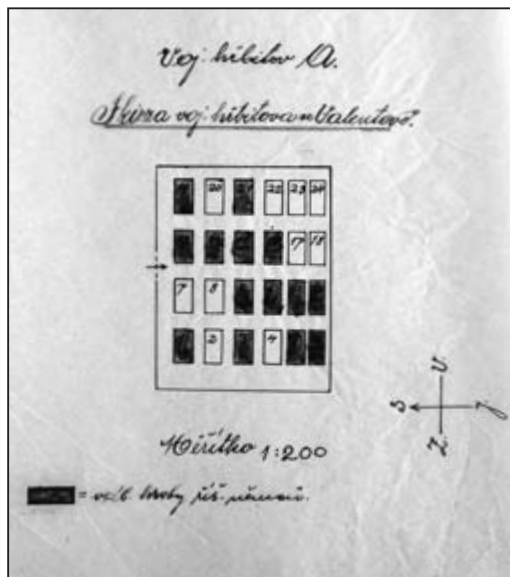
Obec Zbudská Belá sa nachádza približne 14 km vzdušnou čiarou juhovýchodne od mesta Medzilaborce. Prvá zmienka o obci pochádza z roku 1463. V predvečer prvej svetovej vojny niesla obec úradný názov Izbugybéla. V tomto období boli súčasťou obce aj Valentovce (Balintpuszta), ktoré sa od Zbudskej Belej administratívne odčlenili až v neskoršom období. Podľa údajov z roku 1910 mala obec Zbudská Belá 493 obyvateľov.

Obec sa od jesene 1914 až do jari 1915 stala dvakrát dejiskom priamych bojových operácií. Prvýkrát bola obec bez boja obsadená ruskými vojskami 23. novembra 1914, ale už 9. decembra 1914 po neúspechoch pri Snine a Humennom ruské vojská Zbudskú Belu opustili. Druhykrát sa obec Zbudská Belá dostala do víru prebiehajúcich bojových operácií vo februári 1915, kedy došlo k obsadeniu mesta Medzilaborce ruskými vojskami, a po stabilizácii fronty sa tak obec ocitla len päť kilometrov za frontovou líniou v tyle rakúsko-uhorskej 2. pešej divízie. Intenzita bojov sa v oblasti vystupňovala až v marci – apríli 1915, a preto aj väčšina pochovaných vojakov na vojenských cintorínoch v obci padla v tomto období.

Vojenský cintorín Zbudská Belá I.

Vojenský cintorín sa nachádza vedľa gréckokatolíckeho kostola v obci Zbudská Belá, po jeho pravej strane. To, že na mieste sa nachádza vojenský cintorín, naznačuje iba pomníček venovaný jednému z pochovaných vojakov.

Na cintoríne je pochovaných 24 vojakov v jednotlivých hrobch. Až na sedem z nich sú pri všetkých známe mená. Žandári zo žandárskej stanice vo Vyšnej Rad-

Dobový náčrt vojenského cintorína Zbudská Belá č. I, nachádzajúceho sa v obci Zbudská Belá

Pomník nemeckému dôstojníkovi na vojenskom cintoríne Zbudská Belá č. I, vedľa gréckokatolíckeho kostola

vani, ktorá bola poverená správou tohto cintorína, nedokázali presne identifikovať ešte mená troch vojakov, a tak prepis ich mien do evidenčných listov je nekompletný. Podľa priložených exhumačných protokolov (ktoré sú súčasťou zložky Zbudská Belá IV) je možné presne identifikovať všetky mená. Na vojenskom cintoríne boli pôvodne všetky hroby označené jednoduchým dreveným krížom a evidenčnou tabuľkou. Do dnešných dní sa zachoval iba kamenný pamätník pre poručíka Reinholda Mahla, nemeckého dôstojníka, ktorý padol 5. mája 1915.

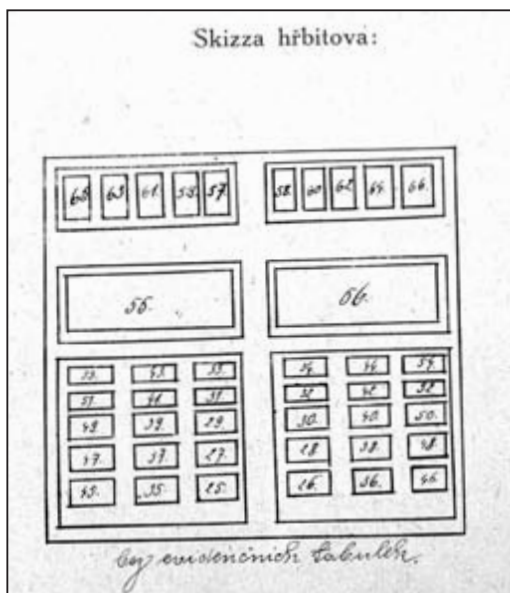
V súčasnosti je plocha cintorína pravidelne udržiavaná. Bolo by vhodné umiestniť pred vstupnú bránu kostola informačnú tabuľu s opisom bojovej činnosti v regióne počas prvej svetovej vojny a taktiež obsiahlejšími informáciami o všetkých štyroch cintorínoch v obci Zbudská Belá.

Vojenský cintorín Zbudská Belá II.

Prístupová cesta k cintorínu vedie od gréckokatolíckeho kostola v obci Zbudská Belá. Cintorín je jasne viditeľný na kopci za kostolom. Údaje o vojenskom cintoríne Zbudská Belá II sú rozporuplné. Na úvodnom katastrálnom liste je uvedené, že na vojenskom

Pohľad na zrekonštruovanú plochu vojenského cintorína Zbudská Belá č. II

Dobový náčrt vojenského cintorína Zbudská Belá č. II, nachádzajúceho sa v obci Zbudská Bela

šachta č. 55, v ktorej sa nachádzajú ostatky 11 neznámych vojakov. Zaujímavosťou sú hrobové polia č. 53 a 54, kde nie je uvedený údaj o počte pochovaných. Hroby síce mali pridelené číslo, ale kolónka o počte pochovaných ostala nevyplnená. Známe je iba jedno meno vojaka pochovaného na tomto vojenskom cintoríne. V hrobe č. 52 je pochovaný Frank Říha, ktorý padol 3. apríla 1915. Aj na tento cintorín boli exhumované pozostatky padlých vojakov z okolia dnešnej obce Zbudská Belá. Podľa exhumáčnych protokolov (ktoré sú súčasťou zložky Zbudská Bela IV) tak bolo vykonané vo februári 1918.

Vojenský cintorín Zbudská Belá II v druhej polovici 20. storočia začal postupne chátrať. Na konci 90. rokov 20. storočia bola jeho plocha zarastená a celé prostredie bolo znečistené množstvom odpadu. Našťastie sa tento cintorín dočkal rekonštrukcie. Plocha cintorína bola vykosená a ohradená drevenými brvnami. V strede bol osadený centrálny drevený kríž. O niečo neskôr pribudol kamenný pamätník s jednoduchou informačnou tabuľou. Vojenský cintorín Zbudská Belá II má tak slušný a dôstojný vzhľad a dominuje svahu nad gréckokatolíckym kostolom v obci Zbudská Belá.

Zbudská Belá III

Vojenský cintorín na kóte 414 patril tak ako ostatné vojenské cintoríny v obci Zbudská Bela do pôsobnosti žandárskej stanice Vyšná Radvaň. Na tomto vojenskom cintoríne je pochovaných celkom 421 padlých vojakov v štyroch masových šachtách a jednom samostatnom hrobe.

V masovom hrobe č. 1 je pochovaných 180 neznámych rakúsko-uhorských vojakov, príslušníkov bosensko-hercegovinského pešieho pluku. Hrob č. 2 je sa-

cintoríne by malo byť pochovaných 76 neznámych vojakov, a to v 19 jednotlivých hroboch, dvoch hroboch po dvoch vojakoch, troch hroboch po 3 – 5 vojakov, v troch po viac ako päť vojakov a dvoch masových hrobových šachtách. Tieto uvedené údaje však nekorešpondujú ani s údajmi z evidenčných listov, ani z priloženého zoznamu vypracovaného žandárskou stanicou vo Vyšnej Radvani.

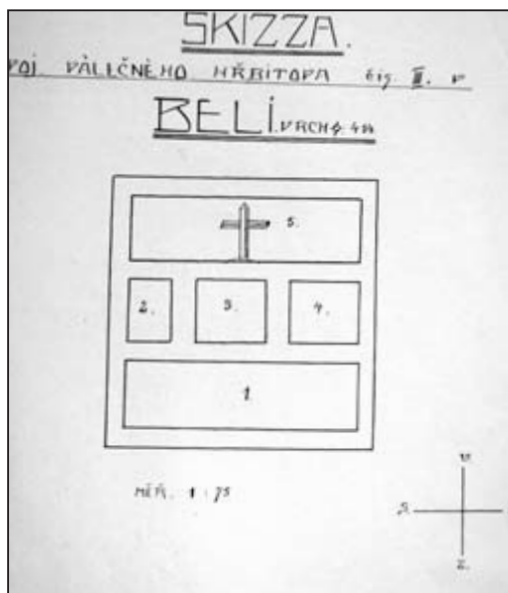
Po prepočítaní údajov z evidenčných listov je na cintoríne Zbuská Belá II evidovaných celkom 28 jednotlivých hrobov a 7 hrobov s dvoma pochovanými vojakmi. Evidované sú taktiež dve veľké masové šachty č. 56 a 63, v ktorých je pochovaných po 25 neznámych vojakov. Čo do počtu pochovaných, menšie sú šachty č. 46, kde je pochovaných 7 neznámych vojakov, č. 51 s 9 neznámymi vojakmi a

mostatný a je v ňom pochovaný poručík Karel Doležal. V hrobe č. 3 je 20 neznámych vojakov a v hrobe č. 4 je pochovaných 15 neznámych vojakov. Všetko sú to príslušníci bosensko-hercegovinského pešieho pluku. V poslednej masovej hrovej šachte je pochovaných 205 neznámych vojakov. V čase vzniku publikácie sa nám nepodarilo lokalizovať presnú polohu tohto vojenského cintorína. O jeho existencii informuje okrem iného tabuľa umiestená na pamätníku, ktorý stojí na vojenskom cintoríne Zbudská Belá II.

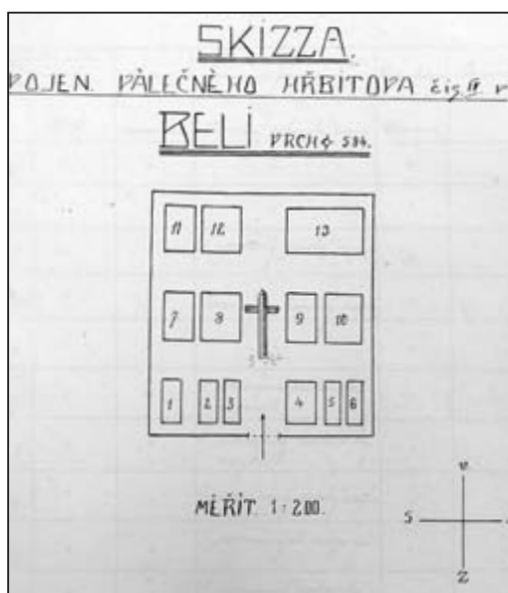
Zbudská Belá IV

Na vojenskom cintoríne nachádzajúcom sa pri kóte 584 je pochovaných celkom 37 vojakov. Päť hrobov je jednotlivých (č. 1, 2, 3, 5, 6) a sú v nich pochovaní neznámi rakúsko-uhorskí vojaci. V hrobe č. 7 sú pochovaní dvaja neznámi rakúsko-uhorskí vojaci a v hrobe č. 8 sú pochovaní 4 neznámi rakúsko-uhorskí vojaci. Taktiež v hroboch č. 10 a 11 sú pochovaní neznámi rakúsko-uhorskí vojaci. Známa je štátna príslušnosť taktiež u vojakov pochovaných v hroboch č. 4, 9 a 13, kde je celkom 14 ruských vojakov. Pri piatich vojakoch pochovaných v hrobe č. 10 je štátna príslušnosť neznáma.

Podobne, ako vojenský cintorín na kóte 414, ani cintorín na kóte 584 sa nám v čase publikácie nepodarilo lokalizovať. Aj o jeho existencii informuje tabuľa umiestená na pamätníku, ktorý stojí na vojenskom cintoríne Zbudská Belá II.

Dobový náčrt vojenského cintorína Zbudská Belá č. III, nachádzajúceho sa pri obci Zbudská Bela

Dobový náčrt vojenského cintorína Zbudská Belá č. IV, nachádzajúceho sa pri obci Zbudská Bela

ZÁVER

Väčšinu stôp prvej svetovej vojny už dávno zavial neúprosný tok času. Stopy krutých bojov boli zakryta príroda alebo ľudská činnosť. Posledným mementom strašlivej vojny sú desiatky vojenských cintorínov v našom regióne. Aj na nich sa podpísal zub času, ale predovšetkým ľudská nedbanlivosť. Celé desaťročia tieto smutné pamätníky ničivej vojny chátrali a postupne zmizli z povrchu zemskeho i z pamäte ľudí. Prišiel čas tento neutešený stav zmeniť.

Je zbytočné pripomínať akú hodnotu majú pre región tieto kultúrno-historické pamiatky. Svedčia o tragických ľudských osudoch, ktoré zomlel globálny konflikt prebiehajúci v rokoch 1914 -1918. Územie severovýchodného Slovenska je jedinou časťou nášho štátu, ktorú tento konflikt bezprostredne zasiahol. Úlohou každej civilizovanej spoločnosti, je s úctou a pietou sa postarať o cintoríny obetí všetkých konfliktov. Voči tejto úlohe má naša spoločnosť ešte mnoho pozdĺžností. Zlá situácia v ktorej sa mnoho vojenských cintorínov v regióne nachádza vyplynula predovšetkým z nezájmu verejnosti o túto problematiku. Táto publikácia si kladie za cieľ zvyšovať informovanosť širokej verejnosti a rozprúdiť diskusiu o budúcnosti vojenských cintorínov u nás.

V poslednom období sa objavujú náznaky zlepšenia situácie a j v okresoch Medzilaborce, či Humenné. Začína sa hovoriť o nutnosti záchrany vojenských cintorínov. Aktivizujú sa orgány samosprávy i ďalšie subjekty. Objavujú sa ja konkrétne činy. Členovia KVH Beskydy v spolupráci so samosprávou obce Ňagov vyčistili a upravili miestny vojenský cintorín. Základná sanácia uskutočnená na tomto cintoríne by mohla poslúžiť za vzor ďalším takýmto aktivitám. V jari 2009 plánujú členovia KVH Beskydy vyčistenie ďalších lokalít. Vo Výrave začala miestna samospráva s úpravou lokality Pod Kudrovcom, v Sukove pribudol okolo cintorína nový plot, v Repejove nechal iniciatívny starosta vypracovať projekt rekonštrukcie cintorína a v súčasnosti sa snaží získať finančné prostriedky na jeho realizáciu. Každá z takýchto správ musí potešiť všetkých ľudí, ktorým nie je história ich regiónu ľahostajná. Pevne veríme, že naše občianske združenie má určitý podiel na postupnom zlepšovaní situácie v regióne.

Je našou základnou úlohou ponúkať pomoc každému, kto by chcel čo i len trochu prispieť k záchrane vojenských cintorínov. Najvýraznejšie môžeme k zlepšeniu situácie prispieť formou rozvíjania ďalšieho odborného výskumu. Táto publikácia je ďalším krôčikom na tejto dlhej ceste. Systematický výskum v tejto problematike na Slovensku dlho neprebíhal. Neexistuje dostatočné množstvo archívnych materiálov, ktoré by umožnili bez pochybnosti zmapovať jednotlivé lokality. Sme si vedomí, že sa pri výskume nevyhneme aj chybám. Sústavný výskum a publikovanie výsledkov výskumu však umožní získavať informácie o cintorínoch všetkým ľuďom, ktorí sa snažia vojenské cintoríny zachrániť. Občianske združenie Klub vojenskej histórie Beskydy sa zameriava predovšetkým na výskum regionálnych vojenských dejín, ale jeho členovia si kladú za povinnosť aj prakticky priložiť ruku k dielu. Predpokladáme, že si táto publikácia plná užitočných informácií nájde cestu aj k predstaviteľom samosprávy obcí v ktorých sa vojenské cintoríny nachádzajú. Predovšetkým im ponúkame spoluprácu vo viere, že spoločným úsilím prispejeme k záchrane vojenských cintorínov.

RESUME

The publication “**Mementoes of the First World War – Part 1**” (The cemeteries in Humenné and Medzilaborce districts) is the first part of the trilogy, which will give not only a complex picture of history, progress of research, but also a description of present condition of the WWI graveyards in the north of eastern Slovakia. Introductory part deals with the cemeteries in the area of today’s district of Humenné and Medzilaborce. Editing of the book is realized with the support of “Club of army history – Beskydy” and financed from the Ministry of Defense project.

The first chapter of the publication introduces the fights that were taking place in Humenné and Medzilaborce area from November 1914 to May 1919. The following chapter brings out the problem of the birth of the military graveyards and their maintenance. The reader is briefly introduced to the archive material dealing with the topic of the WWI cemeteries found in the Slovak archives. This part of the book also points out the obstacles the research of the archive material can bring.

The biggest section of the publication provides forty- nine detailed profiles of each of the graveyard situated in Humenné and Medzilaborce district. Part of every profile is a short description of the particular place where the cemetery lies and the road to it. It is followed by the analysis of the archive material that is available in The Historical Military Archive in Bratislava.

The book continues with the present state of the specific graveyard and the piece of advice how to make military cemetery a respectable place for the fallen soldiers.

The birth of this publication was determined by the fact that no research of the WWI cemeteries has been taking place for a long time. The publication hopes to provide a stimulus to bring more interest in the topic dealing with not only military cemeteries, but also battles in the WWI fought in Slovakia.

Die Publikation **Mementos des ersten Weltkrieges – Teil 1** (Friedhöfe in der Umgebung von Humenné und Medzilaborce) ist die erste einer dreiteiligen Edition, die die komplexe Geschichte, den Verlauf der Forschung, aber auch den heutigen Zustand von militärischen Friedhöfen im Ersten Weltkrieg in der Umgebung von Humenné und Medzilaborce im Norden der Ostslowakei thematisiert. Der Einleitungsteil widmet sich den militärischen Friedhöfen in der heutigen Umgebung von Humenné und Medzilaborce. Die Ausgabe der Publikation verdankt sich der Unterstützung des Vereins der militärischen Geschichte BESKYDY und wird aus Projektmitteln des Veretidigungsministeriums der Slowakei finanziert.

Die Publikation stellt im ersten Kapitel Kampfoperationen dar, die auf dem Gebiet von Humenné und Medzilaborce nacheinander in kurzer zeitlicher Abfolge vom November 1914 bis zum Mai 1915 verliefen. Das nächste Kapitel bietet einen kurzen Exkurs in die Problematik der Entstehung von militärischen Friedhöfen und ihrer nachfolgenden Erhaltung. Der Leser macht sich mit Archivmaterial vertraut, das sich der Problematik von militärischen Friedhöfen aus dem Ersten Weltkrieg

in slowakischen Archiven widmet. Dieser Teil der Publikation weist auf ein paar Gefahren hin, die sich bei der Forschungsarbeit mit diesem Material ergeben können.

Der ausführlichste Teil der vorliegenden Publikation sind neunundvierzig Profile von militärischen Friedhöfen, die sich auf dem heutigen Gebiet von Humenné und Medzilaborce befinden und die mit einheitlicher Methodik bearbeitet wurden. Jedes Profil enthält zunächst eine kurze Beschreibung des Ortes, wo sich der militärische Friedhof befindet, eventuell auch eine Wegbeschreibung. Es folgt die Analyse von Archivmaterial aus dem Militärischhistorischen Archiv des militärischhistorischen Instituts in Bratislava. Abschließend enthält jedes Profil eine Bewertung des aktuellen Zustands des konkreten militärischen Friedhofs sowie eine kurze Empfehlung, die dazu beitragen soll, die militärischen Friedhöfe als würdige Ort der Ruhe für die im Krieg gefallenen Soldaten zu erhalten.

Die Entstehung dieser Publikation verdankt sich auch der Tatsache, dass die systematische Erforschung der Problematik der militärischen Friedhöfe im Ersten Weltkrieg in der Slowakei lange nicht erfolgte. Diese Publikation möchte dazu anregen, nicht nur das Thema militärischer Friedhöfe, sondern auch die umfangreiche Problematik der Kämpfe, die in der Slowakei während des Ersten Weltkriegs verliefen, in naher Zukunft monographisch zu bearbeiten.

«Воспоминания о Первой мировой войне» (том 1 *„Военные кладбища в районах Гуменне и Медзилаборце“*) являются первой частью серии публикаций, которые будут знакомить читателя с историей и нынешним состоянием военных захоронений времен Первой мировой войны на территории северо-восточной Словакии. Первый том этой серии посвящен военным кладбищам в районах Гуменне и Медзилаборце. Публикацию выпускает Клуб военной истории «Бескиды» при финансовой поддержке Министерства обороны Словацкой республики.

Начальная глава публикации описывает боевые действия, которые с перерывами происходили на карпатском фронте у городов Гуменне и Медзилаборце с ноября 1914 года до мая 1915 года. Следующая глава представляет историю возникновения военных кладбищ и характеризует подход государства к заботе о местах военных захоронений в течение последних 90 лет. В этой главе читатель познакомится с документами словацких архивов, которые содержат информацию о военных кладбищах времен Первой мировой войны, а также с проблемами, связанными с их анализом.

Самой большой частью публикации является третья глава, которая составлена из информационных профилей отдельных военных захоронений в общем количестве 49 кладбищ. Эти профили сделаны по единой методике и содержат следующую информацию: описание места расположения военного кладбища и путей к нему, анализ соответствующих документов об этом кладбище из фондов архива Военно-исторического института в Братиславе, описание нынешнего состояния военного захоронения и рекомендации про его реконструкции.

Главной идеей этой публикации и проекта в целом является приведе-

ние военных кладбищ 1914 – 1918 годов на северо-востоке Словакии в такое состояние, которое соответствовало бы культурно-общественному значению мест вечного упокоения погибших солдат. Научное исследование вопросов, связанных с местами военных захоронений, не осуществлялось в течение последних 90 лет, и наша публикация представляет один из этапов подготовки к написанию комплексной научной монографии о боевых действиях и военных кладбищах времен Первой мировой войны на территории современной Словацкой республики.

Publikacja ***Mementa pierwszej wojny światowej – Część I.*** (Cmentarze w powiatach Humenné i Medzilaborce) jest pierwszą z trzyczęściowej edycji, która ma mapować całość historii, przebieg badania, ale i stan współczesny cmentarzy wojskowych z pierwszej wojny światowej na północy powiatów Humenné i Medzilaborce. Edycja publikacji jest realizowana Klubem historii wojskowej Beskydy i jest finansowana projektem Słowackiego ministerstwa obrony.

Publikacja w pierwszym rozdziale przedstawia operacje bojowe, które na terenie powiatów Humenné i Medzilaborce przebiegały z przerwami od listopada 1914 do maja 1915. Następny rozdział przybliży w skrócie problematykę powstania cmentarzy wojskowych i ich utrzymywania. Czytelnik jest w skrócie zaznajomiony z materiałami archiwalnymi, które są na ten temat dostępne w archiwach słowackich. Rozdział ten przedstawia problematykę pracy badawczej z tymi materiałami.

Najobszerniejszą częścią tej publikacji jest 49 samodzielnych opisów cmentarzy wojskowych, położonych na terenie dzisiejszego powiatu Humenne i Mezilaborec, opracowanych jednakową metodyką. Każdy rozdział rozpoczyna się opisem miejsca, w którym dany cmentarz jest położony z opisem drogi do niego. Dalej znajdujemy w publikacji analizy dokumentów dostępnych w archiwum wojskowym w Historycznym instytucie wojskowym w Bratysławie. Następuje krótki opis aktualnego stanu cmentarza i sposobu jak pomóc, by stał się dostojniejszym miejscem spoczynku poległych żołnierzy.

Powstanie tej publikacji podniecił też fakt iż problematyką cmentarzy żołnierzy z I. wojny światowej nikt się na Słowacji długi czas nie interesował. Publikacja jest dalszym impulsem do tego by tematyka dalszych losów cmentarzy żołnierskich, ale i walk, które odbywały się na terenie Słowacji podczas I wojny światowej były w bliskim czasie dalej monograficznie opracowane.

Az „**Első világháború mementói – Első rész** (Humenné/Homonna és Medzilaborce/Mezőlaborc járások temetői)” című könyv az első darabja annak a háromrészes könyvsorozatnak, amely a Kelet-Szlovákia északi részén található első világháborús katonai temetők jelenlegi állapotát, történelmét és kutatástörténetét tárja fel. A bevezető rész a Humenné/Homonna és Medzilaborce/Mezőlaborc járások területén található katonai temetőkkel foglalkozik. A publikációt a „Beskydy” Katonai történelmi Klub adja ki, a Szlovák Köztársaság Hadügyminisztériuma támogatásának köszönhetően.

A könyv első fejezete az 1914 novembere és 1915 májusa között kisebb szünetekkel a Humenné/Homonna és Medzilaborce/Mezőlaborc járások területén

lezajlott katonai hadműveletekkel foglalkozik. A következő fejezet a katonai temetők keletkezésének és rendben tartásának körülményeit vizsgálja. Az olvasó lehetőséget kap, hogy megismerkedjen olyan szlovák levéltárakban található levéltári anyagokkal, amelyek az első világháborús katonai temetőkkel foglalkoznak. Ez a fejezet áttekintést nyújt azokról a nehézségekről is, amelyekkel a kutató találkozhat az említett anyagok feldolgozása során.

A könyv legnagyobb terjedelemben a 49, egységes metodológia alapján feldolgozott katonai temetővel foglalkozik, amelyek Humenné/Homonna és Medzilaborce/Mezőlaborc járások területén találhatóak. Minden egyes egység tartalmazza a katonai temető földrajzi elhelyezkedésének rövid leírását, néhány esetben az oda vezető utat is ismerteti. Aztán a Pozsonyban található Katonai Történelmi Intézet Katonai Történelmi Levéltárában fellelhető és hozzáférhető anyagok elemzése következik, majd az egyes katonai temetők jelenlegi helyzetének és állapotának ismertetése – mindez egy rövid ajánlással annak érdekében, hogy a katonai temetők az elesett katonák méltó nyughelyei lehessenek.

A könyv megjelenését nagyban befolyásolta, hogy Szlovákiában nagyon hosszú időn át nem folyt szisztematikus kutatás az első világháborús katonai temetőkkel kapcsolatban. Ez a könyv egy újabb ösztönzés szeretne lenni annak érdekében, hogy a katonai temetők kérdése valamint szélesebb összefüggéseiben az első világháború alatt Szlovákiai területén zajló hadműveletek a közeljövőben egy monográfia keretében feldolgozásra kerüljenek.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BRUSILOV, Alexej Alexejevič: *Moi vospominanija*. Moskva : Olma-Press, 2004. 445 s. ISBN 83-921494-4-0.
2. ČORNY, Ivan – ŠTEFANKO, Andrej – BAČA, Ivan: *Čabalovce-Sterkovce 1494 – 1994*. Prešov: Opal, 1994. 84 s.
3. DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír: *Vojenské dejiny Slovenská 1711 – 1914*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1996. 241 s. ISBN 80-88842-02-6.
4. DENIKIN, Anton Ivanovič: *Put ruskovo oficera*. Moskva : Ajris-Press, 2006.
5. DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Cintoríny prvej svetovej vojny v Karpatoch*. Humenné : Redos, 2007. 86 s. ISBN 978-80-969233-3-5.
6. GILBERT, Martin: *První světová válka*. Brno: Nakladatelství BB/art, 2005. 759 s. ISBN 80-7341-563.
7. HART, Liddell: *Histórie první světové války*. Brno : Jota, 2001. 506 s. ISBN 80-7217-164-X.
8. HRONSKÝ, Marián a kol.: *Vojenské dejiny Slovenska 1914 – 1939*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1996. 263 s. ISBN 80 88842-05-0.
9. JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Život obyvateľov severovýchodného Slovenska začiatkom Prvej svetovej vojny (1914 – 1915). *Dejiny* [online]. 2006, č. 1, s. 48 – 61. [cit. 2007-04-27]. Dostupné na WWW: <http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2006.pdf>. ISSN 1337-0707.
10. JUŠKO, Valentin: *48. pechotnaja divizija*, Moskva : autorská práca, 2004. 100 s.
11. KERSNOVSKIJ, Anton: *Istorija ruskoj armii 1881 – 1916*, Smolensk : Rusič, 2004. 512 s. ISBN 5-8138-0603-2.
12. KOVÁČ, Dušan: Karpatská zima 1914 -1915 a jej vplyv na česko-slovenský odboj. In: *Slovanské historické studie*, 1997, č. 23, s. 23-34.
13. LESEVICKIJ, N.: *Pervyj pochod XXIV. armejskogo korpusa v Vengriju v nojabrje 1914 goda*, Vojna i revolucija n.12, Moskva, 1928, s. 103 – 115.
14. MADELUNG, Aage: *Hadinaplóm – Elmékek és jegyzetek a Kárpátokból és Galiciából*. Budapest : Athenaeum, 1915. 222 s.
15. MACHALEK, Pál: *101. Cs. és Kir. gy. ezred Története 1883 – 1918*, Budapest : Machalek Pál, 1934. 266 s.
16. MOLNÁR, Pál: A Pozsonyi utászok gyalogharcban. In: *A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914 – 1918*. Budapest : De Sgardelli Caesar, 1931, s. 103 – 108.
17. OSKIN, Michail: *Šturm Karpát – Zima 1915*, Moskva : Cejchgauz, 2007, 47 s. ISBN 978-5-9771-0036-6.
18. *Osterreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918*, Erster Band: *Das Kriegsjahr 1914*, Wien : Verlag der Militarwissenschaftlichen Mitteeilungen, 1930. 818 s.
19. *Osterreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918*, Zweiter Band: *Das Kriegsjahr 1915* (Erster Teil), Wien : Verlag der Militarwissenschaftlichen Mitteeilungen, 1931. 819 s.

20. PILISI, Lajos: *A Kárpáti harcokból*, Budapest : Athenaeum, 1915, 122 s.
21. PROCHÁZKA, Zdeněk: *Vojenské dějiny Československa II. Díl 1526-1918*. Praha : Naše vojsko, 1986. 589 s.
22. *Prvá svetová vojna – boje v Karpatoch*. Zost. V. Fedič – S. Husťák, Humenné : Redos, 2007, 105 s. ISBN 978-80-969233-5-9.
23. *Prvá svetová vojna – pozabudnuté cintoríny*. Zost. M. Mikita, Svidník : Regionálna rozvojová agentúra Svidník, 2006, 220 s. ISBN 80-967898-8-0.
24. SLEPCOV, I.: Česká družina na východnom Slovensku. In: *Vojenská história*, roč. 8, 2004, č. 2, s. 78-86.
25. SLEPCOV, Igor: Bitka v údolí Laborca: svedectvo o 1. Svetovej vojne v našom regióne. In: *Ozveny Karpát*, roč. 3, 1993, č. 39, s. 5.
26. SLEPCOV, Igor: Bitka v údolí Laborca: svedectvo o 1. Svetovej vojne v našom regióne. In: *Ozveny Karpát*, roč. 3, 1993, č. 40, s. 3.
27. SLEPCOV, Igor: Generál Kornilov - jeho styk so Slovenskom, zajatie, útek a smrť. Alebo zrod novej legendy? In: *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 3, s. 85 – 91.
28. SLEPCOV, Igor: Vojenské cintoríny z prvej svetovej vojny na východnom Slovensku. In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č.2, s. 70-86.
29. SLEPCOV, Igor: Z histórie karpatskej ofenzívy ruských vojsk v rokoch 1914-1915. In: *Vojenská história*, roč. 4, 2000, č. 2, s. 3-12.
30. ŠAMBAROV, Valerij: *Za veru, carja i ottečestvo*, Moskva: Algoritm, 2003. 565 s. ISBN 5-9265-0091-5

Archívne fondy:

Ruský štátny vojensko-historický archív (RGVIA) Moskva, fond 2226 – XXIV. armejskij korpus, Opis 1, Delo 110 – *Korotkij obzor bojevych dejstvij XXIV. armejskogo korpusa s 20-go oktjabrja do koňca nojabrja 1914 goda*.

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, fond Vojenské hroby a cintoríny, škatuľa 14 – okres Humenné.

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, fond Vojenské hroby a cintoríny, škatuľa 42, 43, 44, 45 – okres Medzilaborce

Obsah

Úvod	5
Bojové operácie v okolí Humenného a Medzilaboriec	7
Vojenské cintoríny	27
Vojenské cintoríny v okrese Humenné	29
Humenné	29
Jankovce	31
Kamenica nad Cirochou	32
Košovce	33
Papín	35
Ruská Poruba	36
Vyšný Hrušov	37
Závada	39
Zbojné	41
Vojenské cintoríny v okrese Medzilaborce	43
Čabalovce – Sterkovce	43
Čabiny	45
Čertižné	47
Habura	54
Kalinov	55
Krásny Brod	57
Medzilaborce	61
Ňagov	67
Oľka	68
Palota	71
Radvaň nad Laborcom	72
Repejov	75
Rokytovce	78
Rošovce	79
Sukov	81
Svetlice	82
Vydraň	85
Vyrava	88
Zbudská Bela	92
Záver	96
Resumé	97

Martin Drobňák
Matúš Korba
Radoslav Turík

MEMENTÁ PRVEJ SVETOVEJ VOJNY
DIEL I .
Cintoríny v okresoch Humenné a Medzilaborce

Jazyková úprava: Antónia Cibulašová
Redakčná úprava: Vasil Fedič
Foto na prvej strane obálky: Vojenský cintorín Medzilaborce č.3 /M.Drobňák/
Foto na štvrtej strane obálky: Vojenský cintorín Radvaň nad Laborcom č.2
/M.Drobňák/
Fotografie lokalít: M. Drobňák, lokality Roškovec a Rokytovce Ing. M. Porada
Dobové náčrty cintorínov: Archívne zbierky Vojenského historického
archívu v Bratislave

Dobové fotografie: Osterreich - Ungarn in Waffen, In den Karpathen, K. U. K.
Kriegsarchiv, Wien - Budapest 1916
Ogoňjok, Ježenedel'nyj chudožestvenno-literaturnyj žurnal, Petrohrad 1914

Vydal: Jana Fedičová – REDOS, Humenné 2008
Sadzba: Erika Farkašová
Grafický návrh obálky: Zuzana Petrová
Tlač: Tlačiareň Kežmarok
Náklad : 500 ks

ISBN: 978 - 80 - 969233 - 8 - 0

ISBN: 978 - 80 - 969233 - 8 - 0